

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DİNİ GRUPLARA MENSUP EBEVEYNLERİN YETİŞKİN
ÇOCUKLARININ GÖZÜYLE TARİKAT VE CEMAATLER**

Sultan DEDE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN

HAZİRAN - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİNİ GRUPLARA MENSUP EBEVEYNLERİN
YETİŞKİN ÇOCUKLARININ GÖZÜYLE TARİKAT VE
CEMAATLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sultan DEDE

Enstitü Anabilim Dalı: Sosyoloji

“Bu tez 21/06/2023 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulanan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN	Başarılı
Doç. Dr. Aydın AKTAY	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yasin ŞAHİN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Sultan DEDE

21/06/2023

ÖNSÖZ

Her sosyoloji öğrencisinin bölümdeki ilk yıllarından itibaren diline pelesenk olmuş, “İnsan toplumsal bir varlıktır” sözünün sosyolojik gerçekliğini tez sürecim boyunca yaşayarak deneyimledim. Gerçekten de bu çalışma bir boyutuyla, bir araştırmacı olarak benden bağımsız kişilerin etkileri ve katkılarıyla şekillendi. Burada her birini anmam mümkün olmasa da teşekkürü borç bildiğim isimler var.

Öncelikle; her görüşmemizde akademik birikimini cömertçe sunan, ruhen çöktüğüm her an bir danışmandan çok daha öte hali ve tutumuyla mânevî desteğini esirgemeyen, talebesi olduğum için her zaman onur duyduğum kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN’a teşekkürü bir borç bilirim. Tez savunma jürimde yer alan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Aydın AKTAY’a da eleştiri ve katkıları için teşekkür ederim. Gerek lisans yıllarımdan itibaren üzerimdeki emeği ve hakkı gerekse tez savunmamdaki kıymetli katkıları nedeniyle emektar hocam Dr. Yasin ŞAHİN’e minnettarım.

Tez sürecim boyunca mânevî desteklerini esirgemeyen dostlarım Fatma ABDELRAHMAN’a ve Hilal Nur GELERİ’ye; tüm kriz zamanlarımda gösterdiği dostluk ve akademik desteğiyle yanımda olan meslektaşım Esra Emine GÜLER’e; Sakarya’da bir ailem olan Rabia Tuba ve Mustafa DURMAZ’a yüreктen teşekkür ederim.

Yaşam seyrim boyunca her zaman yanımda olan, sevgilerini ve desteklerini hep hissettiğim aileme ne kadar teşekkür etsem az, iyi ki varsınız.

Sınırlarını aşarak hareketli bir göç hikayesine sahip olmuş olan dedemi burada anarak kendisine teşekkür etmeyi bir vefa borcu olarak görüyorum. Onun bireysel dünyasında başlattığı değişimler, bugün bu tezin önünü açan tarihsel bir etkidir.

Kuşkusuz bu çalışmanın ortaya çıkmasında en etkili unsurlardan biri de katılımcılarım olmuştur. Bana güvenen, mahremlerini benimle paylaşarak samimi cevaplar veren katılımcılarıma ve onlara ulaşmamda yardımcı olan anahtar kişilere teşekkür ederim.

Sultan DEDE

21/06/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ ...	7
1.1. Dindarlık Çeşitleri	7
1.1.1. Bireysel Dindarlık	7
1.1.2. Kolektif Dindarlık	8
1.2. Grup ve Dini Grup Kavramı	9
1.2.1. Dini Grup Tipolojileri	11
1.2.1.1. Tarikat.....	12
1.2.1.2. Cemaat	13
1.3. Dini Grupların Toplumsal Açından Etkileri	16
1.4. Dini Gruplara Yönelim.....	29
1.5. Tarikat ve Cemaatlerin Tarihsel Süreci	31
1.5.1. Tarikat ve Cemaatlerin Ortaya Çıkışı	31
1.5.2. Osmanlı Dönemi'nde Tarikat ve Cemaatler.....	35
1.5.3. Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikat ve Cemaatlerin Tarihsel Serüveni	38
1.5.3.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950'lere	38
1.5.3.2. 1950'lerden 2000'li Yıllara	39
1.5.3.3. 2000'li Yıllar	43
BÖLÜM 2: UYGULAMALI ARAŞTIRMA	47
2.1. Araştırmanın Metodolojisi.....	47
2.1.1. Araştırmanın Örneklemi.....	48
2.1.2. Veri Toplama Teknikleri.....	49
2.1.3. Verilerin Analizi.....	50
2.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	51
2.1.5. Görüşme Süreci ve Yaşanan Sıkıntılar	52
2.2. Araştırmanın Bulguları	54

2.2.1. Demografik Bilgiler	54
2.2.2. Dini Gruba Katılma Nedenleri	54
2.2.3. Dini Gruplara Yönelik Bakış Açıları	57
2.2.4. Bağlı Oldukları Dini Gruba Yönelik Eleştirel Baktıkları Konular	62
2.2.5. Dini Grupların Devlet ve Siyasetle İlişisine Yönelik Görüşler.....	69
2.2.6. Ebeveynlerin Bağlı Olduğu Dini Grubun Devlet-Siyaset ile İlişkileri	72
2.2.7. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Dini Gruplara Yönelik Bakış Açısına Etkisi74	
2.2.8. Grup İçi Etkinlikler	78
2.2.9. Dini Grupların Grup İçi ve Grup Dışı İlişkilere Etkisi.....	79
2.2.10. Dini Grupların Farklı Dini Kaynaklara Yönelik Tutumları	84
2.2.11. Dini Grupların Müntesiplerine Katkıları.....	85
2.2.12. Dini Grupların Aile İçi İlişkilere Etkisi	87
2.2.13. Ebeveynlerin Çocuklarıyla İlişkileri	90
2.2.14. Ebeveynlerin İbadetler Konusunda Çocuklarına Yaklaşımı	91
2.2.15. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Kurumlar	92
2.2.16. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Kurum ile İlgili Görüşleri	94
2.2.17. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Ortamların Dine ve Dini Gruplara Yaklaşımlarına Etkisi.....	104
2.2.18. Ebeveynlerin Sanata ve Spora Karşı Tutumu	108
2.2.19. Ebeveynlerin Çocuklarının Eğitim Hayatına ve Meslek Seçime Etkisi....	110
2.2.20. Ebeveynlerin Çocuklarının Eş Seçimine Etkisi	114
2.2.21. Ebeveynler ve Çocuklarının Çatıştıkları Konular	117
SONUÇ	124
KAYNAKÇA.....	138
EK	144
ÖZGEÇMİŞ	147

KISALTMALAR

AGD	: Anadolu Gençlik Derneği
AÖF	: Açıköğretim Fakültesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EDEP	: Eğitime Destek Programları Merkezi
FETÖ	: Fethullahçı Terör Örgütü
FM	: Frekans Modülasyonu
İŞİD	: Irak-Şam İslam Devleti
PDY	: Paralel Devlet Yapılanması
S	: Sayfa
TÜRGEV	: Türkiye Gençlik ve Eğitime Hizmet Vakfı
VB	: Ve Benzeri
VD	: Ve Diğerleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların ve Ebeveynlerin Bağlı Oldukları Dini Gruplar

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgileri

ÖZET

Başlık: Dini Gruplara Mensup Ebeveynlerin Yetişkin Çocuklarının Gözüyle Tarikat ve Cemaatler

Yazar: Sultan DEDE

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN

Kabul Tarihi: 21/06/2023

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 143 (ana kısım) + 4 (ek)

Tarikatlar ve cemaatler tarih boyunca içinde buldukları toplumları muhtelif yönlerden etkileyerek derin izler bırakmışlardır. Bu açıdan her ne kadar zaman zaman tartışma konusu olsalar da toplumun tarihsel ve sosyolojik birer gerçeğidir. Toplumsal değişme dönemlerinde toplumdaki diğer kurumlar gibi tarikat ve cemaatler de etkilenecek değişime ve dönüşüme uğrarlar. Türkiye’de yaşanan toplumsal değişimin bir sonucu olarak, mevcut tarikat-cemaat formu, asırlar önceki görünümünden oldukça farklılaşmıştır. Bugün, gelenekle irtibatını koparmamakla beraber değişime de uyum sağlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Toplumsal yapı üzerindeki etkileri olumlu olduğu kadar olumsuz görünümlere de sahiptir. Bu durum aynı zamanda toplumda tarikat ve cemaatlere yönelik farklı bakış açılarını ortaya çıkarmıştır. Araştırmamızda tarikat ve cemaatler, ebeveynleri dini grup mensubu olan gençlerin gözüyle incelenerek; dini grupların müntesipleri üzerindeki etkileri, toplumdaki olumlu ve olumsuz fonksiyonlarının neler olduğu ve aile içi ilişkilere etkisi gibi sorunsallar açıklanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği ile yapılan bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Ebeveynleri bir dini grup mensubu olan 18 yaş üstü bireylerle görüşülmüştür. Araştırmanın bulguları betimsel çözümlemeden yararlanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, dini grupların anne babalar üzerindeki etkisinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ebeveynlerin karakterlerinin ve dindarlık algısının, çocuklarıyla iletişim kurma biçimlerini şekillendirdiği görülmüştür. Bu durum bazı ailelerde çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca ebeveynlik biçimlerinin çocukların dine ve dini gruplara yönelik bakış açılarını etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarikat, Cemaat, Dini Grupların Fonksiyonları

ABSTRACT

Title of Thesis: Sects and Congregations Through the Perspective of Adult Children of Parents Who Belong to Religious Group

Author of Thesis: Sultan DEDE

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Tayfun AMMAN

Accepted Date: 21/06/2023

Number of Pages: vi (pre text) + 143
(main body) + 4 (add)

Throughout history, sects and congregations have left deep traces by influencing the societies in which they exist in various ways. In this respect, they are a historical and sociological fact of society, even though they may be the subject of debate from time to time. During periods of social change, sects and congregations, like other institutions in society, are also affected and undergo change and transformation. As a result of the social change in Turkey, the current form of sects-congregations has become quite different from its appearance centuries ago. Today, they appear as structures that adapt to change while remaining in touch with tradition. Their impact on the social structure is both positive and negative. This situation has also revealed different perspectives towards sects and congregations in society. In our research, sects and congregations were examined through the eyes of young people whose parents are members of religious groups, and problematics such as the effects of religious groups on their followers, their positive and negative functions in society and their effects on family relations were explained. In this study, a semi-structured interview form was applied with in-depth interview technique, one of the qualitative research methods. Individuals over the age of 18 whose parents are members of a religious group were interviewed. The findings of the study were analyzed using descriptive analysis. As a result of the study, it was determined that the effect of religious groups on parents differed. It has been observed that parents' characters and perception of religiosity shape the way they communicate with their children. This situation caused conflicts in some families. It was also found that parenting styles affect children's perspectives on religion and religious groups.

Keywords: Sect, Congregation, Functions of Religious Groups

GİRİŞ

Din, insanlık tarihi boyunca bireylerin ve toplumların şahsiyetini oluşturan etkenlerden bir tanesidir. İçinde barındırdığı inanç ve ibadet temelli normlar ve ritüellerle bireylerin iç dünyasını inşasından toplumsal yaşantısına dek yaşamın her aşamasında dinamik bir biçimde var olmuştur. Sosyolojik bir olgu olarak din, sübjektif yorumların neticesinde farklılaşan dindarlık biçimleriyle kendisini göstermektedir. Bir kolektif dindarlık türü olarak dini grup dindarlığı da bireylerin kitabi dini kendi düşünsel dünyalarında çeşitli şekillerde anlamlandırarak yorumlamasıdır. Dolayısıyla, başlangıçta dinin bireysel yorumu ve tecrübesi ile sınırlı olan dini yaşama biçimi, zamanla kimi şahsiyetler etrafında kolektif bir forma bürünerek kurumsallaşmıştır.

Tarikatlar ve cemaatler olarak kurumsal bir çatıya dönüşen bu zümreler, tarih boyunca fonksiyonları itibariyle Türk İslâm dünyası içinde önemli konuma sahip olmuşlardır. Başlangıçta din eğitimi veya dini hayatı şekillendirme gibi belli başlı misyonları üstlenmiş olsalar da süreç içerisinde toplumsal yapıda daha etkin rol oynamışlardır. Örneğin, günümüzde Yesevîlik olarak bildiğimiz Ahmet Yesevî çevresinde oluşan grup başta olmak üzere birtakım dini grupların Türklerin İslâmlaşma sürecindeki etkilerinin yadsınamayacak düzeyde olduğu bilinmektedir. Zikredilen İslâmlaşma süreci akabinde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süre zarfında da din, siyaset, kültür ve ekonomi başta olmak üzere pek çok alanda toplumsal yapıyı etkilemiştir.

Tarikat ve cemaatlerin; Tanzimat Dönemi'nde temelleri atılan, Cumhuriyet'in ilanı ile beraber hız kazanan Batılılaşma hareketleri sonucunda toplumsal alandaki görünümü azalmıştır. Yeni Türk Devleti'nin temel ilkelerinden biri olan lâikliğe uygun olarak tekke ve zaviyelerin kapatılması, bu dönemde alınan en önemli kararlardan biri olmuştur. Böylece, dinin sosyo-kültürel yapı üzerindeki etkisinin kırılması adına bir adım daha ileri gidilmiş ve dönemin aydın çevreleri tarafından yeni bir toplumsal yapı inşa etmesinin önü açılmıştır (Şahin, 2018, s. 51).

Tek parti döneminde genel olarak dine, özel olarak da dini gruplara yönelik yapılan müdahaleler, tarikat ve cemaatlerin faaliyetlerini yürütmesine engel olmuştur. Her dini grup için genelleme yapmak mümkün olmasa da pek çok tarikat ve cemaat bu süreçte zorunlu olarak gizli yapılanmalara dönüşmüştür.

Çok partili hayata geçişle birlikte tarikat ve cemaatlerin üzerindeki siyasi baskı belli oranda azalmış, bu gruplar kendilerini daha özgür ifade edebilir hale gelmişlerdir. Ancak yine de toplumda tam anlamıyla şeffaf bir görünüme sahip olamamışlar, değişen koşullara rağmen genellikle temkinli hareket ederek süreç içerisinde değişmeyen bir tutum sergilemişlerdir.

Günümüzde, mevcut siyasal konjonktüre bağlı olarak tarikat ve cemaatler gerek toplumsal görünürlükleri gerek faaliyet alanlarındaki çeşitlilikleri itibariyle Cumhuriyet tarihi içinde kendilerini en rahat ifade edebildikleri dönemi yaşamaktadırlar. Bununla birlikte sosyal değişmelerin hızlı bir şekilde yaşandığı bu süreçte, toplumda önemli fonksiyonel roller üstlenerek muhtelif alanlarda etkilediği görülmektedir. Elbette bu etki karşılıklı bir entegrasyon içinde gerçekleşmiş olup bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak dini gruplar da bu değişim ve dönüşümden nasibini almıştır. Bu haliyle bakıldığında, tarikat ve cemaatlerin formunun önemli ölçüde değiştiği gözlenmektedir.

Modernleşme süreciyle toplumsal alanda başlayan değişim ve dönüşümler dini grupları etkilediği gibi kuşaklar arasında da farklılaşmalara sebep olmuştur. Her gelen yeni neslin bir öncekinden farklı dinamiklere sahip bir ortama doğması, yaşam tecrübelerinin değişkenlik göstermesine ve doğal olarak bambaşka perspektiflere sahip olmasına kapı aralamıştır. Kuşaklar arasındaki yorum farklılıkları, tarikat ve cemaatlere yönelik bakış açılarında da kendini göstermektedir. Bu durum en belirgin biçimde, aile içinde ebeveynler ve çocukları arasındaki ilişkiler bağlamında gerçekleşmektedir. Bu çalışmada dini grup mensubu ebeveynlerin yetişkin çocuklarının gözüyle tarikatlar ve cemaatler ele alınmıştır.

Araştırmanın giriş bölümünde çalışma ile ilgili öz bir anlatım yapılarak; konusu, amacı, önemi ve yöntemi hakkında genel hatlarıyla bilgi verilmiştir. İki ana bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal çerçeve oluşturularak araştırmanın teorik arka planı sunulmuştur. Bu bölüm, araştırma konusuyla ilişkili olarak din sosyolojisi ve onun çalışma alanlarından olan dini gruplar ile ilgili literatüründen yararlanılarak sınırlandırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünü ise araştırmanın uygulama kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümde başlangıçta, araştırmanın yöntem ve teknikleri detaylı bir

şekilde açıklanmış, ardından saha araştırmasında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç kısmında da bulgular değerlendirilerek araştırma tamamlanmıştır.

Araştırmanın Konusu

Dini grupların varlığı toplumlar için önemlidir. Bu gruplar ortaya çıktıkları andan itibaren çeşitli yönlerle içinde buldukları toplumları etkileyip, onlar üzerinde asırlar boyu sürecek derin izler bırakmışlardır. Kimi zaman çeşitli vesilelerle varlıkları ve faaliyet alanları ile önemli tartışmalara yol açsalar da bu gruplar toplumların tarihsel ve sosyolojik birer gerçeğidir.

Modernleşme süreci ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle, değişen toplumsal yapı içerisinde dini gruplar da değişime ve dönüşüme ayak uydurmak durumunda kalmış, yapısal olarak revize olmuşlardır. Günümüzde de bir yandan çağın koşullarına uyum sağlayan diğer yandan geleneksel yapısını korumaya çalışan kurumlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler.

Yaşanan toplumsal değişim sürecinden kuşaklar da etkilenmiştir. Her kuşağın sosyo-kültürel yapıda gerçekleşen değişim ve dönüşümler karşısındaki tutumu aynı değildir. Kuşaklar arasında çeşitli bağlamlarda ve boyutlarda yaşanan farklılaşmalar, dini gruplar özelinde, anne babalar ve çocukları arasında da gerçekleşmektedir. Ebeveynler ile çocuklarının dönemin koşullarına bağlı olarak, yaşam deneyimlerinin başkalaşması, dini gruplara yönelik bakış açılarını da değiştirmiştir. Bundan hareketle, araştırmanın konusu dini gruba mensup olan ebeveynlerin yetişkin çocuklarının gözüyle tarikatlar ve cemaatler olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; tarikat ve cemaatlerin, dini grup mensubiyeti olan bireylerin yetişkin çocuklarının tecrübeleri ve gözlemleri üzerinden yeniden tartışıldığı bir zemin oluşturmaktır. İçeriden yapılan gözlemlerle dini grupların, mensupları üzerindeki etkilerinin neler olduğu, nasıl ve ne denli etkili olduklarını anlamak araştırmanın hedefleri arasındadır.

Araştırmanın Problemleri

Araştırmanın amacı doğrultusunda ana problem, “Dini grupların müntesipleri ve toplum üzerindeki etkileri hangi yönlerden, nasıl gerçekleşmektedir?” olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın temel amacı ve problemi doğrultusunda belirlenen alt problemler şu şekildedir:

- i. Bireyleri dini gruplara yönelten sebepler nelerdir?
- ii. Bireyler için dini gruplar ne ifade ediyor? Eleştirel baktıkları hususlar nelerdir?
- iii. Dini gruba mensubiyetin bireylere sağladığı bireysel ve toplumsal kazanımlar nelerdir?
- iv. Bir dini gruba mensup olmak, grup içi ve grup dışı sosyalleşme biçimlerinde kendini nasıl göstermektedir?
- v. Dini gruplar toplumu hangi yönlerden ve nasıl etkilemektedir?
- vi. Dini gruba mensubiyet aile içi ilişkilerini nasıl etkilemiştir?
- vii. Ebeveynlerin kolektif dindarlığı çocuklarıyla kurdukları bağı ve iletişim dilini nasıl etkilemektedir?
- viii. Ebeveynlerin, kız ve erkek çocuklarına karşı yaklaşımları değişkenlik göstermekte midir?
- ix. Ebeveynlerin, çocuklarının dini yaşam ve pratikleri üzerindeki etkinliği nasıldır?
- x. Ebeveynler, çocuklarının dini eğitimiyle ilgili nasıl bir yol izlemişlerdir?
- xi. Çocukların din eğitimi aldıkları ortamlar, onların dine ve dini gruplara yaklaşımını nasıl etkilemiştir?
- xii. Ebeveynlerin çocuklarının eğitim hayatı, meslek ve eş seçimi gibi önemli kararlarında etkisi nasıl olmuştur?
- xiii. Dini gruba mensubiyet, bireylerin sanata ve spora karşı tutumunu hangi yönlerden ve nasıl etkilemiştir?
- xiv. Dini grupların devlet ve siyaset ile olan ilişkilerine yaklaşımlar nasıldır?
- xv. Çocukları anne babalarından farklılaştıran sebepler nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Tarikatlar ve cemaatler kurumsal çatılara dönüştükleri dönemlerden itibaren dini işlevlerinin yanı sıra üstlendikleri sosyal işlevlerle de içinde buldukları toplumları etkilemişlerdir. Fakat bu etkileme toplum nezdinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu farklılaşmalar heterojen bir görüntü oluşturmaktadır; toplumda fanatik düzeyde bağlılar, müridler, müspet bakanlar, alakasızlar, antipatik yaklaşanlar gibi çeşitli bakış açılarına sahip kesimlere rastlamak mümkündür.

Tarama yapıldığında, dini gruplarla ilgili zengin bir literatürle karşılaşmıştır. Sadece sosyolojik açıdan değil; tarih, sanat tarihi, siyaset bilimi, müzik, din psikoloji, tasavvuf ve moda tasarımı gibi çeşitli dallardan araştırmacıların, çalışma kapsamlarına giren boyutuyla yöneldikleri bir alan olduğu görülmüştür. Burada yapılan her çalışmanın zikredilmesi mümkün olmamakla birlikte birkaçı ile ilgili bilgiler şu şekilde özetlenebilir:

Erol (2021)'un Sanat Tarihi alanında doktora tezi olarak hazırladığı “Türk Sanatında Tarikat Eşyaları: Ritüeller Bağlamında Sembolik Okuma” adlı çalışmasında, Türkiye müzelerinde bulunan 23 adet tarikat eşyası malzeme-teknik-süsleme açısından tanımlanarak, Türk sanat tarihindeki yeri incelenmiştir.

Işık (2020), din psikolojisi bağlamında hazırladığı “Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları: İstanbul Örneği” başlıklı doktora tezinde, İstanbul'un Fatih ilçesi merkezli faaliyetlerde bulunan İsmailağa Cemaati ve Cerrahî Grubu mensubu olan kadınların farklı biçimlerde tezahür eden dindarlıklarını ele almıştır. Araştırmada Gömülü Teori türlerinden Sistemik Desen kullanılmıştır. İsmailağa Cemaati'nden 20, Cerrahî Grubu'ndan 8 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Sosyoloji alanında yapılan çalışmalara bakıldığında, çoğunluğunun Din Sosyolojisi bilim dalında ve bir dini grup özelinde yapılmış çalışmalar olduğu görülmüştür. Ögüt (2022)'ün “Sosyolojik Bağlamda İsmailağa Cemaati” adlı tezi bunlardan biridir. Bu çalışma İsmailağa Cemaati'nin modernleştiğine yönelik hipotez üzerine kurulmuştur. Nitel araştırma yöntemine başvurulmuş, İstanbul'da 15 kadın ve 15 erkek katılımcıya yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır.

Yapılmış çalışmalar içinde bizim araştırma konumuza en yakın olan Okcu (2020)'nin “Dini Gruba Mensup Bireylerde Dini İnanç, Tutum ve Davranış Açısından Kuşaklar Arası Farklılaşma” adlı yüksek lisans tezidir. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak 21 kadın katılımcıya yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Araştırmada 1960 ve öncesi doğanlar, 1960-1990 arası doğanlar ve 1990 sonrası doğanlar olarak 3 kuşak kategorisi üzerinden ve Erenköy Cemaati özelinde çalışılmıştır.

Bu çalışmada ise tarikatlar ve cemaatler; ebeveynleri dini grup mensubu olan, kendileri dini grup mensubu olan ve olmayan olarak iki kategoride yer alan 18 yaş üstü bireylerin nazarından ele alınmıştır. Çalışmaya dahil edilen dini gruplar; İsmailağa Cemaati, Adıyaman Menzil Cemaati, Süleyman Efendi Cemaati, Işıkcılar Cemaati, İskenderpaşa

Cemaati, Meşveret Cemaati ve Yeni Asya Grubu'dur. Bu yönüyle, çalışılmamış bir konu olarak literatüre önemli bir katkıda bulunacağı öngörülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Niteliksel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniğiyle yapılan bu çalışmada, anne babası dini grup mensubu olan 18 yaş üstü bireyler üzerinde yarı yapılandırılmış mülakat formu uygulanmıştır. Dini grup mensubu olanlar ve olmayanlar olarak iki kategoriden oluşan katılımcılara kartopu örneklem tekniği yoluyla ulaşılmıştır. Verilerin analiz aşamasında betimsel çözümlene yapılmıştır. Yöntemle ilgili detaylar, araştırmanın ikinci bölümünde yer alan araştırmanın metodolojisi başlığı altında anlatılmıştır.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Dindarlık Çeşitleri

1.1.1. Bireysel Dindarlık

Bireylerin kendi anlam dünyasında din olgusu ve dindarlığı algılamasına bağlı olarak birçok din ve dindarlık tanımı yapılmıştır. Birey merkezli bir din tanımı ortaya koyan W. James'e göre din "Bireylerin kutsalın karşısında bir ilişki içinde olduklarını kavramaları nedeniyle kendi sükunetleri içerisinde yaşadıkları duygular, fiiller ve tecrübelerdir" (1902; akt. Batson, 2017, s. 11). Dinin, bireyselliğine dair yapmış olduğu vurgu nedeniyle Gordon Allport'un ifadeleri de kayda değerdir. Allport'a göre, "Her bireyin öznel dini tavrı, temel olan ve olmayan özellikleri itibarıyla bir başkasından farklıdır. Dinin kökenleri çok olmakla birlikte bireyin yaşamı üzerindeki etkisi değişkenlik gösterir. Rasyonel yorumları sonsuz olduğu için ortaya çıkan ürünün tek bir formda ifade edilmesi mümkün değildir" (2004, s. 46). Allport, öznel dini tecrübenin içeriksel olarak standart bir modele sahip olmadığını, bu nedenle bireyler dini yaşamlarında diğerleriyle tutarlı olmamakla birlikte, kural olarak kendileriyle tutarlı olduklarını ifade eder (2004, s. 26). Buradaki din ve birey ilişkisi, Glock ve Stark tarafından geliştirilen dindarlık boyutlarından deneyimsel boyutu öne çıkarmaktadır. Buna göre, bireyin yaratıcısıyla arasındaki ruhani ilişki neticesinde kendisinde his, algı ve duygu odaklı bir dindarlık oluşmaktadır (Akşit vd., 2020, s. 91).

Buraya kadar dindarlık olgusu sadece bir yönüyle değerlendirildi. Ancak din, bireysel ve toplumsal boyutuyla, biri diğerine indirgenemeyecek şekilde, madalyonun iki yüzünü temsil eder niteliktedir. Sadece dönemsellik olarak görünürlük düzeyleri farklılık göstermektedir. Kolektivizmin öne çıktığı dönemler bireysel dindarlık daha az varlık gösterirken, bireyciliğin güçlü bir görünürlüğe sahip olduğu zaman dilimlerinde kolektif dindarlığın zayıfladığı görülmektedir (Günay, 1999, s. 99-100). Günümüzde Batı düşüncesiyle temellenen modernite sonucunda, dinsel bireycilik bir toplumsal fenomen olarak ortaya konmuştur. Bireyselliğin zirveye ulaştığı bu dönemde siyaset ve ekonomi kurumları gibi din de tesir altında kalmıştır (Ünal, 2010, s. 8). En nihayetinde, dindarlık biçimlerinden bireysel dindarlık sivrilmıştır.

Son olarak, bireyin tek başına özerk bir anlam dünyasının olmadığından bahsetmek gerekir. Bu konu hakkında Thomas Luckmann, bireyin kendisinden önce var olan bir toplumda evvelden oluşturulmuş olan bir dünya görüşü içerisine doğduğunu, toplumsallaşma süreci boyunca tarihsel dünya görüşünün birey tarafından içselleştirildiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla ona göre “anlamın nesnel sistemi, öznel bir gerçekliğe dönüştürülür” (2016, s. 126-127). Bireysel dindarlığın oluşumu da dinin tutarlı ve “resmi” model olduğu anlam sistemi içinde, ona bağlı olarak zorunlu bir biçimde gerçekleşmektedir (Luckmann, 2016, s. 130).

1.1.2. Kolektif Dindarlık

Dindarlık olgusunun bir diğer temel yüzünü kolektif dindarlık oluşturmaktadır. Genel olarak, bireysel dindarlığın tam karşısında konumlanıyor gibi algılanmasının aksine, ikisi birden aynı realitenin birbirini tamamlayan iki farklı tezahürü mahiyetindedir (Günay, 1999, s. 99). Kolektif dindarlık, bireyler arasında etkileşim sonucu ortaya çıkan ve daha ziyade mensubu olunan dini grup ile bağı kuvvetlendirmek amacıyla tecrübe edilen bir dindarlık biçimidir (Ağçoban, 2018, s. 53). Durkheim, dinin esasını oluşturan inançların ve onlara mukabil pratiklerin belli bir grup tarafından paylaşıldığını, grubun birliğini de bu inançların sağladığını ifade etmektedir. Grup mensupları aynı tarzda düşünüp, tasavvurlarını da benzer amellerle ortaya koydukları için bir cemaat olarak adlandırılmaktadır. Durkheim’e göre, tarih sahnesinde cemaati olmayan hiçbir din yoktur (2005, s. 64). Ünver Günay da dinler için bunun zorunlu olduğunu belirtmektedir. Zira bir dinin asırlar boyunca varlığını sürdürebilmesi için, başlangıçtaki formuyla onu tecrübe eden bireylerin vicdanını aşmak ve fertler arası köprü kurmak suretiyle objektifleşmek bir topluma yahut dini cemaate mal olması gerekmektedir (1999, s. 109).

Dinlerin, özel olarak ise dini cemaatlerin devamlılık sağlamalarında ibadetler ve dini pratikler son derece etkilidir. Her dinde farklı biçimlerde tezahür eden dini tören, usul ve kaideler netice olarak hepsi için geçerli olan birleştirici unsurlardır (Arslantürk, 2008, s. 181). İslâm söz konusu olduğunda, hac ibadeti sırasında Kabe’nin tavaf edilmesi yahut cuma namazları gibi toplu dini pratikler, cemaatin daha yoğun bir duygulanım yaşamasını sağlamaktadır. Durkheim kolektif olarak hissedilen bu duyguyu effervescence (dini coşku) olarak tanımlamaktadır (Akşit vd., 2020, s. 104). O halde, kolektif dindarlık biçimi duyguları beslemesinin yanında dinin ibadet boyutuyla da öne çıkmaktadır. Bununla

birlikte dinin bilgi, inanç ve ahlak boyutu bir biçimde geri planda kalmıştır. Cemaatlerin dinin biçimsel yanına vurgular yaparak, onu dar bir kalıba sığdırması bu anlamda önemli bir etkidir (Avcı, 2020, s. 48). Örneğin bazı cemaatler için şalvar, cübbe ve çarşaf giymek gibi kıyafet tercihleri bile bir dindarlık göstergesi haline gelmektedir. Ayrıca kıyafet tercihinin bir başka önemi, cemaatleri birbirlerinden ayırt etmeyi sağlamasıdır. Erkeklerin takke renklerindeki değişkenlik ve kadınların başörtüsü bağlama biçimlerindeki farklılık bunlar arasında en yaygın ve dikkat çekici olanlardır. Kolektif dindarlığın bir diğer bariz göstergesi, her grubun kendi liderlerinin yazdığı ve okunmasını tavsiye ettiği eserler odaklı okumalar yapılmasıdır. Nur Cemaati içinde temel bir ritüel olarak, toplu halde ve düzenli periyotlarla Risale-i Nur okumalarının yapılması buna iyi bir örnek sayılabilir. Tarikat sohbetleri niteliği taşıyan bu derslere üyelerin katılımı grup içerisinde bağlılığı güçlendirmektedir. Ancak aksi biçimde, üyenin katılım sağlamaması uyarı ve dışlanma gibi tutumlarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Efe, 2017). Dolayısıyla, kolektif bilinç tarafından birtakım göstergelere ve pratiklere yüklenen anlamlar, grup içinde hem bireyi hem de grup üyelerinin tamamını besleyerek kolektif dindarlığın pekişmesini sağlamaktadır. Öte yandan, ortak bilincin aksi yönünde gerçekleştirilen bir davranış ya da tutum, bireyin doğrudan grup dışına itilerek yalnızlaştırılmasına yol açmaktadır.

1.2. Grup ve Dini Grup Kavramı

Her birey doğumuyla birlikte bir aileye dahil olmakla beraber, toplumsal bir grup içerisinde de varlık göstermeye başlamaktadır. Yaş aldığı hayat seyri boyunca da çeşitli itici ve çekici etkenlere bağlı olarak türlü gruplara mensup olmaya devam etmektedir. Tam da burada sosyolojinin ilgi alanı, en yalın biçimde “en az iki kişinin karşılıklı kalıplaşmış davranışları” (Weber, 1992; akt. Arslantürk ve Amman, 2000, s. 16) olarak ifade edildiğinde, grup olgusunun toplumsal yapı içerisindeki başat değeri ortaya çıkmaktadır.

Grup kavramının pek çok tanımı yapılarak sınırları belirlenmeye çalışılmıştır. Önemli tanımlardan bir tanesine göre grup, “Ortak sosyal hedefleri izleyen, sosyal normlar, ilgiler ve değerlere göre karşılıklı roller oynayan sosyal kişilerin tanınabilir, yapılaşmış, sürekli birlikteliğidir” (Fichter, 2015, s. 63). Bu kısa tanımı açacak şekilde grubun özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- i. Grup olarak adlandırılan sosyal birim, içeriden üyeleri tarafından, dışarıdan da gözlemciler tarafından tanınabilir olmalıdır.
- ii. Gruplar sosyal bir yapıya sahiptir. En küçük informel gruplarda bile sosyal tabakalaşma ve statü dağılımı bulunur.
- iii. Grup içerisinde her bireyin sosyal rolü vardır. Bireyin bu rolü oynamaktan vazgeçmesi durumunda gruptan söz edilemez. Dolayısıyla grubun devamlılığı bireylerin rollerindeki sürekliliğe bağlıdır.
- iv. Grup üyelerinin karşılıklı iletişim ve temas halinde olması grubun sürekliliği için son derece önem arz eder. Tek yönlü bir sosyal süreçten bahsedilemez.
- v. Her grup içerisinde, oynanması beklenen birtakım rollerin yollarını etkileyen davranış normları vardır. Bu davranış normları üyeler tarafından zaten bilinir, yazılı bir formda olması şart değildir.
- vi. Grup üyeleri belirli ortak ilgi ve değerlere sahiptirler.
- vii. Grup eyleminin yöneldiği birtakım sosyal amaçların bulunması gerekir. Hedef, grubun hangi sebeple var olduğunu açıklar (Arslantürk ve Amman, 2000; Bozkurt, 2004; Fichter, 2015).

Sosyoloji literatüründe grup kavramı, üyeler arasındaki iletişim biçimi ve ilişki çeşidine bağlı olarak birincil gruplar ve ikincil gruplar olarak tiplendirilmiştir. Birincil gruplar, ilişkilerin içten, kişisel, sık sık ve yüz yüze olmasıyla karakterize edilmektedir. Bunun tam karşısında yer alan ikincil gruplardaki ilişkiler ise resmi, seyrek, gevşek örgütlenmiş bir şekilde nitelendirilmiştir. Her ne kadar karşıt iki grup olarak sınırları açıkça belirli gibi görünseler de bu iki grup arasındaki sınırlar geçişlidir. Buna göre birincil gruplardaki ilişkilerin gevşemesi halinde ikincil grup olunabilir; benzer şekilde, ikincil gruplardaki sosyal ilişkilerin geliştirilip kuvvetlenmesi durumunda birincil gruba kayılabilir (Fichter, 2015, s. 71-72).

Toplumsal yapı içerisindeki her sosyal grubun kendine has kültürel dinamikleri bulunmaktadır. Din, bir yandan bu kültürel dinamikler içerisinde şekillenirken diğer yandan içinde bulunduğu toplumun kültürünü etkilemektedir. Dinin sosyal grup içinde kendine inananlar tarafından farklı formlarda yeniden üretilmesi ve dini kimliğin ağır bastığı bir grup haline gelmesi dini grupları oluşturur. Ancak sosyal grup içerisinde aynı

zamanda bir dini grup hüviyeti kazanılması için yine de bazı kriterler bulunmaktadır. Buna göre 3 boyutun birlikte bulunması gerekir. Bu boyutlar; bilişsel boyut, davranışsal boyut ve maddi boyut olarak sıralanabilir. Dini grubun bilişsel boyutu onun mitolojisini, teolojisini ve ideolojisini temsil eder. Davranışsal boyutuyla anlaşılması gereken, onun ibadetleri, törenleri ve dini hayata ilişkin her türlü eylemidir. Son olarak maddi boyutu, dini grubun anlam yüklediği ve kullandığı mekanlar, araçlar ve nesnelere (Bal, 2014, s. 148-149).

Dini gruplar, üyeler arasındaki yüz yüze, samimi ilişkilerle ve güçlü dayanışma duygusuyla birbirine kenetlenmiş grup dinamiği nedeniyle birincil gruplara karşılık gelmektedir (Akyüz, 2007; akt. Efe, 2013, s. 35). Dini gruplar kendi içlerinde iki kategoriye ayrılmaktadır: İlki aile, klan yahut kabile gibi evlenme ve kan yoluyla oluşan doğal gruplardır (Bal, 2014, s. 149). Bu tür dini gruplaşmalarda, zaten var olan grup bağı dinin birleştirici ve bütünleştirici etkisiyle daha fazla kuvvetlenir. İkinci tür olan sırf dini gruplarda ise doğal gruplardaki gibi kan ve komşuluk bağı üzerinden değil, “din bağı”nın oluşturduğu birliktelik üzerinden cemaatleşme gerçekleşmektedir (Efe, 2013, s. 35-38).

Dinden doğan gruplar olarak da ifade edilen bu grubun ilk ve asli şekli, yüksek dinlerin kurucuları etrafında oluşturulan küçük, dar gruplarla zuhur etmiştir. Bu açıdan, din kurucusunun doğrudan doğruya şahsi etkileri sonucunda oluşan tilmiz ya da refikler halkasının Weber’in karizmatik grup kavramsallaştırmasına tekabül ettiği söylenebilir. Karizmatik liderin ölümü grup için bir dönüm noktası olurken, bu süreçte kurucu liderin yakın çevresinden güvenilir addedilen şahıslar grup içinde ön plana çıkar. Fakat bir süre sonra onların da ölümüyle birlikte, grubun bağı cemaatin tamamını kapsayacak şekilde din nazariyesi, ayin ve ibadetler ile birtakım teşkilat çeşitlerine, yani maddi unsurlara dayanarak devam eder (Freyer, 1964, s. 50-53).

1.2.1. Dini Grup Tipolojileri

Max Weber dini grupların tahlili için tipoloji geliştiren ilk sosyologdur. Onun kilise ve sekt kavramsallaştırması kendisinden sonra birçok sosyolog tarafından geliştirilmiştir. Dini grupları incelemede kolaylık sağlayan bu tipolojiler; kilise/sekt, mezhep, denomination, kült, yeni dini hareketler, tarikat ve cemaat’tir (Kaya, 2020a; Kılıç, 2007). Bahsi geçen tipolojiler arasından bu çalışmanın alanına dahil olanlar tarikat ve

cemaatlerdir. Bu nedenle, diğerlerinin isimlerini zikretmekle yetinerek detaylandırmayacağız.

1.2.1.1. Tarikat

Cemaatin özel şekli olan tarikatlar yalnızca evrensel din alanında görülmektedir (Mensching, 2012, s. 214). Genellikle ana dini kitleden ayrılmayı değil, yine orada yoğun bir dini hayatı tecrübe etmeyi ifade etmektedir (Günay, 2017, s. 306). Demek ki ideallerinin merkezinde dini tecrübe bulunan kişiler, ortak bir takva hayatı yaşama arzusuyla bir araya gelip kapalı bir cemaat oluşturarak teşkilatlanmaktadırlar (Wach, 1995, s. 232-233). Dini daha içten ve daha sıkı yaşama motivasyonunun yanı sıra ikaz, itiraz ve protestoların tezahürü olarak da ortaya çıkmışlardır. Nitekim İslâmiyet'te zühd dönemiyle başlayan, tasavvuf ve tarikatlar dönemi olarak devam eden sürecin başlangıcı birtakım dini, sosyal ve siyasal etkiler altında cereyan etmiştir (Günay, 2017, s. 305-308).

Sözlükte “gidilecek yol, izlenecek usul, hal ve gidiş” (Öngören, 2001, 40/95) anlamına gelen tarikata girilirken, ferdin iradi bir kararla bu yola gönül vermesi beklenmektedir. Gönüllülük esasıyla girilen bu yolun birtakım adap ve erkanına uyma mecburiyeti vardır (Efe, 2013, s. 61). Tarikatlarda bir yandan ferdiyetçilik ve aşırı asosyallik hâkimken öte yandan şahsiyetin ve iradenin yok olduğu diyalektik bir yapı söz konusudur (Mesching, 2012, s. 219). Tarikat yapısının tekelci oluşu ve kişisel sadakatte ısrarcılığı bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir unsur olarak görülmektedir (Wach, 1995, s. 233). Gerçekten de tarikat yaşamının temelini bakıldığında, derslerin mensubuna titizlikle sunulduğu ve onun tüm yaşamını belli kurallar çerçevesinde yönettiği görülmektedir. Ferdin bu katı yaşam biçimi, tarikatın da sağlam bir cemaat hayatı tesis etmesini sağlamaktadır (Mensching, 2012, s. 217). Değişmeyen ikametgâh, özel kıyafetler ve ibadetler, ortak yemek ve çalışmalar tarikatların hemen hepsinde rahatlıkla görülebilen ortak unsurlardır. Bu gibi birleştirici faktörler sayesinde mensuplar arasındaki mânevî kardeşlik duygusu pekişmektedir (Günay, 2017, s. 306; Wach, 1995, s. 233).

Tarikatların ferdin yaşamı üzerinde bu denli katı ve kuralcı biçimde hâkimiyet kurabilmesi elbette sadece grup ruhuyla sınırlandırılmaz. Tarikat formasyonunun temel ve hâkim fikri, kutsal olan dünya ve kutsal olmayan dünya ayrımı burada büyük öneme sahiptir. Dünya dindar bireyin zihninde pesimist bir bağlamda yer edinmiştir. Bu nedenle, dünyadan kaçma ihtiyacı ve tamamen dini değerler odaklı bir yaşam sürme ideali

bulunmaktadır (Mensching, 2012, s. 216-217). Öyle ki, bu çevrelerde dünyevi mülkiyet ve münasebetlerden feragat etme yaygın bir kabul olarak karşımıza çıkmaktadır (Wach, 1995, s. 233). Aynı zamanda tüm tarikatlar seksüel ilişkilerde yasak, hırsızlık, öldürme ve böbürlenme gibi bazı ahlaki yasalarla karakterize olmuştur. Bu unsurları terk etmek de zâhid birey için bir güç teşkil etmektedir. (Mensching, 2012, s. 216-217).

J. Wach tarikatlardan söz ederken; iniş çıkışlarının, çöküş ve yenilenme dönemlerinin olduğunu ifade etmiştir (1995, s. 234). Hakikaten bazıları lokal ve küçük gruplar olarak kalırken, bazıları liderler eliyle birçok alt kollara ve cemaatlere ayrılmıştır (Efe, 2013, s. 134). Tarihsel süreçte tarikatların itibarı ile ilgili kanaatler de dönüşmüştür. Örneğin Osmanlı Devleti'nde bir dönem elit çevreler arasında saygın bir konuma sahipken; gün gelmiş ahlaken düşük, yarı cahil, çıkarıcı şeyhlerin ve halktan kitlelerin seviyesine düşmüştür. Nitekim, bu olumsuz havanın baskınlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun akabinde tarikatların ilgası kararıyla sonuçlanmıştır (Günay, 2017, s. 307-309).

1.2.1.2. Cemaat

Adem Efe'ye göre dinin oluşturduğu toplumsal gruplardan biri olan “cemaat”in, sosyoloji literatüründeki birçok kavram gibi tanımlanması güçtür (2013, s. 80). Nitekim George Hillery, literatürde cemaatin on altı kavramla ifade edilmiş doksan dört farklı tanımına ulaşmıştır (1968; akt. Yelken, 1999, s. 102). Yapılan tanımlar, cemaatin özgül durumlarından yalnızca biri ya da birkaçı ile ilişkili kalabilmektedir. Ancak cemaat tanımlamalarındaki ortak vurgulara bakıldığında; “toprağa atıf, cemaat duygusuna atıf, özel bir ilişki biçimine atıf, kan bağına atıf, özel duygusal davranış biçimlerine atıf, paylaşılan değerlere atıf, biçimsel bir gruba atıf” şeklinde karşımıza genel bir çerçeve çıkmaktadır (Yelken, 1999, s. 102). Vurgulardaki değişkenliğe dikkat çeken Thomas Bender, cemaatin “geçmişte ve şimdi birçok değişik yapısal biçimler aldığını ve alabileceğini” ifade etmiştir. Yine de tüm tanımlar için ortak noktanın “özel nitelikte bir insan ilişkisi” boyutu olduğunu belirtmiştir (1986; akt. Yelken, 1999, s. 103). Bender'ın ifadelerinden hareketle, cemaat kavramı değişen zamana, mekâna ve bunların dönüştürdüğü insan ile insan ilişkilerine bağlı olarak çeşitli formlara bürünmektedir. Bu yönüyle cemaat dinamik bir mefhumdur.

Cemaat kavramsallaştırmasını ilk defa ortaya koyan, Sir Henry Summer Maine'dir. Ferdinand Tönnies'in ünlü cemaat- cemiyet ayrımında Maine'in etkisi büyüktür (Abrams vd., 1982; akt. Yelken, 1999, s. 31). Onun ortaya koyduğu cemaat (Gemeinschaft) ve cemiyet (Gesellschaft) birbirine zıt iki ideal tiptir. Cemaatin mümkün olabilmesi için üç şartın olduğunu belirtir. Bunlar kan yakınlığı ve kan karışması ilişkisi, mekânsal/fiziksel yakınlık ve zihinsel yakınlıktır (Yelken, 1999, s. 47). Tönnies'e göre cemaat eskidir. Samimi, mahrem, bize ait olan, hakiki bir hayat beraberliğidir. Cemaat yaşayan bir organizmaya benzemektedir. Burada her türlü ayrılığa rağmen fertler arasında bağlılık söz konusudur. İşte bu cemaat tipi yaşam biçimi, insan iradesinin birinci formu olarak gördüğü "Doğal İrade" (Wesenwille) üzerinden temellenmektedir (1957; akt. Yelken, 1999, s. 38-39). Tönnies, Doğal iradenin öznesi hakkında şunları söylemektedir:

"Doğal iradenin öznesi bağlı olduğu maddi yaşamla özdeşdir. Biçimleriyle, genel yapısından soyutlanmış olarak hayal edilen bir organizmanın özünün, yapının kendisiyle ve tekil organlarla ilişkili olduğu gibi ilişkilidir. Yani irade o organlardan ayrı bir şey değildir, onlarla aynı kimlik ve öze sahiptir ve biçimleri belli eylem ve alıştırmalarla büyür ve farklılaşır." (2018, s. 238).

Bu ifadelerden hareketle, cemaat ve birey arasındaki ilişkinin, iki ayrı unsurun birlikteliğinden ziyade yekpare bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Benzer bir bakış açısı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'da görülmektedir. Yazır, İslâm cemaati üzerinden, hem ferdin hem de cemaatin vicdani tevhidinin olduğunu belirterek bunların karşılıklı olarak bir diğerinin kefil olduğunu ifade etmektedir (2021, s. 234). Cemaat ruhunun oluşması için kişinin bir başkasının menfaatini kendi menfaati olarak görüp memnuniyet duyması, başkasının zararından da aynı şekilde üzüntü duyması gerektiğini belirtmiştir. Bu his fiilen ne kadar yaşanırse camia o denli kuvvet bulur ve kibir de o nispette azalır (Yazır, 2021, s. 229).

Tönnies'in cemaatin tam da karşısına koyduğu cemiyet (toplum) ise yeni olandır. Ona göre cemiyet, geçici ve görüntüye dayalı bir hayattır. Bizlerin dışında olan kamusal yaşamı temsil etmektedir (1957; akt. Yelken, 1999, s. 40-41). Toplum, birbirinden kopuk bağımsız fertlerin bir arada olduğu yapay, kurgusal, mekanik bir tasarım olarak tasavvur edilmektedir. Bu açıdan, fertler bir topluma dahil olabilir ancak kimse bir diğerine cemaat yaşamı temin edemez (Yelken, 1999, s. 41). Bir toplumda yaşayan her fert yalnızca kendisi için vardır. Fertler arasındaki ilişkiler çıkar, rekabet ve alışverişe dayalı

gerçekleşmektedir (1957; akt. Yelken, 1999, s. 50). Cemaatin temelini oluşturan Doğal iradeye karşılık burada “Akılcı İrade” (Kürwille) yer almaktadır (1957; akt. Yelken, 1999, s. 38-39). Tönnies’in Akılcı iradenin özneleriyle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

“Akılcı iradenin uygulayıcıları olarak bir arada var olabilmeleri için ya iyi anlaşmaları ya da bir araya gelmemeleri gerekir. Eğer biri diğerinden bir şey elde ederse veya onu bir şey yapmaya zorlarsa, o, kullanılan araç ve aletlere dayanan zorlamanın şiddetine bağlı olarak yalnız başına karar veriyor ve eylemde bulunuyor olacaktır. Eğer bunlar benim için olduğu gibi onun için de (yani ikimiz için de) bir fayda barındırmıyorsa, o zaman onunla iyi bir biçimde muhatap olmayacak, karşılık olarak istediği şeyi vermeyeceğim.” (2018, s. 247).

O halde birey, burada topluluk adına işlevlerini yapmayı kesebilir ve yerine getirdiği eylemleri sadece kendisi için gerçekleştirmiş olabilmektedir. Netice itibarıyla, “herkes kendi iyiliği için ve sadece tesadüf eseri diğerlerinin iyiliği için çalışır” (Tönnies, 2018, s. 248).

Sonuç olarak en genel manada, Tönnies cemaat-cemiyet ayrımıyla aslında tarım toplumu ile sanayi toplumu arasındaki değerlerin ve ilişkilerin değiştiğini göstermiştir. Toprağın üstünlüğünün yerini endüstrinin üstünlüğü almıştır. Her şey olduğu gibi ilişkiler de metaya dönüşmüştür. Karl Marx’ın ifadesiyle “meta fetişizmine” dönüşmüştür. Sonuç olarak modern devlet yapısının oluşması, ticari ve bilimsel alandaki gelişmeler toplumsal yapının dönüşmesine yol açmıştır. Cemaatteki ortaklaşa yaşam ve komüniter ilişkiler, cemiyet hayatı ile birlikte iş bölümü ve sözleşmeye dayalı ilişkilere evrilmiştir (Yelken, 1999, s. 51).

Tönnies’in ortaya koyduğu geleneksel tarım toplumundan modern sanayi topluma keskin biçimde geçiş Türkiye’de de bir yönüyle yaşanmıştır. Ancak Türkiye için özel bir durum olarak, ne tam olarak geleneksellikten bir kopuş ne de tam manasıyla modernleşme gerçekleşebilmiştir. Bu açıdan “tranzisyonel” (geçiş) toplum biçimi kategorisinde yer almaktadır (Coşkun, 2016, s. 96). Toplumsal değişmelerin yoğun biçimde yaşandığı süreçte insanlar, oluşan kültürel boşluk ve kimlik bunalımına karşın dini gruplar yoluyla mücadeleler vermişlerdir. Orhan Türkdoğan, toplumsal gelişmelerin doğal bir yansıması olarak cemaatleşmenin oluştuğunu söylemiştir. Buradaki cemaatleşme, bir yönüyle tarikat yapısının günün koşullarına göre kendisini dönüştürmüş halidir (1999, s. 77). Türkiye’de de birtakım çevreler, Tönnies’in cemiyet tipi kavramsallaştırmasının yüzü

olan modern yaşamda varlık gösterebilmek adına, dini grupları yapısal ve fonksiyonel açıdan sisteme uyumlu hale getirmeye çalışmıştır (Efe, 2013, s. 89).

1.3. Dini Grupların Toplumsal Açısından Etkileri

Tarikat ve cemaatlerin, toplumsal alandaki en temel işlevleri din alanında gerçekleşmektedir. Dinin fonksiyonel yapısı itibariyle toplumun her alanına nüfuz etme gücü, onun toplumsal yapı içerisinde sosyal, kültürel, siyasal ve iktisadi sahada da işlevsel rol oynamasını sağlamıştır. Dini grupların, bahsi geçen işlevsel alanlarının sosyo-kültürel yapı üzerindeki izdüşümleri hem olumlu hem de olumsuz açılardan kendisini göstermektedir. Bu bakımdan, toplumsal yapı üzerindeki fonksiyonları çift yönlü incelenebilir.

Tarikat ve cemaatlerin ortaya çıktıkları ilk dönemlerden bu zamana dek en temel gayesi, İslâm'ın ortaya koyduğu esaslar doğrultusunda, bireylerin ve toplumların dini yaşantısını şekillendirmek olmuştur. Dini gruba intisap eden birey, dini grup lideri veya onun vekilleri için de başlıca hedef, müntesibin deruni bireysel dindarlığını azami düzeyde yaşanılır kılmaktır (Kayıklık, 2011, s. 48). Çünkü bireylerin tasavvufi yaşayış biçimine yönelmelerinin sebebi, onların dinin umum için zorunlu kıldığı dini kaidelerle yetinmeyerek, onu daha ileri düzeyde ve daha yoğun bir formda yaşama arzusu içinde olmalarıdır. Böylelikle Allah ile daha yakın bir ilişki kurmayı amaçlamaktadırlar (Certel, 2014, s. 212). Bu amaç doğrultusunda, müntesipler farz ibadetlerine ilave olarak birtakım nafile ibadetler ile zikir, tesbih, dua, Kur'an tilaveti, istiğfar gibi dini pratikler sayesinde arzu ettikleri dini yaşantıyı inşa etmeye çalışmaktadır (Certel, 2014, s. 209). Gelgelelim, dini gruplarda toplu bir şekilde icra edilen sema, ayin ve devran adı verilen zikir merasimlerini (Bardakçı, 2005, s. 200) salt bir şekilde dini tecrübeyi daha ileri düzeye taşımak şeklinde yorumlamak yetersiz kalır. Çünkü en başta ibadet fenomeni, sosyolojik olarak basit bir dini duygulanım yahut dini vecibeden çok daha fazlasını ifade etmektedir. İslâmiyet merkezindeki ibadetlere bakıldığında; cuma ve bayram namazları, hac, oruç ve zekât sosyolojik boyutu olan ibadetlerdir. Müslümanlar bu ibadetler sayesinde bir araya gelerek, kaynaşır birlik şuuru kazanmaktadır. Bu tarz içtimai ibadetler, aynı zamanda bireylerin içe dönük olmak yerine, dışa dönük ve topluma bağlı kişiler haline gelmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla sosyal boyutuyla ibadetler, bireylerin kendilerine ve topluma

karşı yabancılaşmasını önlerken aynı zamanda insani ilişkilerin geliştirilmesini ve sosyalleşmeyi beslemektedir (Certel, 1998, s. 155).

O halde, dini gruplar ibadetlerin mahiyeti itibariyle zaten kendinde mevcut olan toplumsal fonksiyonlarını daha yaşanılır ve daha dinamik kılmak adına önemli bir çatı görevi görmektedir. Bu çatı vesilesiyle bir araya gelen bireylerin en önemli kazanımlarından biri yardımlaşma ve dayanışma ruhu edinmeleridir. Özellikle kriz-geçiş dönemlerinde, bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhu için “kardeşlik hukuku” bilinci çerçevesinde bir ortam oluşturarak el birliği ile sorunların aşılmasına zemin oluşturmaktadır (Yanmış ve Aktaş, 2015, s. 23). Bu anlamda yakın tarihte, 18. yüzyıldan itibaren tezahür eden devlet merkezli ve kontrollü bir modernleşmeden farklı olarak, Türkiye’de “kendinde modernleşme” şeklinde gerçekleşen süreçte önceden siyaset, ekonomi, eğitim gibi birçok alanda yaşanan kültürel bölünmenin yeni bir görünüm elde etmesi karşısında dini gruplar merkezi bir konumda bulunmuşlardır (Akın, 2017, s. 14-15).

Pek çok tarikat ve cemaat modernleşme, şehirleşme ve endüstrileşme süreçlerinin bir sonucu olarak yaşanan bireysel ve kitlesel göç hareketliliğinde bireylerin ihtiyaç duyduğu aidiyet ve güven duygusunu sunarak, onları aynı zamanda sosyalizasyona tabi tutmuştur (Kaya, 2020b, s. 74). Dolayısıyla önemli bir sosyalleştirme işlevi görmüştür (Togayhan, 1998, s. 170). Berger’e göre sosyalleşme, psikolojik olarak bir öğrenme sürecidir. Sosyalleşen yeni nesil, kültürün manalarına nüfuz etmeye alıştırlarak ve onun yerleşik işlevlerine katılarak, üretilen toplumsal rolleri öğrenip, açığa çıkan kimlikleri kabul eder. Ancak sosyalleşme süreci bunun da ötesinde, bireyin nesnelleşen manalarla özdeşleşmesini ve onlar tarafından biçimlenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla birey, bu manalara sahip olmakla kalmayarak aynı zamanda onları temsil eden bir forma bürünmektedir (2015, s. 70). Berger’in ifadelerinden hareketle, dini gruplar bireyleri sosyalizasyona tabi tutarak hem sosyal bütünleşmeyi sağlamakta hem de kültürel değerleri koruyup mensupları aracılığıyla aktararak, bu değerlerin erozyona uğramasını engellemektedir (Yanmış ve Aktaş, 2015, s. 20). Çünkü en nihayetinde din kurumunun kendisi kültürel normların özünü teşkil etmektedir. Bu açıdan din, esas itibariyle kültürün psiko-sosyal yanını oluşturan inanç ve eylemlerden ibarettir (Günay, 2017, s. 414).

Din ile kültürün iç içe geçmiş, bütünleşmiş ilişkisini daha anlaşılır kılmak adına Joseph Fichter'in kültürü nasıl ele aldığına bakmak yerinde olacaktır. Fichter'e göre, kültürün en küçük ve indirgenemez temel oluşturucusu; çeşitli sosyal rol ve etkileşim formları, insan ilişkileri yahut sosyal süreçleri barındıran yürürlükteki sosyal davranış örüntüsüdür. Kültür aynı zamanda, toplumdaki kişilerin ortaklaşa paylaştığı toplam kurumların bir bileşkesidir (2015, s. 155). Bununla birlikte, kültür canlı bir organizma olarak, yaşayan kuşaklar tarafından kendi zekâ, yetenek ve ihtisaslarına bağlı olarak önceki nesillerden devraldıkları bir sosyal mirastır (Günay, 2017, s. 414). Buradan hareketle söylenebilir ki, dini grupların başta dini-tasavvufi eğitim yoluyla, hakikatte müntesiplerinin vicdanlarına yerleştirdiği ahlak öğretileriyle en temelde yaptığı şey, kültürün nesiller boyu naklini sağlamaktır. Dini grupların kültürel aktarım üzerindeki etkisi, onun aynı zamanda bir sosyal kontrol mekanizması olarak ne kadar dinamik olduğunu göstermektedir. Zira kültürel örüntüler ve kurumlar hem kişilerin ne yaptığını hem de ne yapmalarının beklendiğini göstermektedir. Bu beklentiler kültürün bazı noktalarda kendinden zorlayıcı yönüne işaret etmektedir. Dolayısıyla, sosyal kontrolün bir yüzü olan kurumsal kontrolde, kurumsallaşmış davranış "yapılacak şey" olarak değerlendirilmektedir. Bu gerçek de kendiliğinden sosyal baskıyı oluşturmaktadır. Gruplarda bireylerin uyumu sözel olarak talep edilse dahi, kurumsallaşmış davranış örüntüleri herkes tarafından izlendiği için grup temsil niteliği yönüyle bireylere bir uyum örneği sağlamaktadır (Fichter, 2015, s. 214). Bu bağlamda, din kurumunun temsillerinden olan dini gruplar dini, sosyal, kültürel, siyasal vb. birçok alanda çeşitli biçimlerde mensuplarıyla kurduğu ilişkiler üzerinden sosyal kontrol mekanizması oluşturmaktadır.

Dini grupların kurdukları sistem ile gerek sosyal kontrolü sağlama gerekse buraya kadar zikredilen sosyalizasyon, yardımlaşma ve dayanışma, kültürü koruma ve aktarma gibi fonksiyonlarının temelinde mensupların her birinde inşa edilen grup kimliğinin payı büyüktür. Bireyler, grup kimlikleriyle bir yandan kendi varlıklarını inşa ederken diğer yandan da bağlı oldukları grubun sürekliliğini sağlayan nesnelere haline gelerek, karşılıklı olarak birbirini üreten ve besleyen bir döngünün parçası olmaktadır. Dini grubun büyümesi ve gelişme göstermesi paralel biçimde mensuplarını da etkilemektedir. Bu anlamda bir dini grubun eğitimden barınmaya, sağlıktan basın-yayın faaliyetlerine kadar çeşitli kulvarlarda söz sahibi olacak konuma gelmesiyle, gruba mensup olan bireyler açısından grup kimlikleri varlıklarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelebilmektedir.

Çünkü son tahlilde tüm bu hizmet ağları yardımlaşma, dayanışma yahut sosyalleşmenin ötesinde bireylere istihdam ve sosyal güven sağlayarak onlara bir çeşit konfor alanı sunmaktadır. Bu yönüyle faaliyet alanları grup mensupları açısından elbette son derece önemli ve fonksiyoneldir.

Dini grupların mensuplarına sağladığı avantajlar, madalyonun diğer yüzünde kendilerinden olmayanlar için adaletsizliklerle baş etme mecburiyetini doğurmaktadır. Şöyle ki, dini gruplarda hâkim olan biz ve onlar ayrımının beraberinde getirdiği ötekileştirme, paralel biçimde nepotizmi beslemektedir. Nepotizm; bir kimsenin bilgi, beceri, eğitim düzeyi gibi kriterlerine bakılmaksızın, yani liyakati göz ardı ederek, sadece kan bağı ve akrabalık ilişkilerinin esas alınarak istihdam edilmesidir (Özçelik, 2021, s. 160). Bu tanımdan hareketle, denilebilir ki Türkiye’de en kolay ve en yaygın biçimde kendini gösteren nepotizm biçimlerinin başında, çoğunlukla dini gruplar eliyle gerçekleşen dini nepotizm gelmektedir. Bu konuda Mübeccel Kıray’ın, Türkiye’deki toplumsal değişim sürecinde “himayeciliğin” el değişimine getirdiği izah önemlidir. Kıray’a göre, köyden kente göç sürecinde, köydeki ağalık patronajı himayecilik yerini kentte aile içi yardımlaşma ve dayanışmaya, bu himaye sistemi yerini siyasi patronaj sistemine bırakmıştır. Son aşamada, siyasi himayecilik yerini, dini grupların himayeciliğine bırakmıştır (1995; akt. Bayhan, 2002, s. 10). Her ne kadar iç göçler ve beraberinde yaşanan toplumsal değişim sürecinde “tampon” görevi gören dini gruplar bir hayli işlevsel bir konumda yer almış olsa da himayeciliğin sürekli ve aşırı haliyle kapalı cemaatleşme, sosyal ve siyasi gelişmeye zarar vermiştir (Bayhan, 2002, s. 11). Türkiye bunları belirgin biçimde emniyet, askeriye, üniversite başta olmak üzere kamu kurumlarında kadrolaşmak amacıyla sınav sorusu çalmak, torpil, iftira, tehdit, yalan gibi her çeşit gayriahlaki yollara başvuran Paralel Devlet Yapılanması ile tecrübe etmiştir. Bu kadar hak-hukuk tanımaz eylemleri geçerli bir zemine oturtan bu zihniyetin kökeninde dini, ahlaki, insani her türlü değerlerin üstünde tuttıkları “hizmet için her şey mübahtır” mottosu bulunmaktadır (Tunç ve Atılğan, 2018, s. 99). Sonuç olarak, bireysel ya da kurumsal çıkarlar uğruna taviz verilen ahlaki ilkeler önü alınamaz boyutlarda toplumsal problemlere yol açabilmektedir. Her şeyden evvel toplumsal güveni sarsarak hem birey-toplum hem de devlet-toplum ilişkilerine zarar vermektedir.

Dini grupların toplum üzerindeki etkilerinin olumlu ya da olumsuz biçimde gerçekleşmesinde belirleyici öneme sahip unsurlardan biri, belki de başlıca olanı dini

liderdir. Dini lider, kendisine bağlanan bireylerin tasavvufi yolculuğunda belli bir usul ve metoda bağlı olarak rehberlik etmektir. Bağlanan bireyleri hem ibadetleri konusunda hem de nefis ve ruh terbiyesi meselesinde bir sistem dahilinde yönlendirmektedir (Certel, 2014, s. 209). Bu açıdan dini lider, kendisine intisap eden bireylerin dini tecrübelerinde merkezi bir rol oynayarak, onların istenilen istikamette kişiliğini yeniden inşa edip şuur kazanmasında birincil düzeyde etkilidir (Certel, 2014, s. 211). Bunun için en başta bu yola talip olan kimsenin, dini liderine tam bir rıza ve teslimiyet içinde, onun tasarrufu dahilinde yol alacağını peşinen kabul etmiş olması gerekir. Dolayısıyla bu saatten sonra müridlerin nazarında, dini lider artık bir rol-model olarak (Yanmış ve Aktaş, 2015, s. 11) algılandığı için sözleri ve davranışları da bambaşka bir düzeyde değerlendirilir (Kara, 2021, s. 151).

Lider gözetiminde edinilen dini tecrübe, bireylere kendi teolojik öğretilerinden başka, dünya karşısındaki durumlarıyla ilgili belli bir ruh ve dünya görüşü kazandırmaktadır. Birey bu “dünya görüşü”ne paralel öğretiler sistemi doğrultusunda, dini olmayan konulara karşı belirli bir tavır takınarak; tabiatı, tarihi, kültürü bu perspektiften değerlendirir (Ayas, 2020, s. 22-23). O halde, dini gruplar bir hal ilmi verme misyonu açısından, bireylerin ibadetlerini düzene sokmanın yahut çeşitli ritüellerle dindarlıklarını güçlendirmenin çok ötesinde, bireylerin zihinlerine nüfuz etmeye muktedir kurumlardır. Bu noktada yine mühim olan dini lider ile kendisine intisap eden kişi arasındaki gönül bağıdır. Kurulan bağ öylesine kuvvetlidir ki bağlananın müşidine itimadı tamdır. Öyle ki, müridin zihninde kalben bile olsa şeyhe itiraz edilmemesi gerektiği inancı hâkimdir (Kara, 2021, s. 184). Lidere bağlılık konusu ilk bakışta hoca-talebe ilişkisi çerçevesinde anlaşılabilir. Ancak, bu ilişki biçimi özellikle tarikatların bozulduğu ve ehil olmayan kişilerin şeyhlik makamına geldiği dönemlerde istismara kapı aralamıştır. Bu anlamda tarih boyunca art niyetli çeşitli dini grup liderleri tarafından menfaat elde edilen ve sömürü aracı olarak kullanılan bir makam olagelmıştır (Certel, 2014, s. 208).

Dini liderlerin, şeyhlik, mürşitlik ya da hocalık gibi makamları kullanarak kitleleri manipüle etmeleri elbette ki basit bir şekilde hoca-talebe ilişkisi temelli bir bağlılıkla açıklanamaz. Bu tarz bir bakış indirgemeci, sığ ve yüzeysel bir perspektifle sınırlı kalır. En başta liderliğin kendi doğasının sağladığı birtakım avantajlar olmak üzere, buna ek olarak; tarihsel olarak aktarılan bazı gelenekler ve değerler, belli dönemlerde yaşanan toplumsal değişimler, dini liderlerin mevkilerini bir güç unsuru olarak kullanmalarını

kolaylaştırmaktadır. Bunların hepsi bir biçimde birbirini destekleyen, iç içe geçen etkenler olarak değerlendirilebilir.

İlk olarak bilinmesi gereken, dini grubun oluşum ve gelişim sürecinde, dini liderin otoritesi ve karizması önemli bir etki unsurudur. Weber karizmatik şahsiyeti açıklarken; herkesin ulaşamayacağı, “doğüstü” kabul edilen bedensel ve zihinsel özel yeteneklere sahip kişiler olarak belirtmiştir. Bu “Doğal Liderler” psikolojik, fiziksel, ekonomik, ahlaki, dini ya da siyasi bunalım dönemlerinde atanmış memurlar, belli bir ücret karşılığında eğitime ve özel uzmanlığa dayalı meslek icra eden kişiler değillerdir (Weber, 1996, s. 32; a.mlf., 2012, s. 475). Buradan hareketle, Türkiye’deki bazı tarikat ve cemaatlerin dalga dalga büyüyerek kitlelere ulaşması, Türk milletinin dini, siyasi, kültürel alandaki tarihsel süreciyle yakından ilişkilidir.

Modern bir devletin kurulması adına, din kurumu özelinde alınan türlü reformist kararlar çok sert ve yıkıcı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Hilafetin Diyanet’e, din adamının din görevlisine, İslâm’ın kuşatıcı, kolektivist yorum ve uygulamalarının bireysel(liberal) bir bağlama dönüştürülmesi, din-birey-toplum-devlet ilişkilerini topyekûn köklü bir değişime uğratarak toplumda din adına ciddi bir otorite boşluğunun oluşmasına neden olmuştur (Batur, 2015, s. 193). Öyle ki Türkiye’de kabul gören bir ulemanın olmayışı, sokaktaki adamın dini konularda beyanatlarda bulunmasına sebep olmuştur (Mardin, 2013; akt. Batur, 2015, s. 194). Böyle bir ortamda dindar çevrelerin “din elden gidiyor” endişesi ve din eğitimi konusundaki eksiklikleri, din adamlarına yönelik olağanüstü düzeyde saygı ve bağlılık göstermesine yol açmıştır. Bu bağlamda, köylerden kasabalara kadar çevreyi saran toplumsal bunalım neticesinde, kimliği onarma ve koruma ihtiyacına binaen bir nevi muhalif tavır olarak Nakşibendi Tarikatı’na gösterilen ilgi ve katılım toplumun kendini yabancılaşmadan koruma reaksiyonu olarak değerlendirilebilir (Vergin, 1993; akt. Akşit vd., 2020, s. 61). Dolayısıyla, bu tarz kriz dönemlerinde dini liderlerin kitleleri ardına alması normal şartlara kıyasla daha kolay olmuştur. Ancak en nihayetinde, burada belirleyici taraf kitleler ve onların tutumudur. Weber bu konuda karizmatik lider olarak kabul edilmenin, misyonunu bildirdiği kişilerin görevi olduğunu söylemektedir. Kendilerine gönderildiğini düşünen kişiler, lider şahsiyetin misyonunu tanımazlarsa karizmatik lider olduğu iddiası çöker. Öte yandan, kabul ettikleri takdirde ise onların efendisi olur (Weber, 1996, s. 327). Türkiye’deki gelişmeler de bu doğrultuda seyretmiştir. Dini liderler hitap ettiği kitleyi iyi tanıdığı için beklentileri hakkında da bilgi

sahibidirler (Bulut, 2022, s. 254). Bu bağlamda onlara ihtiyaç hissettikleri güven ve aidiyet duygusunu vermeleri (Parlamış, 2022, s. 41) toplumdaki mevcut durumu eleştirmeleri, geleneğe ve idealleştirilmiş geçmişe dayalı karizmatik mesajlar iletmeleri kendilerine intisap eden kişilerin onları karizmatik bir lider olarak algılamasını sağlamıştır (Akyüz, 1999, s. 58).

Dini liderlere bir karizma sağlayarak onların tesir gücünü pekiştiren diğer etkenler de tasavvuf ve tarikat geleneğindeki silsile, keramet, bâtin bilgisi, vesile ve rüya unsurlarıdır (Parlamış, 2022, s. 54). Bunlar arasında mânevî seçilmişliğin bir göstergesi olarak silsile son derece önem arz etmekle beraber, silsilenin sağladığı karizmanın doğrudan bir sömürü aracı olarak kullanıldığını dayanaklarıyla izah etmek kolay değildir. Oysa diğer unsurlar açık bir şekilde kitleleri manipüle etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Dini liderleri toplum nazarında kolaylıkla kutsal bir konuma taşıyan keramet etmeni bunların başında gelmektedir. Buna göre, müntesipler arasında dini liderin batını ilme sahip olduğu, bu anlamda birtakım ilahi ihسانlara açık olduğu inancı hâkimdir. Lidere intisap eden bireylerin batını bilgiye duyduğu inanç ve itimat, dini lidere koşulsuz itaati beraberinde getirmektedir. Dini lidere yönelik bu tutumu destekleyen bir başka önemli faktör, onların bir vesile yahut araç olarak görülmesi gerektiği inancıdır. Buna göre peygamberlerin mirasçısı olan mürşitler aranmalı, bulunmalı ve kendisine biat edilmelidir. Zira mürşide biat, Hz. Peygambere biat anlamına gelmektedir (Parlamış, 2022, s. 51). Şeyhe biat her tarikatta farklı törenlerle gerçekleşir. Fakat “Sana biat edenler, muhakkak ki Allah’a biat etmişlerdir. Allah’ın eli onların ellerinin üstündedir.” (Fetih 48/10) ayeti muhakkak okunarak (Kara, 2021, s. 185) yapılan akit, ayet sayesinde güçlü bir temele oturtulmaktadır. Şeyh ile mürid arasındaki biat ilk bakışta lideri bir “araç” olarak konumlandırıyor gibi bir izlenim verse de esasında tarikat kültüründe önemli bir yere sahip “gassalın elinde meyyit gibi olmak” anlayışına binaen tam bir teslimiyeti doğurmaktadır (Nar, 2016, s. 60).

Yine tasavvuf ve tarikat kültüründe büyük yer edinen rüya argümanı da dini liderler tarafından duygusal manipülasyon aracı olarak kullanılmaya son derece müsait bir zemine sahiptir. Hemen her dini grup liderinin rüyalarına dair bir söylemi vardır. Liderler rüyalar ile müntesiplerinin nazarında kutsal bir konum elde etmeyi amaçlamaktadırlar (Arslan, 2017, s. 34). İslâm fikhında, rüyalar delil olarak kabul edilmemekle birlikte buna

dayalı hükümler de verilmemektedir (Arslan, 2017, s. 36). Fakat buna rağmen toplum tarafından rüyaya itibar edildiği, bunun sonucunda dini liderlerin rüya argümanını bir karizma kaynağı olarak kullanarak kitleleri yönlendirdiği görülmektedir. Örneğin; Galibilik Tarikatı lideri Galip Kuşçuoğlu bir rüyasında Hz. Muhammed'in kendisini ve müntesiplerini huzuruna çağırdığını, kendilerine denizden gemilerle tepelere çıkan insanları ve bu insanlara ok atarak onları öldüren düşmanları işaret ederek, "Bunlara iyi bak Galip, bunları ancak sen kurtaracaksın. Senden başkası kurtaramaz... Yetki tamamen senin..." dediğini ifade etmiştir (Parlamış, 2022, s. 53). FETÖ/PDY lideri Fethullah Gülen de rüya argümanına sıkça başvuran bir lider olmuştur. Rüyasında Allah'ın kendisiyle konuşarak, "Doğru, ben kâinatı Muhammed'in hatırına yarattım ama senin hatırına devam ettiriyorum" dediğini iddia etmiştir (Erdoğan, 2016; akt. Arslan, 2017, s. 38). Örgüt liderinin bu rüya yoluyla kendisini Hz. Muhammed ile eşdeğer, hatta ondan üstün göstererek, açıkça müntesipleri nazarındaki karizmasını ve meşruiyetini sağlamlaştırmayı amaçladığı görülmektedir. Birçok tarikat ve cemaat lideri örneklerde olduğu gibi Allah'ı ve Hz. Peygamber'i bir dayanak olarak gösterip, rüyaları bir karizma unsuru haline getirerek bu yolla söylem ve eylemlerini meşru bir zemine taşımaktadır.

Dini liderlerin silsile, rüya, keramet gibi çeşitli unsurları kendilerinde bir karizmaya dönüştürmesi insanların düşünmeden, sorgulamadan kendilerine koşulsuz itaat etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu durum müntesiplerin, hak ve tek doğru olanın kendi liderleri ve onun ortaya koyduğu fikirler olduğu yanılısamasına düşmesine neden olmaktadır. Sonuçta, dini gruba bağlı olan her bir bireyin yaşadığı dünyayı sadece bağlı olduğu cemaatin sunduğu zihinsel çerçeve dahilinde algılamasına yol açarak en nihayetinde hakikat tekelciliğini doğurmaktadır.

Hakikati kendi tekelinde görme dini grupların hemen hepsinde görülen yaygın bir özelliktir. Toplumsal açıdan etkileri ise dini grupların bireylerde zihniyet oluşturma süreciyle ilişkili biçimde değerlendirilebilir. Şöyle ki, grup zihniyetinin temelini büyük oranda dini liderin söylemleri ve varsa kaleme aldığı eserleri oluşturmaktadır. Bu eserler ve söylemler dini metinlerin yorumundan ibarettir. Dini gruplar kendi yorumlarını mutlaklaştırarak merkeze koyarlar. Diğer yorumları ise kendi yorumlarına yakınlıkları ve uzaklıkları üzerinden değerlendirmeye tabi tutarak, doğru veya yanlış şeklinde sınıflandırır. Böylece müntesiplerine her zaman mutlak doğru bilgiyi verdikleri iddiasındadırlar. Kendilerine uymayan diğer bütün yorumlar ise küçümsenir, dışlanır ve

reddedilir. Dini gruplarda karakterize olmuş bu zihinsel ve davranışsal yapının arka planında, “Benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunların bir tanesi hariç hepsi Cehenneme gideceklerdir. Kurtulacak olan fırka benim ve ashabımın yolunu izleyen fırkalaradır.” hadis-i şerifinin yadsınamaz etkisi vardır. Buna göre dini gruplar kendilerine katılanları kurtuluşa erenler, katılmayanları ise helak olanlardan saymışlardır (Kirman, 2019, s. 334-336).

Dini gruplardaki egemen zihniyet biçimini daha anlaşılır kılmak adına Sabri Ülgener’in zihniyet tanımına başvurmak yerinde olacaktır. Ülgener’e göre zihniyet, “hangi yönden ise, o yolda benimsenmiş değer hükümlerinin haklılığına gerek kendini gerek başkalarını inandırmak ve o noktada da ilgiyi sığağında tutmak üzere çoğu zaman ezbere tekrarlanan kaide ve kuralların toplam ifadesidir” (2006, s. 14). İşte dini grupların, gruba yeni insanlar kazandıracak davranışlar sergilemeleri, yaptıkları faaliyetlerin doğruluğunu, samimiyetini ve diğer benzer gruplardan üstünlüğünü grup mensuplarına ve sempatizanlarına benimsetmeye çalışmaları, onlara bu yönde telkinlerde bulunmaları kendi grup zihniyetlerini aşıladıklarının göstergeleridir (Sarıkaya, 2001, s. 8). Grup zihniyetinin ve kimliğinin inşasında merkezi öneme sahip dini liderin yorumuna dayalı eserler ve sohbetler, kaçınılmaz olarak gruba dahil olan bireyleri âtil bir konuma getirmektedir. Neticede tembel, düşünme yetilerini kaybetmiş, iradesi olmayan ve başkalarının güdümünde hareket eden kimselere dönüşmelerine yol açmaktadır. Bu durum nihayetinde, cehaleti doğurmaktadır. Cahil kimseler, ne bilmediklerini kabul eden ne de kendi kabullerini tartışmaya açan bireylerdir (Sarıkaya, 2001, s. 15-16). Bahsi geçen bu dar ve problemlili zihin yapısı, dışı kapalı bir grup dinamiğinin oluşmasına sebep olarak toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi önünde engel teşkil etmektedir.

Dini grupların dışarıya kapalı, adeta masonik yapıdaki zihniyet biçiminin toplumsal ilişkilere yansımaları, kendisini ayrımcılık ve ötekileştirme şeklinde göstermektedir. Türkiye’de Süleyman Efendi Cemaati’nin cami cemaatini terk etmesi bunun en iyi uç örneklerinden biri sayılabilir. Kendi aralarında daha huşu içinde namaz kılıyor olmalarını, cami ve diğer Müslümanların temizlikleriyle ilgili sıkıntıları gerekçe göstererek (Sarıkaya, 2001, s. 10) kendilerini dindaşlarından ayırmaları, cemaatin grup dışındaki Müslümanları kendilerinde nasıl konumlandıklarını açıkça göstermektedir. Süleyman Efendi Cemaati örneğindeki ötekileştirme diğer dini gruplarda da farklı biçimlerde görülmektedir. Birçoğunda lider tekelindeki hakikat, gruba aktarılarak orada bir nevi

koruma altında alınmaktadır. Sadece bağlandıkları lider ve grubun ortaya koyduğu yorumlara bağlı olarak zihinsel dünyalarını inşa eden bireyler, bu çerçeveye sınırlı bir tasarı üzerinden yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu da genel anlamda, kendinden olmayanlarla sorunlu yahut sınırlı ilişkilerin kurulmasına neden olmaktadır.

Buradan hareketle, dinin en önemli toplumsal fonksiyonlarından olan yapıcı, birleştirici ve bütünleştirici (Günay, 2017, s. 415) yönlerine rağmen grup dışına karşı öteki algısının oluşması kaçınılmazdır. Ancak burada dini grupların “öteki” olarak adlandırdıkları diğer zümrelerle kurduğu ilişki biçiminin niteliği son derece önemlidir. Eğer dini gruplar benimsemiş oldukları dini, kültürel ve politik değerleri ötekine yansıtırlken veya benimsetirken rekabetçi ve çatışmacı bir tutum izlerse bu durum nihayetinde grup fanatizminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Grup fanatizmi, grup içerisinde üyeleri körü körüne grubun amaçları doğrultusunda yönlendirerek grup davranışlarının düzenlenmesinde etkili olmaktadır (Sinanoğlu, 2014, s. 36). Dini gruplar bunu yaparken birtakım taktiksel yaklaşımlara başvururlar. Bunlardan ilki duyguları manipüle etmektir. Hem sevgi, ilgi, iltifat gibi olumlu yönden hem de korku, suçluluk ya da günahkarlık duygusu gibi olumsuz yönden duygusal sömürü yapılarak insanların psiko-sosyal ihtiyaçları istismar edilmektedir. Diğer manipüle aracı ise sosyal etkileşim ve sosyalizasyon sürecidir. Ders verme, sohbet yapma, grubun ideolojileri doğrultusunda kitaplar okutma, ilahi veya marş söyletme, duygusal filmler ve tiyatro oyunları üzerinden bir çeşit beyin yıkama gerçekleştirilmektedir (Kirman, 2004a, s. 124). Burada zikredilen uygulamalar, tamamı olmasa bile bir kısmı, dini grupların hemen hepsinde bir biçimde yapılmaktadır.

Dini kendi tekeline alarak yorumlamanın sonucunda toplumda tezahür eden ayrıştırma, ötekileştirme ve fanatizm toplumsal birliğe ket vurmakla birlikte, aynı zamanda din ve dindarlık algısını zedelemektedir. Doğru ve dürüst olmayan veya doğru olmayı önemsemeyen insanların hakikati sahiplenerek tekeline alması ve aynı güruhun hakikatin arkasına sığınarak, aydınlatma ve irşâd etme fonksiyonu üstlenmesi toplumsal açıdan son derece tehlikelidir. Dini temsil açısından iyi bir model olmadıkları için hem dindaşlarını hem de dine yönelecek olan insanları dinden soğutabilme potansiyeline sahiptirler (Kirman, 2019, s. 331-332). Bunun en ileri boyutu din adına yapılan terör faaliyetleridir. Bir dini grup yapılanması olarak ortaya çıkışı sebebiyle Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) buna örnek olarak verilebilir. FETÖ’nün dışında Hizbullah, El-Kaide ya da İŞİD gibi dini

motifli terör örgütleri sıralanabilir. Ancak bu örgütler konu bağlamı dışındaki oluşumlardır. Yine de hepsinin ortak noktası dini istismar etmeleridir.

Toplumumuzda farklı meslek gruplarından kimseler ticari, siyasi ve sosyal çıkarlar uğruna dini bir istismar nesnesi olarak kullanabilmektedir. Dindar olmayanların dindarmış gibi görünerek, dindar olanların olduğundan daha dindar bir profil çizerek veya sıkı dindarların bunu gösteriş haline getirerek insanların dini değerlerini sömürmesi hem din istismarı hem de riya'dır (Certel, 2011, s. 2-4).

Dini grupların başta din olmak üzere eğitim, sağlık, sosyal, siyasi ve ekonomi gibi çeşitli alanlara yönelerek faaliyetlerde bulunmaları dini istismara kapı aralamıştır. Eskiden beri dinin en çok istismar edildiği iki mecradan ekonomi ve siyaset (Certel, 2011, s. 9) bu tarz gruplar için de öncelikli sırada yer almaktadır. Küreselleşme sürecinde bir şeyler üreterek ve pazarlayarak insanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaları dini grupları adeta dini pazarlara dönüştürmüştür. Bu açıdan günümüzde dini grupları birer ticari firma gibi düşünme eğilimleri artmaktadır (Kirman, 2005, s. 159). Dini grupların, dini pazar alanına dönüştürdükleri mecralardan biri kuşkusuz kendi bünyelerindeki radyo kanallarıdır. Bu kanallar vasıtasıyla, dindar insanların dini duyguları hedef alınarak, onların bam tellerine değerek kendi ürünlerini satmaktadırlar. Örneğin Bayram FM'de "Kur'an'ları burada boynu bükük bırakmayın, ikişer, üçer alın" şeklindeki bir söylem alenen Kur'an-Kerim'i bir istismar nesnesi haline getirmektir. Sadece Kur'an-Kerim değil, mevlit hediyelikleri, seccadeler, Yasin cüzleri, dini kitaplar, çörek otu yağı ve hurma gibi birçok ürün dini motiflerle süslenerek ve insanların dini duyguları manipüle edilerek pazarlanmaktadır (Pekdemir, 2019, s. 167-168). Burada dini grupların iktisadi faaliyetlerinin sadece istismar konusu bağlamında değerlendirilmesi eksik bir bakış açısı sunar. Ekonomik güç, dini gruplar tarafından önemsenen, bu anlamda dini liderlerin teşviklerde bulunduğu bir meseledir. Örneğin, Mehmet Zahid Kotku'nun "...her zaman harplerdeki muvaffakiyetler paraya ve iktisaden üstünlüğe dayanır. Başkalarının eline bakan milletler, harplerde ne dereceye kadar muvaffak olabilirler? Pek kestirilemez, onun için bizlere düşen en mühim vazife, iktisaden son derece güce sahip ve üstün olmamız lazımdır." (Erdem, 1995; akt. Togayhan, 1998, s. 174) sözleri iktisat meselesine bakışlarının asıl gaye olmadığını, asli amaçlar doğrultusunda araç niteliğinde kullanmak üzere bir güç unsuru olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Günümüzdeki şirketleşmelerden vakıflaşmalara kadar her türlü iktisadi faaliyetler de bu amaç çerçevesinde ele alınabilir. Ayrıca şunu da

belirtmek gerekir ki tarikat ve cemaatlerin iktisadi hayattaki faaliyetleri günümüze has bir olay değildir. Ahi birliklerine kadar uzanan köklü bir evveliyatı vardır. Geçmişte de bu tarz yapılar köylerden şehirlere kadar kültür, sanat, konaklama, turizm gibi alanlarda etkili olmuştur. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti gibi görevler üstlenmişlerdir (Yılmaz, 2014, s. 277-278). Dolayısıyla dini gruplar eskiden beri içinde buldukları toplumlarda iktisadi açıdan etkin rol oynamışlardır.

Dinin en fazla istismar edildiği bir diğer alan siyasettir. Samimi olmayan veya vaatlerini gerçekleştirmeye güç yetiremeyecek olmasına rağmen, bir siyasi partinin dindar kesimlerden oy almak adına, din eğitiminde baskı ve kısıtlamaları kaldıracağını ya da dini özgürlükleri genişleteceğini vadedmesi bir siyasi partinin dini ve dindarları istismar ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde, namaz kılmadığı halde seçim dönemlerinde bir siyasinin dindar görünmek maksadıyla namaz kılması da bir dini istismardır (Certel, 2011, s. 4). Siyasi çevrelerin bu tarz istismar niteliğindeki söz ve eylemlerinin arka planında Türkiye'nin tarihsel gerçekliği bulunmaktadır. Cumhuriyet'i kuran siyasal rejim tarafından din kurumunun yeniden tanımlanması ve düzenlenmesi sosyolojik bir krize neden olmuştur. Bilhassa Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halifeliğin ilgası, Tekke ve Zaviyelerin kapatılması gibi dine yönelik birtakım uygulamalar toplumsal tabanda müspet karşılanmamış ve isyanlara sebebiyet vermiştir. Bu isyanların büyük bir kısmı özellikle Nakşibendi Tarikatı'nın etkisiyle gerçekleşmiştir. (Hazırbulan, 2017, s. 256-257). Bu süreç çok partili döneme kadar inanç ve ibadetlerin baskı altında ve gizlice yaşanmasıyla devam etmiştir. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla başlayan çok partili dönemde laiklik adına yapılan uygulamaların halk nezdinde bir karşılığının olmadığı anlaşılmıştır (Hazırbulan, 2017, s. 258).

Nitekim bu dönemde din politikalarının iyileştirilmesi yönünde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Arapça ezan okuma yasağının kaldırılmasının ardından radyoda ilk defa dini içerikli programlar yapılmıştır (Dursun, 1992, s. 197). Demokrat Parti ile başlayan bu süreç Adalet Partisi, Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi ile devam etmiştir. Zikredilen partiler dindar halkın taleplerine cevap verdikleri ölçüde dini gruplar ve dindar çevreler tarafından desteklenmiştir. Öyle ki Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan Milli Nizam Partisi ile birlikte, Türkiye'de ilk defa tekke-siyaset ilişkisi resmi olarak ortaya konulmuştur (Hazırbulan, 2017, s. 282). Her ne kadar cemaat içerisinde iktidar ve siyasetle ilişkiler istenmeyen davranışlar olarak telaffuz

edilse de bir paradoks olarak aynı zamanda teşvikler de yapılmıştır (Sözer, 2015, s. 593). Halk tabanında sohbetler aracılığıyla siyasetin kötü yanları vurgulansa dahi İskenderpaşa Cemaati örneğinde olduğu gibi doğrudan ya da farklı biçimlerde dolaylı olarak siyasete katılım söz konusudur. Bu pragmatik tutum muhakkak ki tek taraflı değildir. Siyasi çevreler de dini grupların beşeri, sosyal, örgütsel vb. her türlü sermayesinden yararlanmak amacıyla bu kitlelere hitap eden dini söylemlerde ve politikalarda bulunmuşlardır.

Dolayısıyla bu süreçte, bir taraftan devleti yönetenler bu toplumun sosyolojik gerçekliği ile yüzleşerek buna göre politikalar geliştirirken, diğer taraftan dindar halk kitleleri bu krizle başa çıkma ve sistem içerisinde alternatifler üretme çabası içerisine girmiştir (Akın, 2017, s. 9). Bu durum tarikat ve cemaatlerin çıkarları doğrultusunda siyasi erklerle temaslar kurmasına yol açmıştır. Siyasetçilerle kurulan ilişkiler sayesinde, dini cemaatler hem siyasette kendilerine alan açmışlar hem de varlıklarını büyüterek sürdürme imkânı elde etmişlerdir. Netice itibarıyla karşılıklı inşa edilen bir patronaj ilişkisi üretilmiş ve sürdürülmeye de devam etmektedir (Akın, 2017, s. 16).

Tarikat ve cemaatlerin siyasi çevrelerle kurduğu pragmatist ilişki zamanla bunun ötesine geçerek devletin iç güvenliğini tehdit edecek bir zemine kayabilmektedir. Tüm dini gruplar için genelleme yapmak mümkün olmamakla birlikte yine de tamamı için böyle bir potansiyelin her zaman var olduğu söylenebilir. Türkiye'nin yakın zamanda deneyimlediği 15 Temmuz darbe girişimi bir dini grubun ne kadar ileri gidebileceğinin en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. Nitekim bu olay bir anda gelişen bir mesele değildir. Zamanla ve gizlilik esasına dayalı olarak bir örgütlenmenin neticesidir. Bu anlamda örgüt lideri Fethullah Gülen'in 1995 yılında bir örgüt toplantısında takipçilerine hitaben söylediği "Bin döneceksin bir alacaksın, önemli olan mahkûm ettirmek, hâkim de kiralayacaksın savcı da kiralayacaksın avukat da alacaksın önemli olan hizmeti ibra etmektir. Bunlar mahrem şeylerdir...Devletin kılcal damarlarında zamanı gelinceye kadar hissettirmeden dolanacaksınız" (Akgündüz, 2016; akt. Aygen, 2018, s. 244) ifadesinden yola çıkarak, dini grupların açık ya da örtük bir biçimde devlet ve siyasetle kurduğu patronaj ilişkisi süreç içerisinde evrilerek, dini grupların devlet kurumlarına sızması ve buralarda konuşlanması şeklinde bir ihtimale kapı aralamaktadır.

Sonuç olarak, tarikat ve cemaatlerin bu toplumda başta psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal olmak üzere birçok alanda farklı suretlerde etkileri bulunmaktadır. Sosyo-

kültürel yapı üzerindeki etkileri olumlu olduğu gibi olumsuz biçimlerde de açığa çıkmaktadır. Bazen de yukarıda detaylandırıldığı üzere, olumlu görünen yönleri toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Dolayısıyla dini grupların işlevlerinin mahiyeti keskin sınırlar üzerinden değerlendirilemeyecek düzeyde karmaşık olduğu söylenebilir.

1.4. Dini Gruplara Yönelim

Bireylerin neden dini gruplara yöneldiklerine bakıldığında, öncelikle insanın fitraten bir gruba dahil olma ihtiyacının önemli bir saik olduğu görülmüştür. Aristoteles'in deyimiyle insan "sosyal hayvan" olarak, doğası gereği tek başına yaşayamaz. O halde, insan için toplumsal yaşam kaçınılmazdır (Tutar, 2016, s.107-108). Bu açıdan, bir gruba ait olma ve grup aidiyeti üzerinden değer kazanma motivasyonu gibi genel olarak grup ruhunun bireye sağladığı psiko-sosyal katkılar, bireylerin gruplara katılımında etkili olmaktadır. Grup doğası gereği, birey grup içerisindeyken diğer üyelerle birlik ve dayanışma halinde olur. Normal şartlarda birey için yapılması olanaksız olan birtakım işler, mensubu olduğu grup sayesinde gerçekleştirilebilir bir konuma gelir. Bu açıdan, grup dinamiği bireyi yalnızlığının ve tek başlılığının getirdiği zayıf ve tekinsiz zeminden alıp güvenli bir alana taşır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014, s. 273).

Bireylerin dini gruplara yönelimlerinde bunların ne denli öneme sahip olduğunu tarihsel tecrübe açıkça göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın akabinde ivme kazanan sekülerleşme ve kapitalistleşme, toplumsal alanda dönüşümü ve değişimi beraberinde getirmiştir. Bir boyutuyla kentleşme ve göç hareketlerinin cereyanı, diğer boyutuyla sekülerleşme ve dini, milli, kültürel değerlerden kopuş, toplumsal yapının cemaatten cemiyete dönüşmesinde etkin rol oynamıştır. Neticede aşırı bireysellik, toplumsal anomi ve güvensizliğin olduğu bir ortamda birey, dışarıdaki ürkütücü çevreden hem kendini hem de birtakım değerlerini korumak adına dini gruplara yönelmek durumunda kalmıştır (Günay, 2017, 600-601; Türkdoğan, 1999, s. 71). Burada şunu da hemen ifade etmek gerekir; laisizm, sekülerizm ya da komünizm gibi çeşitli idealler çatısı altında, birtakım politikalarla İslâm toplumlarının baskılara maruz kaldığı dönemler olmuştur. Dinin toplumsal alandaki görünümünün ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bu dönemlerde din, sûfiler eliyle yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu anlamda birçok kimse için sûfi olmak, yapılan provakasyonlara bir cevap niteliğindedir (Benningesen, 1988, s. 144). Bu

bakımdan, dini grupların informel eğitim kurumları olarak bir misyon üstlendiklerini de belirtmek gerekir. Gerek ailelerin yetersizliği gerekse eğitim kurumlarının doğru ve yeterli dini bilgi vermedeki noksanlığı, bireylerin dini gruplara meyiletmesinde önemli bir unsurdur (Efe, 2013, s. 95). Bu açıdan, Türkiye’deki bir döneme ışık tutan, Kocaeli delegesi Yusuf Ziya Kösemem’e ait itiraf niteliğindeki şu sözler oldukça manidardır:

“Arkadaşlar! Biliniz ki 1924 tarihinde 430 numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu meydana çıkmıştır; bugün dahi o kanun merîdir. Bu kanuna göre dini tedrisat, dini müessesat ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir. Bu kanuna göre bu bakanlığın vatandaşın dini ve ahlaki terbiyesi ile meşgul olması lazımdır. Fakat laiklik umdemize bir hanel gelmesin diye bu mühim vazife ihmal edilmiştir” (CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, 1948, 462; akt. Kara, 2010, s 56).

Dini gruplar sadece dini-mânevî destekleriyle değil, maddi kaynaklarıyla da bireyleri cezbetmektedir. Cemaatlerin ekonomik imkanları taraftar kazanmalarında önemli bir güç teşkil etmektedir. Bu yönüyle dini gruplar ve mensupları arasında bir tür “arz-talep” ilişkisi vardır. Arz yönüyle; dini gruplar adeta bir ticari firma gibi insanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır, talep yönüyle ise değişen önceliklere ve toplumsal baskılara bağlı olarak bireyler kendileri için en uygun dini grubu tercih etmektedir (Iannaccone, 1997; akt. Kirman, 2005, s. 154-155). Bakıldığında, dini gruplar artık bireylerin rasyonel seçimler yaparak girdiği bir pazar haline gelmiştir (Kirman, 2005, s. 155).

Şüphesiz, buraya kadar anlatılan birtakım sosyal ve dış faktörlere dayalı etkilerin haricinde, içsel motivasyonların da dini gruplara yönelmede etkisi büyüktür. Dinin salt inanç ve ibadet boyutunun bireye yetersiz geldiği ve dini daha deruni bir şekilde tecrübe etme isteğinin oluşması halinde bireyler tarikat ve cemaat hayatına yönelmektedir. Bununla birlikte, yeni bir yaşantıya grup dinamiği içerisinde daha kolay adapte olunacağı düşüncesi yaygın bir inançtır. Kötü alışkanlıkları olan ve tövbe edip günahlarından arınarak yeni bir başlangıç yapmak isteyen bireyler, suçluluk psikolojisiyle dini gruplara yönelmektedir. Yine tamamen kişisel sebeplerden sayılabilecek şifa bulma ümidi ve birtakım rüyalar, bireylerin dini gruplara yönelimlerinde etkili olan faktörlerdendir. Bunların haricinde bireyin sosyal çevresinin, bilhassa aile, eş ve arkadaşlarının telkin ve tavsiyeleri dini gruplara katılmalarında etkili olmaktadır. Son olarak, tamamen bir dini liderin gözetimi altında, onun yönlendirmeleriyle dini yaşamını şekillendirmek isteyen bireyler de bulunmaktadır (Bardakçı, 2000, s. 267-268; Cengil, 2003, s. 229; Efe, 2013,

s. 95; Karataş, 2004, s. 24). Sonuç itibarıyla, bireylerin dini gruplara yönelmelerinde etkili olan unsurların, onların hem içsel motivasyonuna hem de dışarıdaki yaşamın oluşturduğu koşullara bağlı olarak farklı düzeylerde rol oynadığı görülmektedir.

1.5. Tarikat ve Cemaatlerin Tarihsel Süreci

1.5.1. Tarikat ve Cemaatlerin Ortaya Çıkışı

Tarikatların bir zümre olarak nasıl ortaya çıktığını anlamak için öncelikle tasavvuf tarihinden haberdar olmak gerekmektedir. Tasavvuf tarihi genel olarak üç aşamada seyretmektedir. İlk dönem “zühd” dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem Asr-ı saadet ile başlayan iki asırlık bir dönemi kapsamaktadır (Yılmaz, 2014, s. 81). Yaygın kabule göre Hz. Muhammed zühdî bir yaşama biçimi benimsemiştir. İsrâf ve lüksü sevmemiş bununla birlikte inzivaya çekildiği dönemler olmuştur (İbn Hişâm, 1995; akt. Bardakçı, 2000, s.70). Hz. Muhammed’in bir hadisinde, “Dünyaya karşı zâhid ol ki Allah tarafından sevilesin. İnsanların ellerindekilere karşı zâhid ol ki, onlar tarafından sevilesin”¹ buyurduğu (İbn Mâce’den akt. Yılmaz, 2014, s. 30) ve zühd hayatını tavsiye ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla bu dönemin zâhidleri Hz. Muhammed’i ve ashabını referans göstererek onların yaşadığı hayatı yaşamaya gayret etmişlerdir. Nitekim dönemin ilk zâhidlerinden olduğu bilinen Hasan Basri’nin zühd anlayışı da bahsi geçen hadisi anımsatır niteliktedir. Ona göre zühd, “Dünyaya isteksiz olmak, dünya oğullarına ve dünyada bulunan şeylere nefretle bakmak”tır (Bardakçı, 2000, s. 70-71). Ancak bu bakış açısına sahip zâhidler, dünyadan elini etiğini çeken âtil kişiler değildir. Burada zühdî yaşamdan anlaşılması gereken kalplerde dünya sevgisinin olmamasıdır (Bardakçı, 2000, s. 70).

Bu dönemde Hz. Muhammed’i kendilerine rol model olarak görüp zühd yaşamını ilke edinen ashabın birbirlerine sık sık ikazlarda bulunduğu dair rivayetler bulunmaktadır. Hz. Muhammed’in en yakınlarından Hz. Aişe aktarıyor: “Bir defasında giydiğim bir elbise çok hoşuma gitmişti. Halimden bunu fark eden babam Ebu Bekir: ‘Bilmez misin ki insan dünya nimetine hayranlık duyunca, o duygudan kurtuluncaya kadar Allah kendisine gazap eder’ dedi. Ben de o elbiseyi çıkarıp bir başkasına hediye ettim” (Yılmaz, 2014, s. 94).

¹ İbn Mâce, Zühd 1.

Hz. Muhammed'in kendisi hakkında "Yeryüzünde İsa b. Meryem'in zühdüyle yürür"² dediği Ebû Zer el-Gıfârî, yaşamı boyunca açık sözlülüğü ve cesaretiyle bilinmiştir (Aydınlı, 1994, 10/268). Birgün Muaviye'nin Yeşil Saray'ı yaptırdığını gördüğü vakit kendisine dönüp: "Ey Muaviye! Eğer bu sarayı halkın parasıyla yapıyorsan hıyanettir; yok eğer kendi paranla yapıyorsan israf!" diyerek kendisini ikaz etmiştir (Şeriati, 2015, s. 121).

Zikredilen örneklerden de anlaşılacağı üzere nefis terbiyesi ve israf ön plana çıkan temalardır. Bunlara ek olarak halvet, uzlet, riyazet, mücadele, sabır, tevekkül gibi terimler dönemin karakteristik özelliklerini sunmaktadır (Küçük, 2004, s. 65). Bu terimler dönem hakkında genel bir çerçeve sunsa da zâhidlerin zühd anlayışlarında öncelikleri kavramlar değişkenlik göstermektedir. Kimisinde muhabbet, aşk, Allah korkusu ve hüznün duygusu ağır basarken, kimisinde sünnet ve hadis bağlılığı kimisinde ise ibadet ve ağlama öne çıkan zühd anlayışlarıdır (Küçük, 2004, s. 137). Bu farklı zühd yorumları başlangıçta ferdi bir meyil olarak zuhur etse de bazı zâhidler önderliğinde açılan mekteplerle birlikte bölgesel zühd anlayışları oluşmuştur. Başlıca mektepler Medine Mektebi, Basra Mektebi, Kufe Mektebi ve Horasan Mektebi olarak bilinmektedir. Medine Mektebi'nde sünnet ve hadis; Basra Mektebi'nde korku, hüznün ve sevgi; Kufe Mektebi'nde sûfilik ve son olarak Horasan Mektebi'nde tevekkül öne çıkan zühdî yaşam yorumlarıdır (Yılmaz, 2014, s. 101-102).

Zühd döneminin ardından H. III.-IV./M. IX.-X. asırlar "tasavvuf" dönemi olarak anılmaktadır. Günümüze kadar etkileri sürmüş pek çok mutasavvıf bu dönemde yaşamıştır. Siyasi, içtimai ve dini açıdan son derece hareketli olan bu asır mutasavvıflar üzerinde derin etki bırakmıştır (Yılmaz, 2014, s. 108). Müslümanlar bu dönemde çeşitli tercüme vesilesiyle başta Yunan felsefesi olmak üzere farklı kültürlerle tanışmıştır. Yaşanan bu etkileşimler İslâmî ilimlere de tesir etmiştir. Fıkıh, kelam gibi bağımsız bir bilim dalı haline sonradan gelen tasavvuf ilmi de diğerleri gibi etki altında kalmıştır. Hint ve İran kültürü (Sarmış, 2017, s. 67) öncelikli olmak üzere birtakım çevreler tarafından İslâmî olmayan unsurların tasavvufa girdiğine dair (Küçük, 2004, s. 72) suçlamalar nedeniyle büyük mutasavvıflar tasavvufun esas mahiyetini izah etmek maksadıyla kitaplar yazarak tasavvufun bidat olmadığını, metodunun Kur'an ve Sünnete uygun

² Tirmizi, "Menâkıb", 35.

olduğunu açıklamaya çalışmışlardır (Bardakçı, 2000, s. 15). Ancak tasavvufun temel prensiplerinin belirlenmesi ve klasiklerin yazılmasına rağmen kaçınılmaz bir şekilde her zaman farklı yorumlar ortaya konmaya devam etmiştir (Küçük, 2004, s. 67). Örneğin; Gazali'ye göre tasavvuf, Kur'an ve sünnetin getirdiği hakikati sübjektif tecrübe halinde yaşamının bir yolu iken; Muhyiddin İbni Arabi'ye göre, Kur'an ve sünnet hakikatin ancak bir parçasıdır. Sûfi de kendi başına hakikatlere erebilen insandır (Güngör, 2018, s. 70). Bir başka örnek olarak, İbn Teymiye katı selefi çevrelerde hâkim olan salt şeriat hakikatine katılmamaktadır. Şeriatın şekilden ibaret bulunmadığını, kanun ile imana ait hakikatin birbirinden ayrılamayacağını düşünmektedir. Bununla birlikte zikri, nefis murakabesini ve keşfi de kabul etmektedir (Güngör, 2018, s. 73-74).

Bu dönemde hem şeriat hem de ehli sünnet çizgi ile tasavvuf ilkeleri arasında herhangi bir uyumsuzluk olmadığını ortaya koymak amacıyla çabalayan önemli isimlerden biri de Tirmizi'dir (Güngör, 2018, s. 60). Benzer şekilde Ahmed bin Hanbel'in zühd kitabı yazması da dikkate değerdir (Güngör, 2018, s. 56). Dönem boyunca bu tarz büyük isimlerin Sünni Müslümanlık ile tasavvufun çatışmadığını göstermek adına özel gayretler sarf ettikleri görülmektedir. Gazali ise bu dönemde üzerinde durulan şeriat-tarikat uzlaştırmalarını ikili biçimde ele almaktansa ikisini bir kabul eden bir anlayış ortaya koymuştur. Nitekim Gazali'den sonra ulema ve sûfiler adı altında iki ayrı zümre yerine alim-sûfiler ve sûfi-alimler kavramsallaştırması zihinlerde yerleşik bir hal almaya başlamıştır (Güngör, 2018, s. 62). Bununla birlikte Gazali'nin meşhur İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn adlı eserinin de büyük katkılarıyla, tasavvufun Sünni İslâm'ın özüne uygun bir ilim olduğu kabul görmüştür. Tasavvuf düşüncesi çeşitli yorumlar nedeniyle bir yandan tartışmalara yol açarken diğer yandan teorik zeminini sağlamlaştırmaya devam etmiştir. Bu dönemde ilahi aşk, marifet, fena, beka, sahv, sekr, hal ve makam gibi birçok kavram tasavvufun sistematiğini oluşturmuştur. Öte yandan bu dönem tasavvuf felsefi bir karaktere bürünmüştür. Muhyiddin İbni Arabi'nin ortaya koyduğu Vahdet-i Vücûd düşüncesi kendisinden sonra Sadreddin-i Konevî ve Fahreddîn-i Irâkî gibi şahsiyetler tarafından da benimsenmiş ve yüzyıllarca etkisi devam etmiştir. Nitekim tasavvuf edebiyatı denince akla gelen ilk isimlerden Mevlânâ, Yunus Emre, Hâfız-ı Şîrâzî ve Niyâzî-i Mısri'nin eserlerinde ana temanın Vahdet-i Vücûd olduğu görülmektedir (Türer, 2011, s. 86-87).

Tasavvuf döneminde de tıpkı zühd döneminde olduğu gibi belli bölgelerde mektepler açılmıştır. Bunlardan Nişabur Mektebi, fütüvvet ve melâmet düşüncesiyle merkez haline gelmiştir. Bir diğeri olan Mısır Mektebi'nde Zünnûn-ı Mısırî tarafından tasavvufun marifet ve muhabbet konuları etrafında şekillendiği bilinmektedir. Şam Mektebi'nde açlıkla eğitim ve gece ibadetiyle öne çıkan bir tasavvuf anlayışı hâkimken, Bağdat Mektebi'nde ise zühd dönemindeki Basra Mektebi'nin izleri görülmektedir. Burada genel olarak tevhîd ve aşk etrafında şekillenen bir tasavvuf anlayışı bulunmaktadır (Yılmaz, 2014, s. 110-115). Dönemin birçok mutasavvıfı bu mekteplerde yetişmiş şahsiyetlerdir.

Zühd ve tasavvuf dönemindeki çeşitli mekteplerle temeller atılmış ve artık H.VI.-VII. yüzyıllardan itibaren tarikatlar, tekkeler ve dergahlar sayesinde kurumsal bir yapıya dönüşmüştür (Bardakçı, 2000, s. 17). Tarikatların teşkilatlı bir yapıya dönüşmesi, tarikatın kurucu lideri tarafından planlanarak hayata geçirilen bir süreç olarak gerçekleşmemektedir. Liderin vefatının ardından taraftarları bir arada tutma ihtiyacının tezahürü olarak şeyhin müridleri yahut kendisinin yerine geçen kişiler tarafından kurulmuştur (Güngör, 2018, s. 83). Her nesil bir sonraki nesli yetiştirir, icazet verir ve gelenek sürdürülür. Burada önemli olan silsilenin bozulmaması, herhangi bir kopukluğun yaşanmamasıdır (Güngör, 2018, s. 76-78). Tarikatların asırlar boyu varlıklarını istikrarlı bir şekilde sürdürmelerinde bu halkanın bozulmamasının payı büyüktür. Sistem içerisinde geçerliliği olan icazet alma ile birlikte bir çeşit liyakat ortamı sağlanarak taraftarların zihinlerinde şüphe oluşmasının önüne geçilmiştir. Bu güven ortamı bireylerin tarikatlara yönelmesini kolaylaştıran bir faktördür.

İlk dönem tarikatlarına rağbetin arkasında temel birtakım sosyolojik, psikolojik dinamikler bulunmaktadır. O dönemde yaşanan haçlı seferleri, Moğol istilası ve Abbasi hilafetinin siyasi nüfuzunun azalması gibi olumsuz toplumsal hava halkın mânevî otoritelere yönelmesinde etkili unsurlardır. Mevcut siyasal-sosyal yaşantı içerisinde tekkeler ve dergahlar sığınılacak mânevî limanlar olarak görülmüştür (Yılmaz, 2014, s. 126). Devlet ile halkın çatışması ve ulemanın halka mesafesi karşısında tarikat liderinin bir baba şefkati yakınlığı tarikatları cazip kurumlar haline getirmiştir (Güngör, 2018, s. 88). Bu dönemde tarikat liderleri toplumun her kesimine dinin adalet, yardım, şefkat gibi ahlaki emirlerini hatırlatmayı kendine vazife bilmiştir. Zaman zaman halkın şikayetlerini dillendiren, ilgili mercilere ileten bir misyon yüklenmişlerdir. Dolayısıyla dini liderler halk, ulema ve idareciler arasında bir çeşit köprü görevi görmektedir (Güngör, 2018,

s.84). Halk ve devlet ile çeşitli biçimlerde diyalog kurmaları, süreç içerisinde onların saygı ve hürmetlerini kazanmalarını sağlamıştır (Yılmaz, 2014, s. 126). Bir müddet sonra Sünni tarikatlar da tıpkı ulema gibi iktidara iştirak ederek devlet katındaki nüfuzlarını hissettirmişlerdir (Güngör, 2018, s. 88).

1.5.2. Osmanlı Dönemi'nde Tarikat ve Cemaatler

624 yıl, 3 kıtada hüküm sürmüş bir devlet içinde tarikat ve cemaatlerin durumunu anlamak başlı başına teferruatlı bir meseledir. Dolayısıyla, Osmanlı'nın tüm zamanlarını ele alarak bir izahata girişmek mümkün olmadığı için bu bölümde konu dahilinde genel bir çerçeve sunulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dervişlerin ve zaviyelerin hatırı sayılır ölçüde önemi vardır. Kendi el emekleri ve alın terleriyle dağ başlarında yer açıp yerleşmiş, bağ ve bahçe yetiştirmiş, Türk akınlarında destek olmuş, uçlardaki her ilerlemede benzer zaviyelerle varlık göstermiş ve nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanmışlardır (Ayas, 2020, s. 53; Barkan, 2015, s. 13). Bu hizmetler tek taraflı olarak gerçekleşmemiştir. Osman, Orhan Beyler ve I. Murad'ın başta Rum Abdalları'yla yakın ilişkiler geliştirerek onlara tekkeler yaptıkları ve arazi vakfettikleri bilinmektedir (Ocak, 2020, s. 87). Osmanlıların bir devlet haline gelmesinde etkin olan bir diğer müessese, Anadolu'da halihazırda zümreleşmiş olan Ahilik teşkilatıdır. Öyle ki Osman Gazi'nin kayınbabası Şeyh Edebalı de bir Ahi olarak kuruluş sürecinde tüm nüfuzunu aktif bir biçimde kullanmıştır (Barkan, 2015, s. 16-19).

Yükselme dönemine gelindiğinde padişahların tarikat ehliyle çok yakın ilişkiler kurduğu görülmektedir. Atalarının meşâyih ile bağlarından etkilenen ve bu anlamda rahle-i tedrisattan geçen şehzadelerin valilikten padişahlığa dek farklı idari görevlerde tasavvuf erkanına kimi zaman ayrıcalıklı tutumlar sergiledikleri olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet ve hocası Akşemsettin meşâyih dostu kimselerdi. Tasavvuf erkaniyla aynı havayı soluyarak büyümesinin bir neticesi olarak, Fatih'in oğlu II. Bayezid'in "veli", "sofu" padişah olarak anılması tesadüf değildir. Bayezid, Halvetiyye'nin büyüklerinden Çelebi Halife (Cemal Halveti), Bayramiyye şeyhlerinde de Şeyh Muhyiddin Yavsi'den el almıştır (Öngören, 2012, s. 245-246). Bayezid, oğullarından Şehzade Ahmed'i de intisap ettiği şeyhi Çelebi Halife'ye teslim etmiştir

(Martin, 1972; akt. Öngören, 2012, s. 246). Kendisinden sonra tahta geçen oğlu Yavuz Sultan Selim'in de gerek valilik dönemlerinde gerek hükümdar olduğu zaman diliminde farklı tarikat büyükleriyle muhabbet bağı kurduğu (Öngören, 2012, s. 247-248) ve oğlu Kanuni'nin eğitimini Nakşibendiyye ricalinden Şeyh Mahdumi'ye havale ettiği bilinmektedir (Taşkoprızade, 1985; akt. Öngören, 2012, s. 248). Kanuni'nin tarikatlarla münasabeti babası ve dedelerine göre daha sıkıdır. Erken yaşlarda Nakşibendiyye tarikatıyla başlayan münasebetine ileriki dönemlerde Mevleviyye, Halvetiyye ve Bayramiyye tarikatları da eklenmiştir (Genç, 1986; akt. Öngören, 2012, s. 251). Bunların yanı sıra, bizzat Kanuni'nin ifade ettiğine göre, kendisi yüzden fazla şeyh ile buluşmuştur (Yazıcı 1982; akt. Öngören, 2012, s. 251). Şeyhlerin mânevî desteklerine büyük önem veren Kanuni'nin, ilk seferi olan Belgrad Seferi'nde Nakşibendiyye Şeyhi Mehmed Nurullah Efendi'yi (Özcan 1989; akt. Öngören, 2012, s. 253) daha sonra Zigetvar Seferi'nde Halveti şeyhi Nurettinzade'yi beraberinde götürmesi manidardır (Hocazâde Ahmed Hilmi, 1979; akt. Öngören, 2012, s. 254). Kanuni'nin intisap ettiği tarikatlara ve şeyhlere hürmet ve ihtimamının en iyi örneklerinden biri de Mevlânâ için kafir diyen ve bu yönde fetva yazıp kendisine gönderen Şeyhülislâm Çivizade Muhyiddin Mehmed Efendi'yi tenkit ederek şeyhülislâmlıktan azletmesidir (Yurdaydın, 1982; akt. Öngören, 2012, s. 252). Bu bilgiler ışığında, Osmanlı padişahları arasında tarikatlara yönelik olumlu tutumun ötesine geçerek tarikat ehlinde el alacak düzeyde ünsiyet kuranların, onları himayeleri altına alanların olduğu görülmektedir.

Tarikatlar açısından olumlu görünen bu manzaraya rağmen devletin bir çelişkisi olarak yansıyabilecek şeyh idamları da söz konusudur. Üstelik bunlar Sünni tarikatlar açısından bir altın dönem olarak yaşanan Kanuni Devri'nde gerçekleşen olaylardır. Bu dönemde idam edilen isimlerden kesin olarak bilinenler; Melâmiyye-i Bayramiyye'den Oğlan Şeyh İsmail Ma'suki ile Hamza Bâli ve Gülşeniyye-i Halvetiyye'den Muhyiddin Karamânî'dir (Öngören, 2012, s. 285-300). Burada şeyhlere isnat olunan suçları açıklamak mümkün değildir. Fakat Kanuni'nin dört ayrı tarikata bağlılığı göz önüne alındığında, devletin tarikat ehline karşı hürmetkar olmakla beraber, sorun teşkil ettikleri durumlarda keskin tedbirler almaktan geri durmaması dikkat çekicidir.

Zaman zaman devlet için zorluklar çıkaran tarikatlar, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde deforme olan pek çok kurum gibi ziyadesiyle yozlaşmıştır. Tanzimat hareketiyle birlikte devletin müesseseleri ıslah edilmeye çalışılırken aynı tedbirler

tarikatlara karşı gösterilmemiştir. Mustafa Kara'ya göre bu tavrın sebebi, tekkelerin özerk bir kuruluş olarak kabul edilmesidir. II. Mahmud'un 1811 yılındaki fermanına dek Osmanlı, devlet ve toplum için büyük bir tehlike arz etmediği müddetçe tarikatların özerkliğine dokunmak istememiş, devlet tekelinde bir kurum halinde görüp denetlemek istememiştir. Bu fermanla tarikatların bazı geleneklerine müdahale edilmiş ancak tekke mensuplarının yetkilerinin bir kısmına dokunulmamıştır. Bununla birlikte, tekkelerin idaresi bir yönüyle şeyhülislâmlığa, vakıfları da ilgili bakanlığa bağlanmıştır (2005, s. 216-217).

II. Mahmud'un fermanının ardından tarikatlar için en mühim olay Tanzimat arifesinde Bektaşilik tarikatının kapatılması ve yasaklanmasıdır. Bektaşilerle Osmanlı ordusunun yakın ilişkisi zamanla ikisinin tek müesseseye dönüşmesine yol açmıştır. Problemin esas kaynağı olan Yeniçeriler, taşkınları sebebiyle lağvedilince Bektaşiler buna karşı çıkmak istemişlerdir. Bunun neticesinde Bektaşiliğin durumunu görüşmek amacıyla istişareler yapılmıştır. Çeşitli tarikatlara mensup şeyhlerin de katıldığı bu toplantıda şeyhlerin, "O taife ile ülfetimiz olmadığından hallerini bilmeyiz" ifadesi öz bir biçimde duruşlarını yansıtmaktadır. Şeyhülislâm, devlet erkanı ve farklı tarikatlardan meşâyihin ortak kanaati neticesinde; Bektaşi dervişlerinin yanı sıra Bektaşi olarak bilinen sempatizanların da sürülmesi, altmış ve üstü yaşta olan tekkelerin dışındaki bütün Bektaşi tekkelerinin yıkılması, kalan tekkelerin idaresinin Nakşibendiyye mensubu şeyhlere verilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından, takriben on sene sonra, tasavvuf ve tarikatlarla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler arasından yeterli olmadığı halde dervişlere icazet verilmemesi ve icazet verilirken birkaç şeyhin kanaatinin alınması, her dervişin şeyhinin imza ve mührünü içeren kimlik taşıması, namaz kılmayıp evrad ve tevhid zikrine katılmayarak sadece deveran ve raks zikrine katılmak isteyenlere engel olunması, bir şeyhe birden fazla tekke şeyhliği verilmemesi dikkate değerdir. Cevdet Paşa'ya göre yapılan düzenlemeler ve devletin tarikatlara karşı ikili tutumunun akabinde mutaassıplar ve riyakârlar zümresi oluşmuştur (Kara, 2005, s. 216-219).

Osmanlı tarihinde tasavvuf ve tarikatların devlet ve toplum nazarındaki konumunu değiştiren bir diğer önemli gelişme 1866 yılında Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır. Meclisin kuruluşuyla beraber artık tekkeler şeyhülislâmlığa bağlanmış ve akıbetleri şeyhülislâmlar ile müftülerin inisiyatifine bırakılmıştır. Tanzimattan önce tekkeleri özerk

kuruluşlar olarak gören devlet, bu konudaki politikasını değiştirmiş, tekkelerin ahvali Meclis-i Meşâyih ile birlikte artık devlet dairesini ilgilendiren bir konu haline gelmiştir (Kara, 2005, s. 221-222). Sonuç olarak, Osmanlı tarihinde devletin her tarikatla yaklaşımı aynı olmamakla birlikte, bir tarikat içindeki derviş ve şeyhlere yönelik tutumlar da değişkenlik göstermektedir. Bunun yanı sıra devletin farklı dönemlerde, değişen koşullara göre izlediği siyaset de farklılık arz etmektedir. Ancak Osmanlı'nın devlet ve toplum yapısı için bir tehdit unsuru haline gelen her tarikat ve mensubuna karşı her zaman katı ve net bir tutum sergilemesi değişmeyen bir hakikattir.

1.5.3. Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikat ve Cemaatlerin Tarihsel Serüveni

1.5.3.1. Cumhuriyetin Kuruluşundan 1950'lere

Osmanlı Devleti'nde dönemsel olarak cereyan eden tekke ve tarikat problemleri, Cumhuriyet Dönemi'nde de zaman zaman bir mesele olarak gündeme gelmiştir. Yine tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet'in kuruluş aşamasından günümüze kadar çeşitli siyasi çevreler tarafından bir güç kaynağı olarak görülmüştür. Bununla birlikte, değişen siyasal ve toplumsal konjonktüre bağlı olarak, "irtica" olarak adlandırılıp topluma lanse edilmiştir.

İlk olarak, 1923 Cumhuriyet'in kuruluş sürecine ve hemen öncesinde Millî Mücadele Dönemine bakıldığında, tarikatlara yönelik tutumların mevcut koşullara göre değiştiği görülmektedir. Örneğin; Millî Mücadele başlatıldığında, Mustafa Kemal Atatürk nüfuz sahibi tarikat şeyhlerine mektup yazarak kendilerinden destek istemiştir. Örneğin, Birinci Meclis'te yer alan isimlerden biri olan Abdülhalim Efendi Mevlevi şeyhidir, bir diğer isim olan Cemaleddin Efendi ise Bektaşî şeyhidir (Kara, 2005, s. 258). Bu anlamda, yeni devletin kuruluş aşamasında tarikatların toplumun bir gerçeği olarak hala vazgeçilmez bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. 1919-1925 yılları arasında tarikat şeyhleriyle yakın temaslar kuran Atatürk ve rejimi, 1924'de Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ni kaldırıp Diyanet İşleri Riyaseti'ni kurarak tekke ve zaviyelerin yönetimini de bu kuruma bağlamıştır. Ancak çok geçmeden Şeyh Said İsyanı ve Menemen İsyanı'nın cereyan etmesi, devletin tekke ve zaviyelerle ilgili yeni bir dil oluşturmasına ve netice itibarıyla 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasına neden olmuştur (Kara, 2015, s. 98-100).

Bu gelişmeler, çağdaş bir ülke olmak gayesinde olan yeni rejimin hedeflediği laiklik ilkesi doğrultusunda atılmış büyük bir adım olmuştur (Günay ve Ecer, 1999, s. 223). Böylelikle görünürde tarikat zümreleri ve faaliyetleri resmen ortadan kalkmıştır. Öte yandan, kanunen yasaklama hareketi, bir geleneğin kırılmasına yol açmıştır. Çünkü gerçekten de kanun, büyük ölçüde caydırıcı olmuş, tekke ve zaviyeler kapılarını kapatmıştır (Günay ve Ecer, 1999, s. 227-229). En nihayetinde varılan noktada, çeşitli tarikat ve cemaatler içerisinde kimlik edinen, mânevî dünyalarını besleyen, sosyalleşme ağları kuran her bireyin yaşamında boşluk oluşmasına ve dolayısıyla krize neden olmuştur (Kirman, 2004b, s. 68). Oluşan bireysel ve toplumsal kriz neticesinde, camilerde imamlık yapmak gibi çeşitli yollarla bir tür direniş gösterilmiştir. Bazı tarikat şeyhleri, dergahlarını adeta camilere taşıyarak varlıklarını ve geleneklerini sürdürmeyi başarmışlardır. Yasaklara rağmen hayatini sürdüren cemaatlerden biri, İskenderpaşa Cemaati'dir. Liderleri Mehmet Zahid Kotku, dergahını İskenderpaşa Camii'ne taşıyarak burada faaliyetlerini sürdürebilmiştir. Şeyhlerin sohbetleri sayesinde müridlerin eğitiminde devamlılık sağlanmış, yerine göre özel dersler verilmiş, tarikat eğitime yönelik belli kitaplar okutulmuştur. Bu sayede tarikat kültürü ve eğitiminin devamlılığı sağlanmış, el altından şeyhlik ve halifelik icazetnameleri verilmeye devam etmiştir (Günay ve Ecer, 1999, s. 242-244).

O halde şu çok açıktır ki, Millî Mücadele Dönemi'nde hesaba katılan tarikatların toplumsal gerçekliği, tek parti döneminde devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda göz ardı edilmiştir. Kurulan yeni Türk devletinde din, bireysel inanç statüsüne indirgenmiş, kamusal alandaki görünümüleri yok edilmeye çalışılmıştır (Kirman, 2004b, s.66). Bu emel doğrultusunda, dinin kolektif yönünün açığa çıktığı en iyi gösteri alanlarından biri olan tarikatlar bir tehdit unsuru olarak algılanmıştır. 1950'li yıllara dek devletin tarikatlar konusundaki kanaati değişmemiş ve bu süre zarfında tarikatlardan bazısı yok olurken bazıları da yer altına çekilerek faaliyetlerini gizli bir şekilde sürdürmeye devam etmiştir.

1.5.3.2. 1950'lerden 2000'li Yıllara

1950'li yıllarda çok partili hayata geçiş süreciyle birlikte tarikatlar için genel havanın yumuşadığı görülmektedir. Demokrat Parti döneminde liberal, popülist bir çizgi takip edilmiş ve dini kavramlar ile semboller daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönem dini cemaatlerin kamusal alanda görünürlük kazanması adına bir fırsat olarak

görülmüştür. Sadece dini özgürlükler bakımından değil, başta sosyal ve ekonomik olmak üzere birçok alanda bir dönüm noktası olmuştur (Kirman, 2004b, s. 69). Siyasi camiadaki tutum değişikliğinin en iyi göstergelerinden biri Nur Cemaati örneğinde gerçekleşmiştir. 1952 yılında Said-i Nursi din konusunda alınan önlemler kapsamında yargılanarak cezalandırılmıştır. 1956 yılına gelindiğinde ise Nursi'nin kaleme aldığı ve cemaatinin temel kaynağı olan Risale-i Nur'un, Latin harfleriyle yayınlanmasına hükümet tarafından izin verilmiştir (Sitembölükbaşı, 1995'den akt. Torun, 2006, s. 371). Bu süreçte takipçilerinden Isparta milletvekili Dr. Tahsin Tola'yı görevlendirmesi siyasetle kurdukları ilişki biçiminin boyutunu göstermektedir (Mardin, 2017, s. 254). DP ve Nurcular 1957 seçim kampanyasında ittifaka girerek generallerde Cumhuriyet'in laiklik ilkesinin yok edilmekte olduğu düşüncesinin oluşmasına ve nihayetinde 1960 darbesiyle askerin siyasete müdahale etmesinde etkili olmuştur (Mardin, 2021, s. 123).

1950'li yıllara dek toplumsal alandaki görünürlükleri zayıf olan ve siyasetten uzak duran dini grupların, Türkiye'de siyasal alanda yaşanan gelişmeler sonucunda bu zamana kadar yürüttükleri stratejilerde değişikliğe gittikleri görülmüştür. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ın İskenderpaşa Cemaati'nin lideri Mehmet Zahid Kotku'nun icazetini alarak siyasete atılmasıdır (Çakır, 2004, s. 545). Erbakan'ın bu dönemde imam-hatip ve ilahiyat kökenli bir kadrolaşmaya ağırlık vermesi ile Başbakanlık Konutunda tarikat liderleri ve şeyhlerine iftar yemeği vermesi (Fıçlalı, 2010, s. 175) gibi birtakım dinsel içerikli uygulamaları, dini değerleri fazlasıyla ön plana çıkardığı ve şeriat tehlikesine neden olduğu gerekçesiyle (Şahin, 2018, s. 135) 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu'nun toplanmasına ve neticede hükümetin düşürülmesine neden olmuştur (Akın, 2017, s. 17).

Siyaset sahnesinde bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan özellikle 1980 sonrasında İslâmî yaşam biçiminin dönüştüğü görülmektedir. Bütün tarikat ve cemaatler için söz konusu olmasa da birçok dini grup kapitalist sisteme ayak uydurmaya çalışmış ve toplumsal alanda kendilerini ifade edebilecekleri mecraların arayışına girmiştir. Eğitim, sağlık, barınma ve kitle iletişim gibi çeşitli alanlara yönelerek, hemen her yerde fonksiyonel varlık göstermeye çalışmışlardır. Netice itibariyle, tarikat ve cemaatlerin artık salt bir dini yapılanma arzusunun olduğundan söz edilemez konuma geldikleri anlaşılmaktadır. Artık şirketleşmenin, holdingleşmenin ve vakıflaşmanın hız kazandığı bir döneme girilmiştir (Kirman, 2004b, s. 71).

Tarikat ve cemaatlerde yaşanan bu dönüşümün ya da kendini revize etme ihtiyacının hangi dinamiklerle başladığı ve hayata geçirildiği Türkiye'deki toplumsal dönüşüm ile yakından ilişkilidir. Demografik yükseliş, ekonomik büyüme, ulusal pazarın oluşumu, eğitsel olanaklardaki keskin yükseliş, iletişim kanallarının çoğalması bu süreçteki önemli birtakım gelişmeler olarak sıralanabilir (Mardin, 2021, s. 207). Sosyo-kültürel alanda yaşanan hızlı değişimler karşısında dini gruplar da bir biçimde bu sürece uyum sağlamıştır. Bu açıdan 1950'lerden itibaren yaşanan değişim ve dönüşümler paralel olarak tarikat ve cemaatlerin söylem ve eylemlerini de etkilemiştir. 1970'li yıllardan itibaren uyum süreci ivme kazanmıştır. 1980 İhtilali akabindeki süreç ise Türkiye'de tarikatlar için "altın dönem" olarak karakterize olmuştur. Bu dönemde tarikatlar, kanunen yasak olmalarına rağmen tepkisel olarak yeniden canlanıp, faaliyetlerini değişen şartlara bağlı olarak artık aleni bir biçimde yürütmeye başlamıştır. Bir yandan yeni tarikat şubeleri oluşurken, diğer yandan geleneksel anlamdaki tarikat yapısıyla eş değer tutulamayacak, fakat temelde onlarla bazı bağlantıları olan ve yapıları itibariyle de onları andıran yeni dini cemaat ve hareketlerin oluştuğu görülmüştür (Günay ve Ecer, 1999, s. 246-247).

Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri tepkisellikleriyle dikkat çeken Nakşibendiler, 1950'lerden sonra özellikle Halidiyye kolu ile etkisini sürdürmüştür. İskenderpaşa Cemaati, Erenköy Cemaati, İsmailağa Cemaati ve Menzil Dergâhı Sünni eğilimli geleneksel tarikat formunun bir uzantısı niteliğinde olan Nakşi cemaatlerdir. İskenderpaşa Cemaati adını Mehmet Zahid Kotku'nun imam-hatiplik görevi yaptığı ve aynı zamanda cemaatinin oluştuğu İskenderpaşa Camii'nden almıştır. Cemaatin profiline bakıldığında, üniversite öğretim elemanları ve öğrencilerinin de yer aldığı eğitimli bir kitle olduğu görülmektedir. Bir diğer Nakşi cemaat olan Erenköy Cemaati ise Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun Erenköy Zihni Paşa Camii etrafında yürüttüğü irşâd faaliyetleri nedeniyle bu isimle anılmaktadır. Bu cemaat değişik meslek ve düzeylerden insanlar toplamaya çalışmaktadır. Fakat çağrıları daha ziyade zengin iş adamları çevresine yöneliktir. Mahmut Ustaosmanoğlu liderliğinde, Fatih İsmailağa Camii çevresinde teşekkül eden İsmailağa Cemaati ise yüzünü daha çok toplumun alt tabakalarına ve dar gelirli çevrelere yöneltmiştir. Bu yönüyle, taşra kökenli gecekondu çevrelerindeki insanlara, modern hayatın reddi çerçevesinde, yardımlaşma ve tevekkül ahlakına dayalı, biçimsel ve geleneksel yönü ağır basan bir kimliğe dayandırılmış dindarlık kültürü sunmaktadır. Hâlidî Nakşi geleneğinden gelen bir diğer tarikat Adıyaman'ın Kahta

ilçesine bağlı Menzil Köyü'nde teşekkül eden Menzil Dergâhı'dır. Tarikat, Gavs-ı Bilvanisi lakabıyla da zikredilen Şeyh Abdülhakim el-Hüseyini döneminde başlangıçta mahalli bir hüviyete sahiptir. Ancak daha sonra "imanı kurtarmak" gayesi üzerine, dar cemaat halkasını aşarak geniş kitlelere ulaşmıştır. Öyle ki yurdun çeşitli yörelerinden her meşrepten insana tövbe kapılarının açıldığı çağrısıyla ün kazanmıştır. Sadece günahkârlar ve içki içenler değil, dilek ve hastalıkların tedavisi gibi çeşitli gayelerle de insanlar dergâha gitmiştir. Tarikat asıl şöhretine 1972 yılında vefat eden şeyhin yerine geçen oğlu Muhammed Raşid Erol ile erişmiştir. Bu dönemde yüksek öğrenim ve hatta dini yüksek öğrenim görmüş pek çok kimse tarikata bağlanmıştır. 1993'de Raşid Erol'un vefat etmesi üzerine yerine Seyyid Abdülbaki geçmiştir (Günay ve Ecer, 1999, s. 248-258).

Osmanlı döneminin sufi teşekküllerinin devamı niteliğinde olan, bu anlamda "geleneksel" kategorisinde değerlendirilen tarikatların dışında, yine kaynağını tasavvuftan alan ancak bununla beraber geleneksel tarikat oluşumlarından farklı yeni cemaatler ve hareketler doğmuştur. Bunlar Müceddidi Nakşi çevrelerden gelen Said-i Nursi, Süleyman Hilmi Tunahan ve Hüseyin Hilmi Işık önderliğinde oluşan Nurculuk, Süleymancılık ve Işıkcılık'tır. Türkiye'de en etkili dini oluşumlardan biri olan Nurculuk hareketi, 1960 yılında Said Nursi'nin vefatının ardından şehirlerde etkinliğini artırarak devam ettirmiştir. Zamanla Yeni Asya, Meşveret, Yeni Nesil, Yazıcılar, Med-Zehra, Fethullahçılar, Sakarya Cemaati, Aczimendiler gibi birçok gruba ayrılmıştır. Bu gruplaşmaların temelinde, Batı ile iş birliğine açık meyil ile geleneksel bir İslâmî düzen isteyenler arasında oluşan fikir ayrılığı yatmaktadır. Çok partili dönemin getirdiği dini alandaki faaliyetlerdeki serbestiyet, diğer dini gruplarda olduğu gibi Nur hareketi tarafından da bir fırsata çevrilmiştir. Yayınevleri, enstitüler, öğretim merkezleri, yurtlar, kurslar ve üniversiteler ile uluslararası düzeyde mevcudiyetlerini göstermişlerdir (Günay ve Ecer, 1999, s. 260-262).

Süleyman Hilmi Tunahan yaşanan hızlı değişimler karşısında tepkisel olarak ve gayri resmi bir biçimde zengin Müslümanların sağladığı evlerde ve mekanlarda talebe yetiştirmiştir. Bu anlamda geleneksel Sünni medrese öğretimi doğrultusunda talebelerine Kur'an eğitimi vermiştir. Fakat bununla beraber tasavvuf öğretilerine yer verdiğine şahit olunmamıştır. Çok partili sürece geçişle birlikte Kur'an eğitimine izin verilmesi, faaliyetlerini açıkça sürdürmesinin önünü açmıştır. Tunahan'ın yetiştirdiği birçok talebe Diyanet bünyesinde din görevlisi olarak görev almıştır. Bu dönemde devlet dini öğretim

kurumu açmıştır. Diyanet Teşkilatı içinde bu yeni okullardan mezun olanlar ile Tunahan'ın kurslarından mezun olan öğrenciler arasında bir rekabet başlamıştır. Bu durum Tunahan'ın ölümünden sonra Diyanet ile Süleyman Efendi Cemaati arasında daha şiddetlenerek bir tür mücadeleye dönüşmüştür. Tüm bunlar yaşanırken gerek yurt içinde gerekse başta Almanya olmak üzere yurt dışında dernek, Kur'an kursu, yurt ve pansiyon gibi örgütlenmelerle etkinliklerini sürdürmüşlerdir (Günay ve Ecer, 1999, s. 263-265).

Bir diğer önemli yeni dini oluşum olan Işıkcılık, Hüseyin Hilmi Işık'ın 1960 İhtilali'nin ardından ordudan ihraç edilmesinden sonra kaleme aldığı Saadet-i Ebediyye eseriyle birlikte çevresinde bir cemaatin oluşmasıyla ortaya çıkmıştır. Kaleme aldığı eserinin yanı sıra İmam Rabbani'nin Mektubat'ı da cemaat tarafından son derece önem atfedilen bir eserdir. Nurcular ve Süleymancuların yaptığı gibi Işıkcılar da dini faaliyetlerinin yanı sıra öğrenci yurtları, dergi, gazete, radyo ve televizyon, inşaat ve ticari şirketler yoluyla güçlü bir alt yapı oluşturmuşlardır (Günay ve Ecer, 1999, 266-267)

Bu dönemde dini grupların yürüttükleri çalışmalar hem toplum hem de grubun kendi varlığı için fayda sağlamıştır. Bu açıdan, tarikat ve cemaatlerin hemen her alandaki aktif rolü tabanda müspet karşılanırken, aynı zamanda kendileri için insan potansiyelinin artmasını sağlayarak sosyal sermaye elde etmelerinin önünü açmıştır. Netice itibariyle aralarında bir tür diyalektik ilişki biçimi kurulmuştur. Dini grup-toplum arasında kurulan karşılıklı pragmatist ilişkinin benzeri, dini grup-siyasi camia için de geçerlidir. Siyasi çevreler tarikat ve cemaatlerin sosyal sermayelerini bir destek olarak görürken, dini gruplar da siyaseti temel alarak eğitim ve ekonomi gibi alanlarda büyümenin yollarını aramıştır. Sonuç olarak her iki tarafın da fayda sağladığı bir patronaj ilişkisi geliştirilmiştir (Akın, 2017, s. 16).

1.5.3.3. 2000'li Yıllar

Cumhuriyetin ilk yıllarında yasaklı yapılar olarak ilan edilen tarikat ve cemaatler, başlangıçta yürüttüğü gizlilik politikasını önce 1950'li yıllardaki gelişmelere, akabinde 2000'li yıllarda değişen siyasi konjonktüre bağlı olarak değiştirmiştir. Faaliyet alanlarını din hizmetlerinin çok daha ötesine taşıyan tarikat ve cemaatler, bu süreçte dernekler ve vakıflar aracılığıyla sivil toplum faaliyetlerine ivme kazandırmıştır. Bu sayede toplumla irtibatını farklı bağlamlarda gerçekleştirme fırsatı elde etmiştir. 28 Şubat 1997 post-modern askeri darbeye kadar bu durum devam etmiştir. Darbenin ardından dini gruplar,

imam hatip okulları ve Kur'an kursları üzerindeki baskılar artmıştır. 2002 genel seçimleriyle iktidara gelen Ak Parti hükümetinin “muhafazakâr demokrat” kimlik üzerinden kendini tanımlaması, İslâmî kesime, bunun içinde de dini gruplara yeni bir dönemin işareti olmuştur. Bu süreçte yeni hükümet ile birlikte İslâmî çevrenin mağduriyetleri giderilmiş, daha özgür oldukları toplumsal bir zemin hazırlanmıştır (Türkyılmaz, 2017, s. 16). Hükümetin dinsel özgürlükler adına öncelikli olarak attığı adımlar, başörtüsünün kamusal alandaki görünürlüğü ve imam hatip öğrencilerinin yaşadığı katsayı problemi üzerinden gerçekleşmiştir. Bunu yaparken de mevcut laiklik anlayışına bir eleştiri getirmiştir. Buna göre, Türkiye’de uygulandığı şekliyle laikliğin, toplumda kutuplaşmaya sebep olarak bireylerin dini inançlarından ötürü yargılanmasına neden olduğu ve bu durumun modernist söylemle çeliştiği vurgulanmıştır (Çokoğulları, 2021, s. 28-29). Dolayısıyla, yeni hükümetin dışlayıcı tutum yerine kuşatıcı bir laiklik anlayışı üzerinden gerçekleştirdiği din politikaları İslâmî cenah için rahatlatıcı bir unsur olmuştur.

Dini gruplar açısından bakılacak olursa, bu dönem hükümetin örtük desteğiyle etkinlik alanlarının hızla genişlediği söylenebilir. Çok partili döneme geçiş süreciyle, turizmden basın yayına kadar birçok alandaki etkinlikleri Ak Parti ile hız kazanmıştır. Hatta devletin yüksek kadrolarında konumlandıkları bilinmektedir. Her cemaatin kendinden olanı tercih etme eğilimine bağlı olarak, devlette yüksek mevkilere gelen kişilerin kendilerine yakın gördükleri kişilerle kadrolaşmaları görülmüştür. Örneğin, Sağlık Bakanlığı’nın kadrolarına Menzil Cemaati’nin yerleştiği iddia edilmektedir. Ancak bu iddiaları resmi olarak ortaya koymak zor görünmektedir (Akyüz, 2016, s. 54). Dini gruplarla ilgili bu muğlaklığın beraberinde getirebileceği sorunların boyutu, 17-25 Aralık süreci ve akabinde gerçekleşen 15 Temmuz darbe girişimiyle kendini göstermiştir.

Kamuoyunda 17-25 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu olarak bilinen bu süreçte, toplum nezdinde dini grup olarak kabul gören bir yapının gerçekte bir terör örgütü yapılanması olduğu hakikatiyle yüzleşilmiştir. Çoğu dini grup gibi Ak Parti’nin destekçisi olan cemaat-örgütün, devlet organları dahil birçok alana sızarak, mevcut hükümeti devirmeye çalıştığı görülmüştür. Nitekim bu süreçte iddianamede şu ifadeler yer verilmiştir:

“FETÖ mensuplarının örgüt lideri Fethullah Gülen’in talimatı ile devletin tüm kılcallarına sızmakla kalmayıp kamu imkanlarını kullanarak kendilerine rakip olarak

gördükleri ve hedeflerindeki iktidara ulaşmak için karşılıklarına çıkabilecek devlet kurumlarını ve şahısları bertaraf etmek için de her türlü hile ve yöntemi acımasızca kullandıkları görülmüştür” (Akbulut, 17 Aralık 2022).

2013 yılında yaşanan bu sürecin sonrasında, 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimi teşebbüsünde bulunmuşlardır. Geline son noktada olayın birçok farklı boyuttan değerlendirilmeye açık olduğu görülmüştür. Sosyolojik perspektiften bakıldığında, Mehmet Tayfun Amman’ın darbe girişiminin siyasal, sosyal ve kültürel arka planına getirdiği izahatlar dikkate değerdir. Amman’a göre, Türkiye’de toplumsal dinamikler yerine siyasal dinamiklerle gerçekleşen modernleşme hareketiyle, içerisinde kültür, tarih, dil, din ve devlet kırılmalarının da yaşandığı bir “medeniyet kırılması” gerçekleşmiştir. Burada konu bağlamında, yaşanan “din kırılması” pozitivist zihinsel arka plana sahip olan siyasal elitlerin bilinçli politikalarıyla dinin değersizleştirilmesi ve neticede kamusal alandan dışlanmasıdır. Bu da en nihayetinde, dine yönelik ilginin azalmasına ve dini bilgi-bilinç düzeyinin düşmesine yol açarak toplumda “dine yabancılaşma”ya neden olmuştur. Zikredilen dine yabancılaşma süreci içerisinde, dinî seçkinler itibarsızlaştırılırken aynı zamanda din, eğitimsiz kesimlerin tekelinde “ince idrakten yoksun yorumlarla” varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Öte yandan yaşanan sanayileşme, göç ve kentleşme süreçleri normal şartlarda dinî seçkinler zümresinde adı anılamayacak kişilerin, çoğu orta ve orta alt tabakadan ve dini bilgi düzeyi düşük kesimler tarafından kabul görerek toplumda yer edinmesine neden olmuştur. Bu durum Amman’ın kavramsallaştırmasıyla “dinde yabancılaşma”yı doğurmuştur (2019, s. 421-422). İfade edilen kavramsallaştırmayla anlaşılması gereken, “dinin sahil kabul edilen esaslarına aykırı inanç ve pratiklerin din adına sahneye çıkması”dır. O halde, Gülen Cemaati “dine yabancılaşma zemininde ortaya çıkmış bir dinde yabancılaşma örneğidir” (Amman, 2017, s. 230).

Kültürel zemine bakıldığında ise “mâneviyatçılık”, “tek adamcılık” ve antropolojide “bağımlılık eğitimi” olarak adlandırılan çocuk yetiştirme tarzının FETÖ gibi yapıları beslediği görülmektedir. Amman burada mâneviyatçılık ile “maddi dünyanın ötesinde görünmeyen bir dünyanın varlığına inanmayı” kast etmektedir. Mâneviyatçılık Türk toplumunda değerleri inşa etmede önemli bir unsur olmakla birlikte, öte yandan FETÖ gibi yapıların din istismarına kapı aralamaktadır. Tek adamcılık ise üste karşı kesin itaat gibi askeri erdemleri inşa ederken, diğer taraftan da bireylerin sorgulamasını, eleştirmesini ve rasyonel değerlendirmelerde bulunmasını engellemektedir. Bağımlılık

eğitimi ise “biz bilinci”ni, toplulukçu ve dayanışmacı olmayı sağlarken, öte yandan bireylerin kendi ayakları üzerinde durma becerisini zayıflatan, hırslı ve başarılı olma isteğini körelten, nepotizme sebep olan bir zemin oluşturmaktadır (2019, s. 426). Amman’ın bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Türk toplum yapısı dini gruplar aracılığıyla FETÖ gibi yapılanmaların ortaya çıkmasına oldukça elverişli bir zemin teşkil etmektedir. Son olarak, 2000 sonrası süreç dini grupların Cumhuriyet tarihi boyunca en özgür oldukları, bu anlamda kendilerini en rahat ve en açık şekilde ifade ettikleri bir dönem olmuştur. Nitekim 2023 Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Genel Seçimleri bunun bariz örneğini teşkil etmektedir. Birçok tarikat ve cemaat bu zamana kadar görülmemiş biçimde, seçim deklarasyonu yayınlamıştır. Nur Cemaati’nden Yazıcılar koluna bağlı Hayrat Vakfı, Yeni Asya Grubu, Meşveret Cemaati, İsmailağa Cemaati ve Menzil Cemaati bunlardan bazılarıdır. Dolayısıyla anayasal konumu itibariyle informel yapılar olan dini gruplar, son 20-30 yıldaki sosyal ve ekonomik örgütlenmeleriyle artık formelleşmiştir. Bu açıdan Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında tarikat ve cemaatlerin akıbetiyle ilgili olarak yürürlüğe giren kanunlar günümüzün toplumsal ve siyasal konjonktürüne bağlı olarak kadük hale gelmiştir.

BÖLÜM 2: UYGULAMALI ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Her araştırma konusunun metodolojisini oluşturan ontolojik ve epistemolojik bir arka plan bulunmaktadır. Bilimsel bilgiye ve sosyal gerçekliğe bakış, bu felsefi ön kabullere bağlı olarak tasarlanmaktadır. Dolayısıyla “Bilimsel yöntem düşünsel bir inşayken, bilimsel tutum insanların dünyaya bakma biçimidir” (Neuman, 2020, s. 48). Bu araştırmanın metodolojisini ve yöntemsel haritasını oluşturan da yorumlayıcı paradigmadır. Yorumlayıcı anlayışa göre, “Bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim yoktur”, bunun yerine “Çoklu gerçeklikler, farklı ve çeşitli algılar söz konusudur” bu nedenle araştırmacı, olay ve olguları kendi ortamları içinde incelemeli, ayrıntılı ve derinlemesine açıklamaya-yorumlamaya çalışmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 34). Bu nedenle, dini grupların bütüncül bir şekilde tartışıldığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler sayesinde; insanların deneyimlerine ne gibi anlamlar yükledikleri ve onları nasıl yorumladıkları ile dünyayı nasıl şekillendirdiklerine, araştırmacının gözüyle (etik) değil, içeriden bakışla (emik) yaklaşılmıştır (Bal, 2014, s. 188).

Nitel araştırma yöntemi kapsamında fenomenolojik yaklaşım bu çalışmanın temel dayanakları arasındadır. Fenomenoloji kavramını ilk defa kullanan Edmund Husserl’a göre “Bütün bilginiz doğrudan duylara dayanan olaylardan gelir, bunun dışında her şey spekülasyondur” (Wallece ve Wolf, 2004; akt. Bal, 2014, s. 200). Husserl’ın bu düşüncesi bilginin duyu verileriyle sınırlı, duyu verilerinden elde edilen bilginin de göreceli olduğu anlamına gelerek pozitivist paradigmayla taban tabana ters bir biçimde konumlanmaktadır. Fenomenoloji, Husserl döneminde yirminci yüzyıl felsefesi iken öğrencisi Alfred Schutz ile bir nitel araştırma çeşidi haline gelmiştir. Bu yöntemle amaç, “Bir fenomenle ilgili bireysel deneyimleri evrensel nitelikte bir açıklamaya dönüştürmektir” ve bu yönüyle din çalışmaları için önemli bir yaklaşımdır (Bal, 2014, s. 200-203).

İşte bu çalışmada da din fenomeninin dini gruba mensup olan bireylerin perspektifinden nasıl algılanıp tecrübe edildiği, dini grupların ve dini grup dindarlığının toplumsal ilişkilerde kendini nasıl gösterdiği ile hangi sosyal, kültürel, tarihsel, siyasal bağlamlarda

şekillendiği gibi birçok sorunsal için fenomenolojik yaklaşım ile birlikte katılımcıların “deneyimlerinin özünün tartışıldığı betimleyici” (Bal, 2014, s. 203) bir son hedeflenmiştir. Sonuç olarak, araştırma sürecini oluşturan tüm unsurlar; kavramsal çerçeve, metodoloji, yöntem ve teknikler bu amaca temel teşkil eden en uygun paradigmaya bağlı olarak şekillenmiştir.

2.1.1. Araştırmanın Örnekleme

Bu çalışmanın konu ve amacına en uygun yöntem olarak niteliksel araştırma deseni belirlenmiştir. Nitel çalışmalarda, nicel araştırmaların aksine genelleme amacı bulunmamaktadır. Bunun yerine, belirli bir içeriğin derinlemesine ve detaylı olarak irdelenmesi hedeflenmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 63). Araştırmanın örnekleme de nitel araştırma yöntemine bağlı olarak, olasılığa dayalı olmayan (yargısal) ya da diğer bir ifadeyle “amaçlı” örneklemlerinden kartopudur. “Amaçlı örnekleme tekniğinin mantığı ve gücü, derinlemesine çalışma yapmaya uygun zengin bilgiye sahip örneklerin seçilmesine dayanmaktadır” (Layder, 2015, s. 85). İşte kartopu tekniği bu aşamada araştırmacı için büyük kolaylık sağlamaktadır. Araştırmacı bunun için herhangi bir şekilde evrene dahil olan birisiyle temas geçer. Daha sonra temas kurulan kişinin yardımı ve yönlendirmesiyle bir başkasına ulaşır. Aynı davranış örüntüsünün tekrarlanmasıyla zincirleme olarak örnek büyütülür. Araştırmanın temsil gücü açısından birinci temas önemlidir (Altunışık vd., 2012, s. 143).

Araştırmaya dahil edilen katılımcılarda aranan ölçütler şu şekildedir:

- i. Ebeveynlerden en az birinin Türkiye’deki büyük dini gruplardan birine uzun yıllar bağlı olması (min. 10 yıl)
- ii. Katılımcıların dini grup mensubu olanlar-olmayanlar şeklinde iki kategoriden oluşması
- iii. Katılımcıların 18 yaş üstünde olması

Araştırma sürecinde 26 kişi ile mülakat görüşmesi yapılmıştır. Bunlar arasından 6’sının belirlenen yaş şartını karşılamaması, ebeveynlerine ve özelde onların tarikat-cemaat yaşantılarına yönelik ilgisizlikleri, araştırma kapsamında arzu edilen düzeyde bilgi alınamamasına sebep olmuştur. Görüşmelerin verimsiz geçmesi sonucunda 6 katılımcı araştırmaya dahil edilmemiştir. Araştırmaya dahil edilen katılımcılar arasından 1’i yaş

sınırının altında kalmasına rağmen katılımcılara ulaşmaktaki güçlük ve görüşmenin zengin içeriğe sahip olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmiştir.

Türkiye çapında örgütlenmiş, kamuoyunda herkesin ismine aşına olduğu gruplar için büyük dini grup kavramı kullanılmıştır. Araştırmanın 7 farklı dini grupla sınırlı olmasının nedeni, katılımcılara kartopu tekniğiyle ulaşılması ve son dini grup ile birlikte görüşmelerin tamamlanmasıdır. Dolayısıyla, araştırmaya dahil edilen dini gruplar görüşme sürecinin seyrine bağlı olarak belirlenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların ve Ebeveynlerinin Bağlı Oldukları Dini Gruplar

	Katılımcının Cemaati	Annenin Cemaati	Babanın Cemaati
K1	-	İşıkçılar (İhlas Grubu)	Adıyaman Menzil
K2	-	İskenderpaşa	İskenderpaşa
K3	-	İskenderpaşa	-
K4	-	İsmailağa	-
K5	-	İsmailağa	İsmailağa
K6	-	Adıyaman Menzil	-
K7	-	Adıyaman Menzil	-
K8	-	Süleyman Efendi	-
K9	İskenderpaşa	İskenderpaşa	İskenderpaşa
K10	İsmailağa	İsmailağa	-
K11	İsmailağa	İsmailağa	-
K12	İsmailağa	İsmailağa	Adıyaman Menzil
K13	Adıyaman Menzil	Adıyaman Menzil	-
K14	Adıyaman Menzil	Adıyaman Menzil	Adıyaman Menzil
K15	Adıyaman Menzil	Adıyaman Menzil	Adıyaman Menzil
K16	Meşveret	Meşveret	Meşveret
K17	Meşveret	Meşveret	Meşveret
K18	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi	Süleyman Efendi
K19	Yeni Asya	Yeni Asya	Yeni Asya
K20	Yeni Asya	Yeni Asya	Yeni Asya

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.1.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmanın başlangıç noktasını oluşturan temel problem çerçevesinde ilk olarak ilgili literatür taranmıştır. “Tarama, bilimsel araştırmanın pek çok araştırmacının katkı sunduğu ve sonuçları birbiriyle paylaştığı kolektif bir çaba olduğu ilkesine dayanır” (Neuman, 2020, s. 228). Bu kolektif çaba neticesinde ortaya çıkan araştırma konusuyla ilgili alanyazın üzerinden bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırma deseninin amaca

yönelik ve kendi içinde tutarlı olması açısından kavramsal çerçevenin önemi büyüktür (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 94). Bu süreçte yararlanılan kaynakların birincil olmasına özen göstermiştir.

Araştırmanın uygulama kısmında ise nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan derinlemesine görüşme tekniğine başvurulmuş mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış iki uç arasında kalan tekniktir. Buna göre ne önceden ayrıntılı bir biçimde planlanmış ne de tamamen hareket serbestisi veren bir süreç söz konusudur (Karasar, 2016, s. 212-213). Buna göre süreç, önceden hazırlanmış olan 20 soruluk görüşme formuna bağlı kalınarak esnek bir şekilde yürütülmüştür. Genellikle görüşmenin akışını dağıtmamak adına soruların sırasında geçişkenlik gösterilmiş, gerektiğinde cevapların detaylandırılması için ilave sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılardan ses kaydı için izin alınarak, tüm görüşmeler kayıt altına alınmıştır.

2.1.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın nihayete erdiği analiz aşamasında nitel araştırma süreçlerinde sıkça kullanılan betimsel çözümlenmeden yararlanılmıştır. Betimsel analizde ilk olarak, kavramsal çerçevede yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizinin hangi temalar altında düzenleneceği belirlenir. Daha sonra veriler seçilerek anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Belirtilen yöntem kapsamında görüşmeler sırasında alınan ses kayıtlarının deşifreleri yapılmış ardından veriler üzerinde nitel kodlamalar yapılmıştır. Bu sayede, ham verilerin ayrıntılarında boğulmak yerine verileri daha üst düzeyde düşünme ve genellemelere doğru ilerlemede kolaylık sağlanmıştır (Neuman, 2020, s. 811). En nihayetinde geline nokta bazı veriler oluşturulan çerçeve dışında kalırken bazıları ise katılımcıların görüşlerini olduğu gibi yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılar şeklinde bulgular kısmında değerlendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 256). Ayrıca bu tematik kodlama ve yorumlama sürecinin dışında; katılımcıların görüşme öncesinde konuya karşı tutumu, görüşme sırasında her bir soru karşısında takındığı tavır, ses tonu, mimikleri, göz teması ve görüşme sonunda araştırma konusu ve soruları arasındaki ilişkiye dair düşünceleri alınan notlar dahilinde tutulup araştırmanın analizinde istifade edilmiştir.

2.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

- i. Araştırma konusu bağlamında oluşturulan kavramsal çerçeve ve derinlemesine görüşme tekniği ile sınırlandırılmıştır.
- ii. Araştırma; İstanbul (14), Sakarya (2), Mersin (2), Bursa (1), Konya (1) illerinden görüşmelerle sınırlandırılmıştır.
- iii. Araştırmaya dahil edilen katılımcıların ebeveynlerinin bağlı oldukları cemaatler; İsmailağa Cemaati (5), Menzil Cemaati (5), İskenderpaşa Cemaati (3), Süleyman Efendi Cemaati (2), Yeni Asya Grubu (2), Meşveret Cemaati (2) ve Işıkçılar Cemaati (1) ile sınırlandırılmıştır.
- iv. Araştırmada anne-babası bir cemaate bağlı olan; kendisi de bağlı olan (12) ve kendisi bağlı olmayan (8) katılımcıların sayısal olarak dağılımları sınırlılıklar dahilindedir.

Buna göre anne babası;

- İsmailağa Cemaati'ne bağlı 5 katılımcıdan, 3'ü aynı cemaate bağlıyken 2'si herhangi bir cemaate bağlı değildir.
- Menzil Cemaati'ne bağlı 5 katılımcıdan, 3'ü aynı cemaate bağlıyken 2'si herhangi bir cemaate bağlı değildir.
- İskenderpaşa Cemaati'ne bağlı 3 katılımcıdan, 1'i aynı cemaate bağlıyken 2'si herhangi bir cemaate bağlı değildir.
- Süleyman Efendi Cemaati'ne bağlı 2 kişiden 1'i aynı cemaate bağlıyken diğeri bağlı değildir.
- Yeni Asya Grubu'na bağlı 2 kişiden ikisi de anne babasıyla aynı cemaate bağlıdır.
- Meşveret Cemaati'ne bağlı 2 kişiden yine ikisi de aynı cemaate bağlıdır
- Işıkçılar Cemaati'ne bağlı olan 1 katılımcı herhangi bir cemaate mensup değildir.

Katılımcı sayısındaki oransal farklılığın sebebi, görüşme sürecinde yaşanan sıkıntılarla ilişkilidir. İlgili başlıkta detaylı açıklama yapılmıştır.

- v. Araştırmanın sınırlılıklarından bir diğeri, 2 katılımcının anne ve babasının farklı dini gruplara mensup olmasıdır. Bu kişilerden birinin annesi İsmailağa Cemaati'ne, babası ise Menzil Cemaati'ne mensuptur. Katılımcının kendisi de İsmailağa Cemaati'ne bağlı olduğu için bu dini grubun katılımcıları arasında değerlendirilmiştir. Diğer katılımcının ise annesi Işıkcılar Cemaati'ne, babası Menzil Cemaati'ne bağlıdır. Kendisi ise bir cemaate bağlı değildir. Derinlemesine bilgi sahibi olduğu cemaat Işıkcılar Cemaati olması sebebiyle, bu dini grup özelinde görüşme yapılmıştır.
- vi. Katılımcıların yaşları ve sayısı; 17 yaşında (1), 18 yaşında (4), 20 yaşında (3), 21 yaşında (3), 22 yaşında (5), 23 yaşında (1), 24 yaşında (3) olmak üzere toplamda 20 kişi ile sınırlıdır.
- vii. Araştırmacının kadın olması sebebiyle dini grup mensubu erkeklerin görüşmeyi kabul etmemesi sınırlılıklar dahilindedir. Bu nedenle, görüşmeler 15 kadın 5 erkek katılımcı ile sınırlı kalmıştır.

2.1.5. Görüşme Süreci ve Yaşanan Sıkıntılar

Araştırmanın sahasının tamamına yakını 01.12.2022- 31.01.2023 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Son görüşme 29.03.2023 tarihinde yapılarak mülakat görüşmeleri tamamlanmıştır. Görüşmeler o anki koşullara bağlı olarak yüz yüze ya da online olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dahil edilen 20 görüşme İstanbul'dan 14, Sakarya ve Mersin'den 2, Konya ve Bursa illerinden birer katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. İstanbul'daki görüşmelerin 9'u Üsküdar, Fatih, Florya, Şirinevler ve Avcılar semtlerindeki kafelerde; 2'si Başakşehir ve Beylikdüzü semtlerindeki Kur'an kurslarında, 1 tanesi de Bahçelievler'de katılımcının kendi evinde yapılmıştır. Sakarya'da yapılan 2 görüşme Kampüs Camii külliyesinde yer alan sınıflardan birinde gerçekleştirilmiştir. Bunların haricindeki 6 görüşme online olarak yapılmıştır. Görüşmeler en az 40 dakika en fazla 2 saat 20 dakika sürmüştür.

Araştırma süreci boyunca en çok sıkıntı katılımcı bulma konusunda yaşanmıştır. Bunun altında yatan sebepler şu şekilde sıralanabilir:

- i. Toplumda tarikat ve cemaatlerin konuşulmaması gereken, hassas bir konu olması olarak kabul görmesi

- ii. Bireysel düzeyde insanların tarikat-cemaat konusunu mahrem alan olarak nitelendirmesi
- iii. İnsanların cemaatleri hakkında bilgi vermek istememesi, ya da “ben cemaatimi korumak zorundayım” gibi ifadelerden yola çıkarak, dışarıya kapalı grup yapısı ve zihniyetine sahip olması
- iv. “FETÖ’den dolayı yoğurdu üfleyerek yiyoruz” gibi söylemlerden yola çıkarak, FETÖ yapılanmasının toplumda oluşturduğu güvensizlik ve tahribat
- v. Saha süreciyle eş zamanlı cereyan eden, İsmailağa Cemaati’ne bağlı Hiranur Vakfı’nın kurucusu Yusuf Ziya Gümüşel’in kızını 6 yaşında evlendirdiğine dair çıkan haberler neticesinde tarikat ve cemaatlerin gündemden düşmemesi
- vi. Araştırmacının kadın olması sebebiyle dini gruba bağlı erkeklerin görüşmek istememesi veya annelerin oğullarıyla görüştürmemesi (Elbette istisnalar olmuştur. Görüşmeye dahil edilen 5 erkek katılımcıdan 3’üne anneleri vesilesiyle ulaşılmıştır. Bu 3 kişiden de 2’si anneleriyle aynı cemaate mensuptur.)
- vii. Kimi katılımcıların kendileri bağlı olsun olmasın fark etmeksizin görüşmeyi kabul etmesine rağmen anne babalarıyla konuştuktan sonra onların “huzursuzlukları ve şüpheleri” sebebiyle görüşmekten vazgeçmesi

Katılımcılara kartopu tekniğiyle ve anahtar kişiler aracılığıyla ulaşılmaya çalışılsa da tüm bu gerekçeler sürecin ağır ilerlemesine yol açmış ve araştırma konusuyla ilgili detaylı izahatları zorunlu kılmıştır. Neden bu konunun çalışıldığı, amacının ne olduğu, neden mülakat görüşmesi yapıldığı, hatta katılımcı kriterlerinin sebepleri dahi görüşülen her bir kimseye tek tek izah edilmiştir. Bunun için birebir görüşmeler dışında Menzil dergahına, İsmailağa Cemaati’nin Kur’an kursuna ve Diyanet’e bağlı bir Kur’an kursuna gidilerek önce hocalarla, daha sonra izinleri olduğu takdirde, talebelerle ön görüşmeler yapılmıştır. Bunlardan kimisi net bir şekilde kendi iradeleriyle görüşmeye gönüllü olurken kimisi de düşünmek için zaman istemiştir. Zaman isteyenlerin ise bir kısmı ebeveynleri etkisiyle olumsuz dönütte bulunmuşlardır. Bu konu en nihayetinde mülakat görüşmelerinde arzu edilen doyum noktasına ulaşılmasını engellemiştir. Bu nedenle Nur Cemaati’nin Yeni Asya ve Meşveret kollarından, ebeveynleri gibi kendileri de bağlı olan 2’şer kişiyle görüşülebilmıştır. Işıkçılar Cemaati’nden ise ebeveyni bağlı olan ancak kendisi bağlı olmayan 1 kişiyle görüşme imkanı elde edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Bulguları

2.2.1. Demografik Bilgiler

Tablo 2: Katılımcıların Demografik Bilgileri

	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Kardeş Sayısı	Kardeşlerin Cinsiyet Oranı
K1	24	Kadın	Açıköğretim Lise Mezunu	2	1 kız-1 erkek
K2	18	Erkek	Lisans Öğrencisi	6	2 kız-4 erkek
K3	18	Erkek	Lise Mezunu	4	3 kız-1 erkek
K4	20	Kadın	Lisans Öğrencisi	2	1 kız-1 erkek
K5	21	Kadın	Lisans Öğrencisi	7	4 kız-3 erkek
K6	22	Kadın	Lisans Öğrencisi	2	1 kız-1 erkek
K7	22	Kadın	Lisans Öğrencisi	3	3 kız
K8	22	Kadın	Lisans Mezunu	3	1 kız-2 erkek
K9	23	Kadın	Lisans Öğrencisi	3	3 kız
K10	20	Kadın	AÖF Öğrencisi	4	2 kız-2 erkek
K11	18	Kadın	Açıköğretim Lise Mezunu	3	2 kız-1 erkek
K12	24	Kadın	Önlisans Mezunu- AÖF Öğrencisi	3	1 kız-2 erkek
K13	20	Kadın	Lisans Öğrencisi	4	2 kız-2 erkek
K14	17	Erkek	Lise Öğrencisi	3	2 kız-1 erkek
K15	22	Kadın	Yüksek Lisans Öğrencisi	3	2 kız-1 erkek
K16	18	Erkek	Lisans öğrencisi	3	2 kız-1 erkek
K17	21	Kadın	Lisans Öğrencisi	4	2 kız-2 erkek
K18	24	Erkek	Lisans Öğrencisi	5	2 kız-3 erkek
K19	21	Kadın	Lisans Öğrencisi	4	2 kız-2 erkek
K20	22	Kadın	Lisans Mezunu	4	3 kız-1 erkek

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.2. Dini Gruba Katılma Nedenleri

i. Ebeveynleri Etkileyen Hususlar

20 katılımcının ebeveynlerinden 8'i bir dini gruba mensup değildir. 32 ebeveynin dini gruba girme hikayeleri sorulduğunda ise "aileden görme" (9), "eş etkisi" (6), "akraba etkisi" (5), "arkadaş etkisi" (5), "sohbet-ders etkisi" (2), "rüya etkisi" (1), "çocuğun yurt hayatı süreci" (1) şeklinde kategorize edilebilir. 3 katılımcı ise anne babalarının sürecine çok fazla vakıf değildir ya da hiçbir bilgisinin olmadığı anlaşılmıştır.

"Anneannem öyle olduğu için tüm çocuklarını o şekilde yetiştirdiğini düşünüyorum ben. Anneannem de dedem de mensuplar, onlar da aileden gördükleri için içindeler."

(K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Yanılmıyorsan dayım önce girmiş. Dayım işte bir şekilde giriyor çok fazla bilmiyorum açıkçası o olayı. Daha sonra annemler de oradan duyuyorlar. Annem evlenmeden önce Sinop'ta yaşıyordu. 15 yaşlarında falan Sinop'un Boyabat ilçesinde böyle Kur'an-ı Kerim öğreniyorlar falan, o şekilde tanışıyorlar. Yani böyle Kur'an-ı Kerim öğreten bir mekanizma var, böyle düşünün. İşte insanlara dini bilgileri telkin eden ve onları öğreten belli başlı kişiler var. Onların evine gidiliyor. Annem oradan ilk öğreniyor işte hani herkes ailesinden dini öğretileri alır az çok ama benim annemin annesi ve babası ikisi de çalıştığı için onlarla Kur'an-ı Kerim gel okuyalım gibi bir şey olmamış. O yüzden annemlere de ilk Kur'an-ı Kerim'i bu cemaatten birileri öğretmiş, yani öyle tanışmış annem. Babam da yanılmıyorsam önce amcam girmiş tarikata. Sonrasında, babamlar İstanbul'da yaşıyorlarmış, Beyoğlu'nda. Ama hani böyle babam biraz lise çağlarında serseri tipli birisiymiş. Namaz niyaz çok bilmezmiş yani. Daha sonra işte böyle insanlarla tanışmış bir şekilde, çok hikayesini bilmiyorum. Tanışmış ve işte namaza başlamış, o şeyleri bırakmış.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Açıkçası ben çok büyük değildim, o yüzden çok net hatırlamıyorum. Biz bu oturduğumuz eve taşınalı 15 yılı geçmiştir herhâlde. Annem öncesinde tamamıyla kendi çabasıyla hayatı götürüyordu. Buraya taşındıktan sonra da girebileceği bir ortam arayışına girmişti, biraz yalnız hissediyordu. Bir arkadaşı vesilesiyle buldu yanlış hatırlamıyorsam. Sonra çok sevdi ortamı, bir yere ait olma hissini de açıkçası istiyordu. O yüzden de uzun zamandır içinde.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Hikayelerini az çok biliyorum şöyle bir anlatayım isterseniz. Annem zaten babam vasıtasıyla girmiş. Babam benim aşçıdır, bir gün işte böyle bir cemaate yemek yapılmış. Yemek yaptıktan sonra sohbetlerine katılmış, şans eseri gibi. Babam eskiden böyle şeydi, nasıl desem...Tekel bayi vesaire vardı, içerdi, sigara kullanırdı. O sohbetlere katılarak bir anda işte böyle tam imana geldi gibi bir şey diyebiliriz. Yani o yaptığı yemekler vasıtasıyla katıldı diye biliyorum ben. Böyle bir hikâye geziniyor evde.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Annem babamla evlendikten sonra bir tane daha cemaat vardı onun adını tam hatırlamıyorum şimdi ama bu ikisi arasında kalıyor. Acaba Nur Cemaati mi yoksa diğerine mi katılsam gibisinden. Sonra rüyasında görüyor Nur Cemaati'nin onun için daha hayırlı olacağını. Rüyada Risale okurken bir sayfa önüne çıkıyor ‘Daha apaçık ortadayken ne düşünüyorsun?’ gibisinden bir söz geçiyor. Annem böyle şeyler düşünürken o şekilde Nur Cemaati'ne yöneliyor.” (K16, Meşveret, Bağlı)

“Benim vasıtamla aslında. Ben gittim, annem zaten benim vasıtamla yurda çok girip çıkmaya başladı, hani beni hafta sonları almaya gelirken hocalarla tanışıyor. İşte sonra böyle kermesler vardır bizim yurttta. Benim annem beceriklidir, el işleri olsun hamur ya da yemek anlamında. İşte kermeslere yardıma falan çağırıyorlar. Böyle gruplar var evli kadınlar için, onlara falan dahil oluyor. Hatimlere falan gidiyorlar. Öyle başladı bir şekilde.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Babam lise öğrenimi yaparken tanımış. Annem de babamla evlendikten sonra cemaate dahil olmuş. Yani nasıl diyeyim, babam 65 yaşın üzerinde. Çok uzun bir süredir cemaatin içerisinde. Çok detaylarıyla bilmiyorum ama köyde yaşarken okumak için şehre gitmek zorunda kalmış, tabii onun dönemi de birazcık sıkıntılı bir dönem. Çok fazla sıkıntılar var ülkede, öyle bir dönemde olduğu için karşısına çıkmış bir şekilde ve öylece o da kalmış.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

ii. Çocukları Etkileyen Hususları

Dini grup mensubu 12 katılımcıdan 10’u bağlanma nedenleri olarak ailelerini işaret etmişlerdir. Ailelerinin ve aile etkisiyle küçüklükten itibaren arkadaş ortamlarının cemaat çevresinden oluşması cemaate girmelerini kolaylaştıran etkenler olarak ifade edilmiştir. Diğer 2 katılımcıdan 1’i hocasından çok etkilendiğini, diğeri ise sorularına cevap bulduğu için cemaate girmeye karar verdiğini belirtmiştir.

“Aile yönlendirmesiyle. Müslüman ailede doğan çocuk hiç sorgulamadan Müslüman oluyorsa, Hristiyan bir ailede doğan çocuk hiç sorgulamadan Hristiyanlığa devam ediyorsa, aynı şekilde ben de sürekli belirli bir yaşa gelince yurttta kalıp eğitimini yurttta devam eden bir ailede olduğum için buraya bağlıyım. Çünkü ben de öyle aldım eğitimimi. Aslında ailenin çocuğuna eğitim verme tarzı gibi düşünülebilir. Her ailenin çocuğuna eğitim verme tarzı farklıdır. Benim ailemin eğitim verme tarzı da buydu. Ben de o verdiği tarzda eğitim aldım.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

“Ben kendimi bildim bileli bu cemaati de biliyorum. Yani ilk bize gelip giden o cemaate mensup insanları ne zamandan beri tanıdığımı bile hatırlamıyorum. O insanlar, yani o cemaate mensup insanlar benim hayatımda hep vardılar. Onun için hep o insanlara da bir muhabbet besledim. Yani benim arkadaş çevrem aslında o cemaatle oluştu.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Yaz kursunda hocamı çok beğendiğim için, onun gibi olabilmek için hoca olmak istiyordum o yüzden girdim. Mânevî olarak etkileniyordum, yani ahiret düşüncesi

çok fazlaydı o yüzden çok etkilendiğim için kurs hayatına girmek istedim.” (K12, İsmailağa, Bağlı)

“Açıkçası hiç girmeyi düşünmüyordum, ilgimi de çekmiyordu ilk zamanlar. Sonradan yavaş yavaş sorgulama dönemi başladığında eksikliğini hissetmeye başladım. Sorularımın cevabını tek bir yerden bulmaya başladım. Sadece kalp tatminiyle olmuyor bu işler, mantılı cevaplar bulması gerekiyor insanın, özellikle gençlik döneminde.” (K17, Meşveret, Bağlı).

2.2.3. Dini Gruplara Yönelik Bakış Açıları

i. Ebeveynlerin Bakış Açısı

Dini grup mensubu ebeveynlerin tamamının tarikat ve cemaatlere bakışı müspettir. Bir dini gruba bağlı olmayan 8 ebeveyn den 3’ü FETÖ hadisesi sebebiyle tarikat ve cemaatlere şüpheyle bakmaktadır. Bu nedenle cemaatlerin olmaması taraftarı oldukları tespit edilmiştir. Ebeveynlerden 2’si eşleri gibi olumlu bir bakış açısına sahiptir. 2 kişinin düşünceleri cemaatten cemaate ve duruma bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. 1 kişi eşinin cemaatinde gördüğü gösteriş ve aşırı saygıdan dolayı cemaatlere mesafelidir.

“Ya biliyorsunuz FETÖ olayından sonra cemaatlere daha da soğuk bakılıyor. Ama işte insan kendi cemaati olunca onu öyle göremiyor. Kendi cemaati hariç hepsi kötü gibi. Mesela ben Risale-i Nur dinlemeye gittim bir topluluğa bir arkadaşım. Annemin direkt tepkisi, ‘Biz başkalarının şeyine gitmeyiz’ falan olmuştu. Çok hoş karşılanmaz yani. Hatta hiç hoş karşılanmaz. Babam hiçbirini sevmez. Bütün cemaatlere, ‘Olmasa daha iyi olur’ diye bakıyor.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Babam şu anda çok soğuk, bağlandı ama gereklerini yapmıyor. Babam şu anda ilgisiz bir şekilde bağlı, pasif. Sebebi işe gidiyor, çalışıyor pek vakit bulamıyor. Pek de gerekli bulmuyor aslında. Korkuyor aslında, tarikatlara şimdi FETÖ’cü gözüyle bakıyor babam. O yüzden soğuk ya da o da öyleyse diye endişesi var yani. Bizi bazen uyarıyor ama biz çok takmıyoruz. Laf söylüyor ama annem falan biz oralı olmuyoruz. ‘Kendinizi çok oraya bağlamayın, FETÖ’cü olabilir, altından bir şey çıkabilir’ gibi şeyler söylüyor. Biz de ‘Öyle değildir, bu onlar gibi değil, o çok başka bir cemaat, bu Allah yolunda olan bir şey. Onun altında başka şeyler var’ diyoruz. 15 Temmuz olaylarından sonra daha çok patladı ama annemle bizde böyle olmadı. Yaşanma ihtimali yine vardır ama bizim cemaatimize karşı inancımız tam olduğu

için, mesela biz kendimizden eminiz dolayısıyla orada yaşanan durumlar olmaz burada.” (K13, Menzil, Bağlı)

“Babamın herhangi bir negatif tutumu yok, annemin tavsiyesiyle birkaç kere gitmişliği de var ama zaman bulamamak ya da belki de kişisel farklı sebeplerle herhangi bir bağlılığı yok.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Babam bazı konularda cemaatleri desteklerken, bazı konularda tam tersi yönde yer alabiliyor. Duruma göre değişkenlik gösteriyor diyebilirim tutumu.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Babam birazcık eleştirel biridir bu konuda. Mesela hocanın elini eteğini falan öpüyorlarmış, babam çok rahatsız oluyordu. Birilerinin elini eteğini öpmek... Koca koca adamlar işte sıraya giriyorlar bunun için ve sadece şeyh için olsa neyse diyor. Şeyhin çocuklarının da elini öpüyorlar. Diyor ki ‘Şeyhin çocuğu benim yaşımdadır, benden büyük adamlar gidiyor şeyhin çocuğunun elini öpüyor’. İşte seyitlermiş, o yüzden o da peygamber soyundan, gidip elini öpüyorlar. Peygamber efendimiz kendi kızı için bile bana güvenme, babam peygamber diye güvenme diyor şeyhin oğlunun elini öpmek nereden çıktı falan diye deliriyordu. Bir de mesela Keçiören'de inşa ettikleri yer lüks bir yer aslında böyle arabaları falan çok lüks şeyler, tamam ticaretle uğraşıyorlar biliyoruz, ama gösteriş de çok vardı. Böyle gösteriş çok fazla göze çarpıyordu.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

ii. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukların Bakış Açısı

12 katılımcı da tıpkı ebeveynleri gibi tüm tarikat ve cemaatlere iyi baktıklarını ifade etmiştir. Her dini grubun aynı amaca hizmet ettiği ve her birinden alınabilecek bilginin farklı olduğu vurgulanmıştır. Bu anlamda temelde kuşatıcı bir bakış açısının hâkim olduğu söylenebilir. Alınan yanıtların bazıları şu şekildedir:

“Annemin de benim de hiç öyle bir olumsuz bakışımız yok. Doğru olduğunu bilip inandığımız sürece hani işte başka bir cemaatin kursuna gidemezsin ya da başka bir yerden bir ders alamazsın, başka bir derneğe gidemezsin gibi hiçbir şey yok. Annemden de duymadım. Yani her yerden alınabilecek bilginin farklı olduğunu düşünüyorum, bir yerde sabit, körü körüne kalmak yanlış. İsmailağa dediğimde derin bir Arapça eğitimi var diye buradayım ama başka bir şey için de başka bir cemaatin derneğine, kursuna gidilebilir. Annem de böyle, hiçbir zaman hani gidemezsin gibi bir konuşma geçmedi aramızda.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“Ben iyi bakıyorum, onlara da muhabbet besliyorum. Sonuçta insanları dinden uzaklaştırmamak için dine yakın tutmak için Allah'la bağlarımı kuvvetlendirmek için bir araç olarak gördüğüm için cemaatlerin genel olarak hepsinin faydalı olduğunu düşünüyorum.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

iii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Bakış Açısı

Dini grup mensubu olmayan katılımcıların cemaatlerle ilgili düşüncelerinin çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. 2 katılımcı cemaatlere genel olarak olumlu baktığını ifade etmiştir. Bunun aksine 1 katılımcı “sömürülmeye açık olduğunu ve gerekli olmadığını” düşünmektedir. 2 katılımcı ise dine bağlılık ve din eğitimi açısından olumlu fonksiyonları olmasına rağmen cemaatlerde dini liderin ilahlaştırılmasının olumlu fonksiyonlarının önüne geçtiğini, bu sebeple olumsuz baktığını ifade etmiştir. 1 katılımcı yine cemaatlere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olduğunu belirterek; Türkiye’de din ve devlet arasında yaşanan tarihsel gerileme işaret etmiş, cemaatlerin Cumhuriyet tarihinde üstlendiği toplumsal işlevlerin olumsuz neticelerini FETÖ örneğiyle açıklamıştır. Aynı katılımcı Süleyman Efendi Cemaati’nin birtakım uygulamalarını da eleştirerek FETÖ yapılanmasıyla eşdeğer tutmuştur. 1 katılımcı ise hayatının tamamı üzerinde nüfuz sahibi olmaması şartıyla olumlu baktığını ancak bununla birlikte para toplanmasına yahut grup içerisindeki bazı keskin ve katı tutumlara karşı eleştirel bir bakışa sahip olduğunu belirtmiştir. Son olarak, 1 katılımcı din eğitimi sürecinde birden fazla cemaatle tanışma imkanı elde ettiği için cemaatler arasında mukayese yaparak olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirmede bulunmuştur. K7’ye göre İsmailağa Cemaati katı kuralları olan, din eğitimi ağır bir cemaattir. Menzil Cemaati dini ve dünyevi olanın keskin sınırlarla ayrıldığı bir yapıya sahipken; Erenköy Cemaati’nde din, hayatın bir parçası durumundadır. Ayrıca Menzil Cemaati’nin aksine entelektüel olarak da tatmin edicidir. Bu açıdan katılımcı Erenköy cemaatine yönelik sempati beslemektedir.

“Yani çok iyi olduğunu düşünmüyorum. Tabii çok mu kötü? Yani tamamen negatif mi? Tabii ki değil. Dine olan belki bağlılığını güçlendiriyor, bilgilerini güçlendiriyor vs. önemli. Ama onun dışında o körü körüne olan bağlılığı her zaman birinci planda tutuyorum. Yani o beni çok geri iten bir unsur. Direkt, yani o figürün ilahlaştırılması, peygamberleştirilmesi çok hoşuma gitmiyor şahsen.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Ben cemaatlerin çoğuna iyi bakmıyorum. Çünkü sonu iyi değil. Mesela bu İsmailağa Cemaati’nde bu evlendirme mevzusu... Bu mevzu bilmiyorum gerçek mi değil mi? Ama eğer gerçekse sıkıntı yani. Mesela Süleymancılara da böyle iyi bir gözle bakmıyorum. Bunlarda garip bir örgütlenme var, aynı FETÖ gibi. Onlar camiye gitmez kolay kolay. Ben gideni görmedim yani. Hani belirli, bilindik tarihi camilere gidiyorlar ama diğer camilere gitmiyorlar, hep kurslarına giderler. Bir de kurslarda mesela adam oraya cuma namazına geliyor, hiç tanımıyor... Bir afiş yapmış ‘Talebemize yardım etmek ister misin? 250 lira takım elbise. Sizin de bir katkınız olsun’ falan... Bir de oradakilerin güler yüz yok, içeri girerken bir güler yüz sergilemiyorlar. Takım elbiseleri giymişler, bıyıkları var zaten, hepsinin şeyi aynı. Hani bir alt üst ilişkisi var sanki orada, bir itaatkârlık var. Sanki böyle bunlar mafya gibi, takım elbiseler falan, hiç sanki dinle alakaları yok. İnsanlara dini öğretmeye çalışıyorsun, onlara sevdirmen lazım. Mesela geçen sene babamın eniştesi rahmetli oldu Covid’de. Mesela onun cenazesine bu Süleymancılar geldi... Ondan sonra normalde devletin görevlendiği imam gelmiş, cenaze namazını kıldırmak için. Bunlar da demiş, biz o imamı istemiyoruz... Kendileri defnedeceklermiş. Zamanında FETÖ’nün ortaya çıkma sebeplerinden biri de bence devletin dine baskı yapması. Önceki zamanlarda, mesela babaannem falan anlatıyor. Önceki zamanlarda Kur’an öğrenemiyor, o zaman bir baskı var, devletin hani dine karşı, hani böyle başörtülü kadınlara karşı. Ondan sonra bu baskıdan sebep işte FETÖ diye bir şahıs ortaya çıkıyor. Hani ben aynı bu Süleymancılara benzetiyorum. Onlar da patlayacak bence, ben öyle düşünüyorum. İşte eskiden devlet nasıl dine baskı yapıyorsa, ülkede de çoğu Müslüman olduğu için bir şekilde öğrenmek istiyor. Çünkü unutmuş adam yan, bilmiyor, öğrenmek için de böyle cemaatlere sohbetlere gidiyor. Öğrenmeye çalışıyor, çocuklarını veriyor... İşte devletin o zaman dine baskı yapması millet üzerinde bu şekilde sonuç doğurdu.” (K3, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Günümüzde gerekli olduklarını düşünmüyorum ben açıkçası. Sömürülmeye çok açık kurumlar olduğunu düşünüyorum.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Benim İsmailağa’ya karşı bir antipatim var sadece. Başta dediğim gibi o tekkeler kesinlikle kapatılması gereken, hayatımızdan çıkarılması gereken şeyler değil benim için. Çünkü çok fazla maruz kalıyoruz dünyevi şeylere. Unutuyoruz günlük hayatımızda. Böyle yerlerin olması gerektiğini düşünüyorum hatırlamak için.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Tüm hayatını yönetecek şekilde seni içine almıyorsa, bence Müslümanlık yolculuğunda yanında olabilir. Ama şeylere çok iyi bakmıyorum açıkçası, para toplayalım şöyle şöyle bir şeyler yaptıralım ya da bizim cemaatimizde şuna asla izin verilmez, bunu yaptıysanız burada işiniz yok gibi şeyleri doğru bulmuyorum. Böyle çok kesin çizgilere, kırmızı çizgilere çok toleransım yok açıkçası. Daha açık fikirli düşünüyorum bu konularda. Yani bir insan bir hata yapmıştır, onu affedecek olan Allah’tır gibi baktığım için olaya, bazı zamanlar eleştirdiğim de oluyor.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“İsmailağa Cemaati’nin kurallarının çok katı olduğunu düşünüyordum. Çünkü biz küçükken kursu bayağı ağırdı, eğitimleri çok ağırdı. Bir kere yatılı kalmıştım ve yatılı kaldığımızda bize gece yatarken bir dua gibi bir şey okutuyorlardı, bir yemin ediyorduk gece konuşmamaya dair, Peygamber Efendimizin üzerine yemin ediyorduk falan. Bunlar beni çok korkutmuştur. 8-9 yaşlarında falandım. Yatılı bir gece kalmıştım sadece ve ben bunu gördükten sonra şok olup bir daha hiç yatılı kalmadım. Çünkü o gece tuvalete gitmişim, tuvalette de kapıyı tıklattılar ama dolu diyemedim çünkü Peygamberin üzerine yemin ettiğim için konuşmamam gerekliydi. Sonra kapıyı bir kız açmıştı, içeri girmişti falan. Utanmışım, kendimi çok kötü hissetmişim. O yüzden bir daha hiç orada yatılı kalmadım.

Erenköy Cemaati’nde de hafızlıktan ötürü yatılı kalmaya başlamıştım. Çevremde çok fazla o cemaatten kişiler vardı ve onların tarzı benim çok hoşuma gidiyordu. Yani böyle şey gibiydi, hani etrafımda gördüğüm o modern insanların aslında karakterine yansımış böyle hoş bir şey vardı. Nasıl diyeyim... Böyle bir ahlak modeli, edep, böyle bir ağır başlılık vardı ve bu yönü çok ilgimi çekiyordu. Çünkü ben bakıyorum, işte hepsi yüksek lisans hatta belki doktora yapmış kişiler, farklı ilgi alanları var, kendilerini çok güzel yetiştirmişler, çok güzel geliştirmişler ama aynı zamanda bir mânevî boyutları da var ve bunu böyle her yaptığı işin içine katıyorlardı. Kursu gittiğimde de böyle şeyler gördüm. Yani mesela bize tiyatro falan yaptırıyorlardı ki ben tiyatroyu küçüklüğümde beri çok severek yapıyordum. Orada tiyatro yazım dersleri vardı, öğrendiğimiz dini işleri aktarırken insanlara farklı yollardan da aktarabileceğimizi ve bunlardan birinin de tiyatro olduğu söylemişlerdi. Ama hani daha işte mahremiyet sınırları içerisinde, kadınlar kadınlara yönelik tiyatro yapıyordu, benim çok hoşuma gitmişti. Çünkü böyle önceden gördüğüm şeyler hep çok tekdüzeydi ve böyle çok didaktik bir şekildeydi. Ama burada o kadar didaktik olmayan bir din gördüm, bu benim çok hoşuma gitti. Bunun dışında böyle daha sanatsal farklı şeylere de edebiyata, müziğe yani hayatın her aşamasına dini katmaya

çalışıyorlardı. Hani dini hayatın tamamen bir parçası olarak ifade ediyorlardı. Bu benim çok hoşuma gitti yani kendimi orada çok daha bulduğumu hissettim. Mesela Menzil Cemaati'nde çok böyle değildi. Yani işte yapılacak şeyler, işte inanılacak şeyler, düşünülecek şeyler çok daha keskin ve netti. Böyle hayatın içinde değil de birazcık daha bunlar böyle bir dini sorumluluk, görev. Bunları yaparsın ve sonra şunu yaparsın gibi böyle keskin hissediyordum. Genel olarak işte bana hitap etmiyor, okuduğum şeyler mesela beni tatmin etmiyordu. Ben felsefe de öğreniyorum, farklı çok şey öğreniyorum. Kafamda oluşan sorulara cevap vermiyordu buradaki din anlayışı, bu yüzden çok uzak kaldım diyebilirim oraya.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

2.2.4. Bağlı Oldukları Dini Gruba Yönelik Eleştirel Baktıkları Konular

i. Ebeveynlerin Bakış Açısı

Katılımcılara ebeveynlerinin kendi cemaatleriyle ilgili beğenmedikleri hususlar sorulduğunda, 11 kişi anne babasından en az birinin hiçbir şekilde eleştiride bulunmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte cemaatlerin eleştirildiği konular “lideri ilahlaştırma-körü körüne bağlanma” (3), “şahıs ve olay özelinde eleştiriler” (5), “siyaset ile ilişkiler” (2), “herkesi hoca yapma/ehil hoca sıkıntısı” (1), “bazı hocaların baskısı” (1), “para toplama ve yoğun iş yükü” (1) şeklinde kategorize edilebilir. Kategoriler bağlamında bazı ifadeler şu şekildedir:

“Annem, öyle bir reddediyor ki... Mesela Cübbeli açıklama yapmış falan. Yok diyor o montaj, o doğru değil. İşte o başka bir şey için söylemişti falan... Ya bak, delil var ya adam kendi bunu söyledi. Olumsuz bir nokta, yanlış söylediği bir şey. Kendisinin de bunu bildiği bir şey. Ama hayır öyle değil, siz onu yanlış biliyorsunuz...İşte aramızda ajanlar var, onları yanlış göstermeye çalışıyorlar. Bu işte en son evlilik mevzusu... Çünkü yalan söylüyorlar, asla öyle bir şey yok, mümkün değil gibi şeyler söylüyor. Babamsa kesin bir mahkeme kararı falan olduğunu söylemiyor. Ben o yüzden keskin bir şey söyleyip bu asla yalan diyemem düşüncesinde.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“İyi bir şey öğretildiği zaman biz kişinin aracı olduğunu unutabiliyoruz ve bazen bu o kadar ileri gidiyor ki farkında olmadan bize doğruyu öğreten kişiyi ilahlaştırabiliyoruz fazla sevgi, fazla minnet duygusundan. Ama inanç konusunda tahkiki imana odaklanmış kişi onun aracı olduğunun farkında. Bizim şikayetçi

olduğumuz konu taklidi imandan ötürü fazla minnet duygusu taşıyıp olmaması gereken özellikleri kula yüklememiz.” (K17, Meşveret, Bağlı)

“Cemaatteki aksayan yönleri tabi ki her zaman dile getirirler. Yani işte şu yapılmasaydı daha iyi olurdu gibilerinden. Ama mesela şöyle diyeyim, cemaatin başındakine en kötü bir şey yapıldığını düşünmüyorum. Yani herhangi bir eleştiri yapılmadı. Şu an düşünüyorum...Yok gerçekten, en tepedeki kişiye herhangi bir söz söylenmedi. Yani mesela bir program olur, bu programda neden böyle yaptılar? Şöyle yaptılar, şöyle yapsalar daha iyi olurdu. İşte cemaatteki insanların bazı huyları hoşuna gitmez, işte bu sıkıntılı gibi, mevzular dönüyor her zaman. En baştakine eleştiri imkansız gibi bir şey diyebilirim. Yani aslında o pozisyon biraz daha böyle şey olmuş gibi, tam belki kelime anlamını karşılamayabilir ama tabii ki öyle değil bu arada, yani hafif bir ilahlaştırılmış figür gibi. Yani neredeyse o figüre yakın bir şeymiş gibi addediliyor diyebilirim.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Bazen cemaat arasında siyaset karışabiliyor. Bu siyasi konularda annem de babam da çok hoşlanmadığı için böyle zamanlarda genelde o konular çözülüp hallolana kadar susuyorlar, geri duruyorlar. Hani ortak bir siyasi partiye oy verelim gibi muhabbetler olduğunda ikisi de geri duruyor, yorum yapmıyorlar.” (K20, Yeni Asya, Bağlı)

“Mesela herkesi bir hoca yapma meselesi var. Yani şimdi talebe sayısı çok olduğu için buna bağlı hocaya da çok ihtiyaç oluyor. Bu yurtlarda kalıp belli eğitim aldıktan sonra herkesi hoca yapabiliyorlar. Yurtlarda hoca, Kur’an kursunda hoca olabiliyorsunuz. Üniversitede veya lisede dört yıl eğitimi aldıktan sonra tekamül dedikleri, on aylık bir program daha var. Tekamülden sonra hoca mı olmak istiyorsun yoksa ihvan şeklinde mi devam etmek istiyorsun diyorlar. İhvan da sohbeta giden, cumaya giden, elden geldiğince maddî mânevî yardım eden, zekatını veren, insanlara deniyor birazcık daha. Mesela benim babam ihvan şu an. Keza annem, abilerim, ablalarım da. Haliyle ben de ailem de her hoca olacak insanın şahsiyet eğitimi alması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü öğrenciye yaklaşımı, atıyorum 10-20 yaş arasındaki öğrenciye yaklaşım, 20-30 yaş arasındaki öğrenciye yaklaşım, 50-60 yaş arasındaki bir insana yaklaşımı insanlar şey yapamıyor, eğitimci farklı. O yüzden her bilgisi olanı eğitimci yapıyorlar. Bu sadece cemaatlerin veya cemaatin değil, Türkiye'nin de sorunu. Yetkisi olanın bilgisi yok, bilgisi olan yetkisi yok. Genel olarak şikayetlerim bunlar, bunun dışında yok.” (K18, Süleyman Efendi, bağlı)

“Şimdi çok fazla yok ama bazı hocalar diretiyorlar. Bazıları mesela illa çarşaf giyeceksiniz gibisinden şeyler söylüyordu eskiden. Ben de mesela yaz kursuna gittiğimde o zamanlar hep duyuyordum, işte çarşaf giymek gerekiyor, çarşaf giymek zorundasınız bilmem ne falan filan. O zaman diyordum, yani ben giymek istemiyorum, bana neden bunu diretiyorsunuz? O zaman anlamıyordum ama herhalde o da hocasından öyle duymuş ya da hani böyle o baskı içinde büyüdüğü için insanlara da bunu söyleme ihtiyacı duyuyor. Şu an herhalde anladılar, çünkü bir şeyi baskılasan insanlar ondan kaçır. Onlar da çok baskı yaptıkları için insanların kaçıklarını düşündüler herhalde. Çünkü mesela o kursta şu an hiç talebe yok, o baskılayan insanların kursunda yani.” (K11, İsmailağa, Bağlı)

“Para mevzusu çok oluyor ve çok ısrarcı oluyorlar. Allah'a şükür biz verebiliyoruz. Ama o halkada yani onların halkasındaki herkesin maddi durumu iyi olmayabiliyor. Çünkü genelde ev hanımları oluyor bu halkada. Çok ısrarcılar hani hep, para para para... Annem bu konuda rahatsız. Bir de çok böyle işi sürekli oluyor ve bu çok yorucu bir süreç. Mesela şu an 2-3 tane seccade işliyor aynı anda. Hani bunlar çok yorucu. O tarz şeyler diyebilirim.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

ii. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukların Bakış Açısı

Cemaate bağlı olan 12 katılımcıdan 5'i aileleri gibi eleştiride bulunmamıştır. 6 katılımcı ise ailelerinin işaret ettiği sorunlarda onlarla hemfikir olduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle aynı kategoriler burada tekrar belirtilmeyecektir. Ancak Menzil Cemaati'ne bağlı 1 katılımcının, cemaat içerisinde olmayan uygulamaların bazı müntesiplerin yanlış uygulamaları nedeniyle cemaate nispet edilmesine yönelik eleştirisi dikkate değerdir. Bu konudaki sitemleri şu şekildedir:

“Ben insanların tutumlarını eleştiriyorum açıkçası. Mesela cemaatte bir algı var ama aslında onun şeyh ile bir bağlantısı yok veya işte başka kişilerin etrafında döndürdüğü bazı söylemler oluyor... Başka hocalar, o cemaate sözü geçen veya işte biraz daha şeyhe yakın olan hocalar oluyor. Onların bazı söylemlerinden yola çıkarak algılar oluşuyor oysa ki direkt olarak şeyhin bununla alakalı bir şeyi olmuyor. Mesela atıyorum, bu fotoğraf taşıma mevzusu var. Bizim tarikatta aslında benim gözlemlediğim kadarıyla öyle bir durum yok. Şeyhin fotoğrafının herkesin cüzdanında olması, öyle bir şey yok. İnsanların sürekli böyle aslında tarikat dışı ama hani tarikatla da bağlantısı olan bazı şeyleri tarikatın aslında olması gereken bir şeymiş gibi göstermelerini ben eleştiriyorum açıkçası ki bunu genelde dışarıdaki

insanlar yapıyor. Hani siz böylesiniz, siz şöyle yapıyorsunuz. Dışarıdaki insanların böyle eleştirileri var ama bunu yapan insanlar da var, ben onları da eleştiriyorum. Hani sen niye malzeme veriyorsun? Tamam senin yanlıştın, ama biri bu yanlıştını gösterdiği zaman bizim tarikatta böyle diyemezsin, dememelisin. Çünkü senin günahının dışında, sen o şeyi temsil ediyorsun ve yaptığın şeyi ona yüklememelisin yani, ben böyle düşünüyorum açıkçası. O yüzden iki taraflı böyle şeyler var açıkçası. Yani muhabbetimden taşımak başka bir mevzu ama taşımak zorundasın veya işte fotoğrafına bak gibi yok böyle bir şey. Ben kendim yaptığım ziyaretlerde de gözlemlediğim kadarıyla o külliye'nin içerisinde fotoğrafın çekilmesi veya direkt olarak şeyhin fotoğrafların paylaşılmasına asla müsaade edilmediğini gördüm. Bir de şöyle bir durum var aslında kontrol etmesi çok zor bir mekanizma. Çünkü gerçekten çok kalabalık yani muhtemelen Türkiye'de en kalabalık ilk üç tarikattan bir tanesidir.” (K15, Menzil, Bağlı)

iii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Bakış Açısı

Dini grup mensubu olmayan 8 katılımcının, ebeveynlerinin cemaatlerini eleştirdikleri konular çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların işaret ettikleri konuların dağılımı şöyledir: 1 katılımcı cemaatin eğitim düzeyinin düşük oluşundan dolayı kendisine uygun bulmamıştır. Aynı katılımcı cemaat içerisinde şahit olduğu birtakım uygulamaları da itici bir faktör olarak değerlendirmiştir. Diğer katılımcılar ise cemaate girmemelerini “körüne bağlanma” (2), “eğitimde sınırlama” (2), “katı-baskıcı tutumlar” (2), “kadınlara yönelik ayrımcı tutumlar” (2), “dini lider ile dinin iki ayrı yol olarak algılanması” (1), “önyargı ve dışlama” (1) şeklinde olumsuzluklar üzerinden gerekçelendirmiştir. Kategoriler ile ilgili bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Şimdi şöyle, ben kendim böyle okumayı, farklı kültürel şeyleri falan çok seven bir insanım. Menzil Cemaati'nin çok bana hitap etmediğini düşünüyorum o noktada daha çok belki eğitim seviyesi çok yüksek olmayan, daha böyle geleneksel bir hayat süren veya dini daha ön planda referans alan, iş-ev-din üçgeninde hani daha sade bir hayat yaşayan insanlar için bence daha uygun. Bir de Menzil Cemaati'nde şey vardı, şeyhler, hocalar falan yemek yer sonra kalanlardan da oraya gelen insanlara verirlerdi. Bu beni çok irite ediyordu, yani kalanları yemekleri yemek. Bu çok kötü bir şey ama şey diyorlardı, “Müslümanın artığı Müslümana şifadır. İşte o hoca, büyük hoca, Allah dostu, onların sofrasından geçmiş” falan... Bu beni çok irite ediyordu.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

“Çünkü neden kendimi bir yere bağlayayım ki gibi bir düşünce var aklımda. Yani sonuçta kendi aklım var, kendi düşüncelerim var, kendim araştırıp bulabilirim. Yani bir ideolojiye bağlı kalmak zorunda kalmam. Yani katılmama sebepim aslında bu diyebilirim. Tek bir kişinin ağzından çıktıklarının direkt kabul etmeleri bana biraz anlamsız geliyor. Yani ben neden kabul edeyim bu fikri düşünüp taşınmadan, mantıklı mı mantıksız mı, doğru mu yanlış mı diye düşünmeden direkt körü körüne bağlanma fikri çok saçma geliyor. Yani tamamen olması biraz garip olur belki ama biraz körü körüne bağlı olduklarını düşünüyorum şahsen.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Ben üç yıl yatılı kaldım. Ortaokuldayken mesela oradan okula gidip geliyordum, eve gelmiyordum, sadece hafta sonları geliyordum. İçindeyken bazı şeyleri göremedim ama çıkarken bütün her şeyi...Yani bir şey de demek istemiyorum, sonuçta orada eğitim aldım, yediğim kaba tükürmek istemiyorum ama hoşuma gitmeyen şeylerle karşılaştım. O yüzden artık bağlantım yok onlarla. Mahallemizdeki herkes o kursa gidiyordu, ben oraya zorla girdim, ağlayarak girdim... Bu sefer de çıkmak istemedim ama çıkmak için şöyle bir zorunluluğum vardı. Bizim cemaatte, yani o zamanlar benim cemaatimde liseyi açıktan zorundasın, kızlar özellikle. Babam böyle bir şey istemiyordu. Yani sırf liseye gitmek için çıktım diyebilirim açıkçası. Ya böyle bahsedince de sanki böyle bir cemaati zan altında bırakmak da kötü hissettiriyor ama bütün çıplaklığıyla anlatacağım, kusura bakmasınlar.

Şöyle, ben çıkana kadar çok bir problem yaşamadım Kur'an kursunda ama çıkarken böyle çok çirkin tavırlarla karşılaştım. İşte şu an, bizim üstadımız ahirette sana yardım etmeyecek, şefaet etmeyecek, işte kafana tokmakla vuracaklar. Ne bileyim işte, kurstan çıktıktan sonra yanından araba geçerken dikkat et sana çarpacak. Yani kurstan çıkmaması için o yaşta ki bu çocuğa çok fazla mobing bence. Psikolojisini bozacak şeyler... Oradan sonra, çıktıktan sonra bütün felaketler beni bulacakmış işte bilmiyorum hani orada kalmam gerekiyormuş, sanki ben yurttan çıkınca dinden çıkıyormuşum bir hava yaratılmaya çalışıldı açıkçası. O günden sonra da açıkçası hiç de pişman olmadım çıktığıma. Çünkü fikirlerimiz, zihinlerimiz çok farklı. Mesela iyi ki çıktım dediğim şeylerden bir tanesi de bir gün liseden çıkmışım, yolda yürüyorum. O sırada da bizim yurdun hocalarından bir kadın yanımdan geçiyor. Bizim cemaatte de pantolon, şal falan böyle çok hoş karşılanmaz. Ben de okuldan o şekilde geliyorum. Sonra bana baktı böyle bir “cık cık”lama sesi, sonra selam verdi, selamını aldım. Sonra bana ‘Senin yerinde olsam, babam ölse dua etmem’ dedi. Ben

de ‘Ne hakla böyle bir şey söyleyebiliyorsunuz, nasıl böyle bir şey söyleyebiliyorsunuz?’ dedim. Seni Kur’an kursundan aldı falan dedi. Ben de ‘Benim babam beni Kur’an kursundan alıp beni bir kötü bir yere sokmadı, okumam için beni Kur’an kursundan aldı’ dedim. Bir de kalırken bir sıkıntı yaşamıştım. Bir hoca, onu şikâyet ettiğimi sanıp çok kötü davranmıştı. Sabah namazına falan bile kaldırmıyordu. Şunu kaldırın falan diyordu. Bir de bizde şeydi, müsait olmayanlar yani adet olanlar yemekhaneye yardıma giderlerdi. Ben de o zaman adettim ve benim zıtlaştığım hoca da aslında zıtlaştığım bile değil, beni kendi azarladı, sonra benim onu şikâyet ettiğimi düşündü. O da zaten yemekhane sorumlusu. Adet olanlar el kaldırsın dedi. O sorumlu olduğu için o aşağıya indirecek. Ben de el kaldırdım. Şey dedi bana mescit dopdolu ama, bütün talebeler orada, ‘O aşağıya inerse bacağı kırırım’. Aslında son dönemlerde böyle gözüme batmaya başlamıştı her şey de... Arkadaşları falan seviyorum diye çıkmak istememiştim ama dediğim gibi iyi ki babam beni zorla çıkarmış.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Öncelikle ben bu cemaatin çok fazla katı olduğunu düşünüyorum, yani İslâm dininin kendisinden de daha katı olduğunu ve o katılığın hiçbir şekilde aşamayacağını düşünüyorum açıkçası. Yani o cemaate mensup kişileri, hiçbir şeye, gerçek bile olsa inandıramazsınız. Yani çok sıkı kalıplar içerisinde yaşıyorlar bence. Mesela tesettür olarak çarşafı giyiyorlar ve tek doğrunun bu olduğunu düşünüyorlar. Çok aşırı olduklarını düşünüyorum açıkçası. Şu yüzden aynı zamanda, mesela ben küçükken başörtüsü taktığım zamanlarda pantolon giydiğimde ve oralarda gezdiğimde, üstüm tamamen bol bir şekilde hani tuniğin altında pantolon var. Beni durdurup ‘Pantolon giyme, pantolon şöyledir, pantolonu şu şekilde yapamazsın’ diye vaaz vermeye çalışıyorlardı yolda. Erkekler yapıyordu özellikle bunu, daha yaşlı, tarikata mensup, tarikat kıyafetleriyle gezen erkekler yapıyordu. İsmailağa Camii’nin çevresinde gerçekleşiyor bu olaylar, bizim ev de oraya çok yakın. Daha sonra annem bir keresinde, çarşafın altına ince bir çorap giymişti ve ayakkabısının arkası açıktı hani belli oluyordu bu çorap. Bir tane kadın annemi durdurup ‘Sen bunu nasıl yaparsın, işte dinimizde bu yok, çok günah bu yaptığın vs.’ diye annemi azarladığını da biliyorum. Tabi annem cevabını vermiş. Yine aynı şekilde İsmailağa çevresinde araba kullanan kadınları durdurup da ‘Sen nasıl kadınsın, arabayı nasıl kullanırsın’ diye durdurduklarını da biliyorum. Çok aşırı olduklarını düşünüyorum, bu yüzden uzak duruyorum onlardan. Aslında benim çıkış noktam da buydu, onları kendime uzak görmemde...Her şey kadın üzerinden dönüyor, her şey kadın üzerinden düşünülüyor, başka bir şey dönmüyor. Mesela bir keresinde bu tarikata

mensup kişilerle bir yerde kalıyorduk. Tatil gibi bir yere gitmiştik işte kadınlar plajına gideceğiz, hazırlanıyoruz... Tam cuma günü dağılırken çıkacağız, şezlong kapmaya çalışıyoruz. Cuma saati dağıldığı için, o tarikata mensup biri şey demişti mesela, ‘Ayy erkekler dağılıyor şimdi, onlar gitsin biz sonra gideriz’. Halbuki gayet tesettürlü bir şekilde oradan geçip plaja gidecek. Buna rağmen sürekli erkeklerden nasıl uzak olurum, erkekleri nasıl rahatsız etmem...Daha nasıl desem...Her şey kadınların erkekleri düşünmesi üzerinden dönüyor. Bu beni çok rahatsız ediyordu mesela... Hani halbuki sen oradan normal bir şekilde geçeceksin, üzerinde tesettürün var. Yine bakarsa bu onun suçu...Sürekli şey gibi düşünüyorlar, bir erkek bana bakıyorsa bu benim suçumdur. Hayır, bu senin suçun değil, aynı kurallar o erkek için de geçerli, sen her şeyi yaptıktan sonra bu onun suçu. Her şeyi yapması da ayrıca onun suçu...O yüzden bu tarz uygulamaları ve bakış açıları beni çok soğutuyor onlara karşı.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Bilmiyorum, belki anneme ve babama tepki olarak bu cemaate mensup değilim. Cemaatlere kesin olarak karşı değilim açıkçası bir noktada bu tarz yerlerin tekke formatında devam etmesi gerektiğini düşünüyorum. Ama özellikle İsmailağa’ya karşı çok keskin bir antipatim var. Bu ebeveynlerimden kaynaklı, özellikle annemden kaynaklı olduğunu düşünüyorum. Çünkü çok keskin bir şekilde, belki şekilsel olarak da çok bağlı, yapısal olarak da zaten bağlı. O şekilciliği bir noktada küçüklüğümüzden beri sürekli olarak bizi baskıladı. Ablalarıma yaptığı gibi işte ‘Çarşaf giyin, kurslarda okuyun, okullarda okumayın, okullarda ne işiniz var? Erkek hocadan ders almayın. Erkek hocadan ders alınır mı?’ şeklinde. Bu küçüklüğümüzden beri sürekli duyduğumuz şeyleri onun baskılaması olarak düşünüyorum belki. İsmailağa Cemaati’ne gerçekten hiçbir şekilde sempatim yok. Hatta olabilecek tüm kötü şeyleri ‘Evet, yapmışlardır ya’ falan diyorum. Çok büyük bir baskı kuruyorlar. Yani hadis-i şerifler çok meşhur, hepimizin bildiği, ‘İslâm kolaylık dinidir’, ‘Müjdeleyin, nefret ettirmeyin’ diye şey de var. Ama bizinkiler sürekli bir baskı altında vereceklerini vermeye çalışıyorlar. İslâm dediğimiz şey önceki çağlarda böyle bir şey yoktu, gerçekten yoktu. İlim alan kişi gerçekten ilim almak istediği için ya kendine nasip edildiği için bir noktada alıyordu. Ama bizinkiler aileden gelen şeyle, silsileyle... Babam hoca bu arada, Erzurum’dan İlahiyat mezunu. Kendi çevresinde hoca diye tanınan biri yani. İşte babası hoca, atıyorum kızı güzel sanatlar mı okuyacak? Mümkün değil. İşte ben üniversite seçim zamanında başka bir bölüm okumak istiyordum dediğimde Türk dili ve edebiyatı vs. falan, okuyamazsın...Benim kızım nasıl başka bir bölümde okuyabilir? Nasıl

ilahiyattan başka bir şey okuyabilir? Daha öncesinde de nasıl üniversitede okuyabilir? O çok büyük bir ahlaksızlık neredeyse küfür mahiyetinde olduğu için, işte atıyorum babamın adı Mustafa, ‘Mustafa’nın kızı nasıl şey okuyor? Ya da dışarıda nasıl feracesiz çarşafsız gezer?’ falan... Belki toplum baskısını düşündükleri için. Ya da bir noktada evet doğru o olabilir ama en azından bırakın, biz o doğruyu kendimiz bulalım. Ben ona yanlıştır, olmaması gerekiyor demiyorum. Ama o doğruyu kendimizin bulmasına izin verilmiyor... Bir doğru var. Sen bunu yapmak zorundasın. Ama yapmak istemiyorum, siz böyle yaptığınız için.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Yani bu dini konuları insan kendi öğrense daha mantıklı. Şimdi hani böyle cemaatlerde bir hoca var ama hani dinle o hoca böyle bir yol ayrımı gibi geliyor bana. Ya hocanın yolundan devam edeceksin, onun anlattıklarına göre inanacaksın ya da normal aslını yaşayacaksın. Bana ikisi farklı bir yol geliyor. Yani bence dinin ne emrediyorsa onu yaşayacaksın” (K3, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Bütün cemaatlerde aslında böyle cemaat dışı olanlara bir önyargı çok fazla. Bütün cemaatlerde. Ondan dolayı belki biraz kendimi geri çekmiş olabilirim. İhlas için biraz daha fazla derim. Zaten hissettiriyorlar, konuşarak da halleriyle tavırlarıyla da hissettiriyorlar. O cemaatten olmayanları çok dışlıyorlar, yani çok belli ediyorlar bunu. Mesela kılık kıyafete çok dikkat ediyorlar, kılık kıyafet konusunda kendinden olmayanlara eleştiri diğer cemaatlerde bu kadar çok fazla bence olmuyor. Hani ne bileyim diğer cemaatlerde şal takılırken İhlas’da hiç yok. Kafalarının şekli çok çıkıyormuş ortaya. Hiç tahammül edemiyorlar, başkasının takmasına bile. Onlarda ön yargı çok fazla. Okuma konusunda da mesela öyle. Çok fazla kızlarını okutma taraftarı değiller. Bu da beni biraz uzak tuttu. Kızları çok özgür bırakmazlar. Mesela kızların ehliyet almalarına karşılar. Öyle bir şey de var. Kadınların araba kullanması uygun değilmiş, erkeğe benzemek yönünden. Hani insanı biraz erkekleştiriyor tarzında.” (K1, Işıklılar, Bağlı değil)

2.2.5. Dini Grupların Devlet ve Siyasetle İlişkisine Yönelik Görüşler

i. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukların Görüşü

Katılımcılara dini grupların devlet ve siyasetle ilişkileri hakkındaki düşünceleri sorulmuştur. 5 katılımcı cemaatlerin kesin bir şekilde siyasetten uzak durmaları gerektiğini düşünmektedir. 3 katılımcı ise din ile devleti birbirinden ayrı düşünmediklerini belirtmiştir. Bu noktada dini grupların devlet ve siyasetle ilişkilerine

müspet bakmaktadırlar. 2 katılımcı yine devletle dini ayrı tutmamaktadır ancak devlet içerisinde bir göreve gelen kişilerin, bağlı oldukları dini grup çerçevesinde edindikleri kimliklerini artık geri planda bırakması gerektiğini düşünmektedir. Bu şartla devlet içerisinde konumlanmaları sıkıntı teşkil etmemektedir. 2 katılımcı ise cemaatlerin siyasetle ilişkisine sadece oy kullanmak üzerinden değerlendirmiştir. Bu anlamda dini grupların siyasi faaliyetlerde bulunmadan sadece oy kullanarak İslâmî çizgide olan partileri desteklemesi gerektiği düşünülmektedir.

“Cemaatlerin siyasete dahil olmalarına sıcak bakmıyorum. Siyaset cemaatlerin dahil olabileceği bir mevzu değil bence. Yani bir parti kurmak vs. cemaatlerin bu tarz aktivitelerde bulunmalarını desteklemiyorum. Annem ve babam da konuya bu şekilde bakıyorlar. Yeni Asya olarak da bu mevzuya bu şekilde bakıyoruz. Devlet adamı bir yanlış yapıyorsa uyarılmalıdır, Yeni Asya da bunu gazete vasıtasıyla yerine getiriyor. Ama siyasetin içerisine dahil olmak doğru değil. Bireysel olarak dahil olmak isteyenler tabii ki olabilir ama bu tarz bir aktivite cemaat adı altında yapılmamalı.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

“Ben devlet ve dinin bir yerde birleştiğini düşünüyorum çünkü yönetim şeklimiz dini yaşama şeklimizi etkiliyor. Bu yüzden devlet dinden tamamen ayrılamaz.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“FETÖ'cüler arasından birileri güzel konumlara geldiğinde onun FETÖ'cü kimliği de yanında vardı. Herkes biliyordu ki o kişi FETÖ'cü, Fetullah Gülen ile hala çok yakın, tweet atılıyor. Ama diyelim İskenderpaşa Cemaati'nden biri bakan oldu. Büyük ihtimalle cemaat kimliğini artık arka plana atıyordur. Büyük ihtimalle siyasete giren insanlar da bunu tercih ediyordur. Bir cemaate bağlı olduğu çok bilinsin istemiyorlardır belki. Yani her zaman siyaset onlar için daha önce, daha ön planda kalıyordur diye düşünüyorum. Bu yüzden sorun olarak görmüyorum.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Annem Diyanet'te ilk başladığı zamanlar, Kasımpaşa Kız Kur'an Kursu'nda görev yaptı ve Süleymancılara ait bir kurstu. Aslında şöyle, Diyanet'e bağlı ama idarecilerinin ve öğrencilerinin Süleymancı olduğu bir kurstu. Mesela bu kursta annem çok farklı zihin yapılarıyla karşılaştı. Mesela orada bazı öğrenciler biraz daha üsttü. Ben bazen annemin yanına gidiyordum, hepsinin Süleymancı olduğunu biliyordum. Hocalardan resmi olarak yoktu ama kendi aralarında böyle bir ara sınıf gibi bir şey vardı bence. Yani bazıları mesela diğerlerinden daha üst kademeyse

mesela, onların sözü biraz daha fazla mı geçiyordu artık, çok hatırlamıyorum. Ben bu arada orada bir hafta kadar yatılı kalmıştım, yani yaz kursu bağlamında. Aynı kursun yatılısı vardı, gündüzlüsü vardı. Annem gündüzlüsünde ders veriyordu ama yatılısındaki hocalar Süleymancıydı, yatılı kısma onlara bakıyordu. Gündüzlü kısım tamamen Diyanet hocalarından müteşekkildi. Onların arasında sanırım idareyle bazı sıkıntılar oluyordu çünkü hani bir ikilik var sonuçta. Bir tarafta cemaat yapılanması var ve diğer tarafta Diyanet, ki zaten Diyanet'i sevmezler Süleymancılar, arkasında namaz dahi kılmıyorlar. Ben bu konuda, yani cemaatten birilerinin Diyanet'te olmasında bir sıkıntı olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Ama yani şöyle tabii ki Süleymancıların Diyanet ile direkt olarak belli başlı sorunları var, Diyanet yapılanmasına karşı Süleyman Efendi Cemaati, şu anki algıyı söylüyorum. Ama ben kendi mensup olduğum tarikatla arasında herhangi bir sıkıntı görmedim, duymadım yani şu ana kadar.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Cemaatimiz siyasette aktif rol almayıp sadece İslâm'a hizmetini ve desteğini gördüğü siyasi harekete oy olarak destek vermektedir. Cemaatler genel olarak siyasi bir taraf olmamalı ama mutlaka İslâm'a hizmet edenleri desteklemeli beklenti içinde olmadan. Ailem de bu görüştedir.” (K16, Meşveret, Bağlı)

ii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Görüşü

Bir dini gruba mensup olmayan 8 katılımcıdan 6'sı cemaatlerin devlet içerisinde konumlanmaması ve siyasete girmemesi gerektiği kanaatindedir. 1 katılımcı laiklik vurgusu yaparak, din ve devlet işlerinin ayrılması gerektiğini savunmaktadır. 1 katılımcı ise bu konuda bir fikir sahibi olmadığını bildirmiştir.

“Bu da sevmediğim herhalde ikinci konulardan bir tanesi. Bence bir cemaat din ile ilgilendiğini söylüyorsa siyasete de girmemen gerek diye düşünüyorum. Ama giriliyor, hatta bizim eve seçim dönemlerinde hoca falan geldiğini hatırlıyorum, bunu atacağız diye... Şaşırılmışım hatta, annemle konuşuyorlardı, nasıl ya dedim. Okey atalım, bu nasıl bir kafa yani. Çok saçma gelmişti. Hatta şöyle söyleyeyim, sol kesime yakın bir görüşe atmamızı söylediler. Bu partiyi atıyoruz biz, haberin olsun. Annem atmadı, babamla bu konu konuşulmuştu ve babam da istemedi o partiyi atmasını...Çünkü annem de hiç o partiyi atmamıştı o zamana kadar. Cemaatten hiç kimse hocaları dinlemiyordur diye keskin bir şey söyleyemem çünkü genel olarak dinleniliyor. Annem işte bir o konuda zıtlıktı. Zıtlıktı demiyim zaten hocaların da haberi olmadı orası da ayrı ama, atmadı sadece çok garipsedi. O da ‘Evet, benim de gözüme batan şeyler var ama bana da o ortam iyi geliyor’ diyor. Hani arkadaşlarım

var falan...O yüzden çok da babamla gitme gitme diye ısrar etmiyoruz.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Ben devletin içerisinde tarikatların asla olmaması gerektiğini düşünüyorum. Hatta devlet tarafından tarikatların denetlenmesi gerektiğini de düşünüyorum” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Laiklik ilkesinin belli bir dereceye kadar önemli olduğunu düşünüyorum ben şahsen. Çünkü din ile devlet işlerini karıştırmak bana şahsen yanlış geliyor. Çünkü şu anda da olduğu gibi devlet belli bir din tarafında olursa yaptığı icraatların, vereceği kararların ister istemez din taraflı olacağını düşünüyorum. Bu da bana çok doğru gelmiyor.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Bu konu hakkında pek düşüncem yok, ne diyeceğimi bilemiyorum.” (K1, Işıkkılar, Bağlı değil)

2.2.6. Ebeveynlerin Bağlı Olduğu Dini Grubun Devlet-Siyaset ile İlişkileri

i. Dini Gruba Bağlı Çocukların Görüşleri

12 katılımcıdan 3’ü cemaatlerinde siyaset yapılmadığını belirtmiştir. 2 katılımcı seçim zamanlarında cemaatleri tarafından yönlendirmelerin yapıldığını ifade etmiştir. Nur cemaatinden 3 katılımcı cemaat içerisinde siyasetin konuşulmadığını ama seçim zamanında basında bu konu hakkında açıklama yapıldığını söylemiştir. 3 katılımcı ise cemaatleri tarafından bir partiye yönlendirmenin olmadığını, apolitik tutum yerine oy kullanmaya teşvik edildiklerini aktarmıştır. 1 katılımcı ise cemaatlerinde oy kullanılmadığını belirtmiştir. Buna göre bazı ifadeler şu şekildedir:

“Yani siyasette hiçbir şeylerini ben görmedim. Yani olduysa da bilmiyorum ki yok diye biliyorum. Çünkü kaç senedir içlerimdeyim git gel yapıyorum, kurslarına gittim, aktivitelerine gittim, yani bir şey olsa hem babamın haberi olurdu hem benim olurdu. Bilmiyorum yani hiç rastlamadım yani siyasete.” (K16, Meşveret, Bağlı)

“Seçim zamanlarında soruluyor, hani efendim kime oy vermemizi tavsiye edersiniz diye. İşte şuna oy vermeyen benim cemaatimden değildir gibi bir söylem olmuyor açıkçası. Sadece şöyle tavsiye ediyorum, bizim için uygun aday bu diyor. Açıkçası ben görmedim ama onun sözünden dışarı çıkan ve farklı bir yere oy veren insanlar da oluyor olabilir. Kalabalık da bir cemaat olduğu için bilemem ama hani genel bir yönlendirmesi oluyor, hiç olmuyor değil. Hatta devlet erkanının da kendisiyle

görüşmeler yaptığını biliyoruz. Hani sonuçta o dini lider veya kanaat lideri sayıldığı için belli zamanlarda, seçime yakın özellikle gelip onları ziyaret ediyorlar” (K15, Menzil, Bağlı)

“Hayır, herhangi bir faaliyetimiz yok. Bizim günlük çıkardığımız gazetemiz var sadece. Buradan da her şeyi net bir şekilde belirtiriz. Bu noktadaki etkileşimimiz sadece budur. Ekstra hiçbir faaliyette bulunmayız. Genel olarak görüşlerimizi gazete üzerinden belirtiyoruz.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

“Siyasi çalışmalara ben denk gelmedim ya da annemin, ablamın böyle bir şeye katıldığını duymadım. Ama hani oy kullanılmasını desteklediklerini biliyorum. Oy kullanılmasının gerekliliğini söylediklerini biliyorum. Apolitik dediğimiz bir tavırdansa oy kullanılması gerektiğini söylüyorlar. Doğrudan bir partiye işaret yani genelde oluyor. Yani sağcı solcu dediğimizde biraz daha bir partiye yönelme oluyor tabii ki. Yok işte seçim zamanı geldi...Herkes Ak Parti'ye oy atsın, herkes Saadet'e oy atsın... Hiç asla öyle bir söylem duymadım ben. Ama oy kullanılması gerektiğini söylüyorlar.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“Taraf tutmazlar. Siyasi faaliyetleri yok. Oy kullanmaya gitmezler çünkü eğer oy kullanmaya gidersen amacından sapmış olursun. Oy kullanmaya karşı değiller. Benim amacım bana gelen öğrenciye, talebeye dinini, kitabını öğretmek der Süleyman Efendi Cemaati. Bunun dışında bana yardım edenden Allah razı olsun. He yardım etmeyenden de yine Allah razı olsun. Ama bana engel olanlar da engel olmasın yani. Bana engel oldu diye körü körüne düşman da olmaz. Bana yardım ediyor diye körü körüne dost olup her türlü yerde, her türlü mekânda, her türlü seçimde destekleyeyim kafasında da değildir. O yüzden yani bir parti atıyorum, yol açıyorsa Allah razı olsun. Bir parti yol açıyorsa bu parti bana yardım etti, maddî veya mânevî, ben de bu parti oy vereyim falan öyle bir şey yok. Yardım ettiysen Allah rızası için ettin, kendin için değil. Benim zaten Süleyman Cemaatlerinde en çok takdir ettiğim şey budur. Amacı bellidir: ‘Ben Kur'an hizmeti yaparım, ben İslâm'ı anlatırım, Müslüman bir nesil yetiştiririm’ der. Devletten hiçbir şekilde yardım almaz. Tamamen dışarıdaki halkın zekâtı, yardımı, kurbanı, kurbandan kestiği etlerden, ne bileyim bu değişik adak kurbanları, sadakalar bazı insanların büyük mebladaki sadakalar gibi yardımlarla döner. Devletten hiçbir şekilde yardım almazlar. Ne elektrik ne su ne fatura ne bir kuruş.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

ii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Görüşleri

8 katılımcıdan 6'sı ebeveynlerinin cemaatinde siyasi yönlendirmelerin açık bir şekilde yapıldığını belirtirken 1 katılımcı dini gruplar ve siyasiler arasındaki patronaj ilişkisini vurgulamıştır. 1 katılımcı yönlendirmelerin örtük olarak yapıldığını ifade etmiştir. 1 katılımcı ise annesinin cemaatinde siyaset yapılmadığını söylemiştir.

“Ya bu zaten bilinen bir şey ki. Senesini tam hatırlamıyorum. Cübbeli olabilir, başka bir hocada olabilir tam hatırlamıyorum. İşte güya açıklama yapmış, Efendi Hazretleri'nin adını da söylemiş, işte hepimiz Ak Parti'ye oy vereceğiz... Böyle bir haber yayılmıştı ve o zamanki bütün İsmailağa Cemaati Ak Parti'ye oy vermişti o dönemde. Çünkü şeyhlerinden böyle bir talimat gelmişti ve onu kesinlikle şeksiz şüphesiz yerine getirmeliydiler. Dediğim gibi İsmailağa Cemaati çok fazla siyaseti kullanıyor, maddî ve mânevî olarak. Siyaset de yani Ak Parti iktidarı da aynı şekilde İsmailağa Cemaati'ni destekliyor, kullanıyor.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Şöyle ben annemden sürekli şunu duyardım. Şu vefat eden hoca efendi var ya, Mahmut Efendi...Onun sürekli siyasetle işiniz olmasın ama işte İslâm'ın üzere olan kişileri başa getirin gibi telkinleri olduğunu söylerdi. İlla isim verdiğini hiç hatırlamıyorum ama alttan altta bence onun olmasa da başka hocaların arada annem sesli bir şekilde açtığında açık açık propaganda yaptığını görebiliyorum. O hocalar isim vermeden ama bence herkesin anlayacağı şekilde söylüyorlar.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Annemlerin cemaatinde böyle siyasi görüşe falan hiçbir şekilde karışma yok. Kime oy veriyorsan veriyorsun. Onlar sadece gidiyor sohbet yapıyorlar, Kur'an okuyorlar.” (K3, İskenderpaşa, Bağlı değil)

2.2.7. 15 Temmuz Darbe Girişiminin Dini Gruplara Yönelik Bakış Açısına Etkisi

i. Dini Gruba Mensup Olan Çocukların Bakış Açısı

12 katılımcıdan 6'sı darbe girişime bağlı olarak tarikat ve cemaatlere yönelik bakış açılarının değişmediğini, öncesinde olduğu gibi şimdi de dini gruplara güvendiklerini ifade etmiştir. Diğer katılımcılar ise diğer cemaatlerin iç yüzünü bilmedikleri için tamamı için yorum yapamadıklarını ancak kendi cemaatlerine tabiri caizse kefil olduklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılardan 1'i zararlı olanların kapatılması gerektiğini de ayrıca sözlerine eklemiştir.

3 Katılımcı benzer bir darbe girişiminin tekrar yaşanabileceğini düşünmektedir. 2 katılımcı benzer bir olayın Türkiye’de tekrar yaşanma ihtimalinin olmadığını ifade etmiştir. 7 katılımcı ise bu konuda kararsız kalmıştır. Son olarak, Nur Cemaati’ne mensup 2 katılımcı darbe sürecinden etkilendiklerini, bir süre dini gruplara karşı soğukluk yaşadıklarını, kendileri üzerine de düşündüklerini ifade etmiştir. Yine Nur Cemaati’nden 1 katılımcı darbe girişiminin akabinde, Risale-i Nur okumaları sebebiyle kendilerine yönelik toplumda oluşan FETÖ’cü algısından rahatsız olduğunu aktarmıştır.

“Yok benim değişmedi. Babam oldu olası Fethullah Gülen’i kötilediği için Fethullah Gülen hep benim için kötü bir karakterdi ama bu Fethullah Gülen özelindeydi, Nurcuların genelinde değil. Onların amaçları iyi, Allah’a yakınlaştıracak bir yol gibi düşünüyordum. Genel olarak tarikatlara bakış açısı biraz daha kötüleşmiş gibi geliyor ama yine de çok baskın değil. Çünkü 15 Temmuz öncesinde de onun ayak izleri olduğu için yani dersaneler kapandı falan...O zaman bir ayrışma başladı zaten. Yani bir şeyler gelecekti, biliyordu herkes. Ama cemaatlerin kullanılabilir örgütlenmeler olduğunu söyleyebilirim. İnsanların kullanılabilir bir örgütlenme. Çünkü sorgusuz sualsiz itaat edecek çok fazla insan var ama cemaatlerden çıkabilecek bir darbe zannetmiyorum. Çünkü devlet çok güçlü şu an. Kimsenin darbe yapabileceğini düşünmüyorum. Yani şöyle... Hükümet tüm organlara çok hâkim. Ben şöyle konuşmalar duymuştum, Nurcuların yerine işte İskenderpaşa Cemaati’nden birilerini aldıklarını...Çünkü yapmayacak insanlar. Büyük ihtimalle bunun farkındalar. İlimli, ülkeye zarar gelmesini kesinlikle istemeyen insanlar bunlar. Yani belki de bakış açısından kurtulamıyor olabilirsin diyebilirsin bana, ama biliyorum içeriden biri olarak söyleyeyim, devlete zarar verecek hiçbir şey yapmazlar. O kadar eminim ki... Eğer öyle bir şey olsa zaten ben içinde olmam en azından.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Evet, o zaman bayağı bayağı soğumuştum hatta bir ara Nur Cemaati suçlanmıştı FETÖ’cülerle beraberler diye. Ondan sonra akları ortaya çıktı. Ben hele tam böyle ergenlik dönemindeyim falan, o dönem çok uzaklaşmıştım, istemiyordum. Olmasa da olur diyordum. Babam da bana sürekli anlatıyordu Risaleleri, yani yol gösteren gibisinden. Okudukça daha çok anlıyorsun. O zaman babamın zoruyla okuyordum ama okudukça sanki bana yazılmış gibi direkt orada cevabı çıkıyordu bazen. Böyle şeyler olunca dedim burada bir şey var, boş değil yani. O biraz daha bağlanmamı sağladı. Önyargılıydım istemiyordum yani. Darbe girişimi konusunda yani olursa Nur Cemaati’nde olacağını sanmıyorum, FETÖ gibi yani. Başka cemaat

bilmiyorum yani çok bir fikrim olmadığı için diğerleri hakkında yorum yapamıyorum. Siyasetle iç içe olan elbet vardır ben bilmiyorum” (K16, Meşveret, Bağlı)

“Bizim cemaate olan bakış açımı etkilemedi çünkü bizim cemaatten gazi olanlar da var, şehit olanlar da var. Diğer cemaatlerden de aynı şekilde. Yani bakış açım değişmedi diyeyim size. Çünkü kimin yaptığı belli, neyin yaptığı belli, nasıl olduğu belli. Bu olay tekrar gerçekleşebilir, şayet zararlı cemaatler kapatılmazsa... Laiklik nedir? Devlet ve din işlerinin ayrılmasıdır. Sen din işlerini fazla karıştırırsan, Fethullah’da da gördüğümüz gibi, devlet üzerinde etkili olmaya çalışılır ki böyle bir olay yakın gelecekte pek uzakta gözüküyor. Yani yine olur. Net birisi çıkar yine bir şey yapar. Tekrar olmayacak bir şey değil çünkü. Tarih tekerrür eder. Fethullah gibi o kadar büyüğü olur mu, sanmam. Çünkü o adam çok örgütlenmiş birisiydi. Yani o kadar büyüğünü tekrar yapamazlar diye düşünüyorum. Örgütlenmiş iyi cemaatler vardır. Yani kötü anlamda örgütlenmiş şeyler yoktur.” (K14, Menzil, Bağlı)

“Ben insanlarda bir uyanış olduğunu düşünüyorum. Allah bir daha yaşatmasın ama iyi ki yaşandı. Çünkü birisinin bir şey öğretmesini bazen aşırı derecede putlaştırabiliyoruz. Yani verdiğini kabul edip teşekkürünü edeceksin. Çünkü o senin boynunun borcu. Onun vesilesiyle öğreniyorsun sen bunları. Mesela Bediüzzaman üstat kitaplarını yazdı, okudum. O zaten bunu yazmak zorundaydı. Yani onun görevi bu, o vesile oldu. Ama eğer ki ben onu putlaştırırsam dinimize ters düşüyor zaten. Üzerine düşeni alacaksın ama putlaştırmayacaksın, asıl sorun bu bence. Mesela FETÖ cemaati... Onlar Risale-i Nur'u okuyoruz diyorlardı, okuyorlardı da aslında. Adamın kendi yazdığı sarı risaleler diye şeyler vardı, kendi yazdığı kitapları okutturuyordu. Ama onlara Nur Cemaati deniliyordu. Halen de öyle zannediliyor ki enine boyuna araştırma yapmayan bir insan bunu bilemiyor. Mesela darbe girişiminden sonra lisedeki bir tane hocama sormuştum: ‘Hocam, Risale okuyor musunuz?’ diye. ‘Eğer onları okusaydım şimdi demir parmaklar arkasında olurdu.’ dedi. Böyle durdum...Gittim araştırdım. Yani insanlar gerçekten böyle bakıyormuş, çok şaşırılmışım. İnsanlar öyle bakıyordu ki birkaç yıl önceye kadar da halen bu böyleydi.

Bir de mesela onlar tamamen devlete düşmanlardı. Ya sen yaşadığın topraktaki millete nasıl düşman olabilirsin? Bu ayrım yavaş yavaş oturmaya başladı. Mesela onlar tamamen devleti yönetme mantığındaydı. Adam o mantıkta ilerlediği için

insanlar yavaş yavaş bunun farkına varmaya başladı. Gerçekten aynı değiller miymiş? Bu mantık sonradan oluştu, farkına vardı insanlar.

Bence insanlar uyandığı için tekrar yaşanmaz böyle bir şey. Devlet düzeninde çok dikkatli ilerleniyor gibi hissediyorum. Gördüğüm o, çok iyi ilerleniyor. Artık bazı şeylere set çekiyorlar. Hani bu ön yargı kırıldı bizim ülkemizde namaz kılıyorsun. Tamam sen çok iyi bir insansın değil aslında. Namaz kılıyor ama gidip hırsızlık yapıyor. Namaz kılıyor işte gidip birine tecavüz edebiliyor çünkü bilinçli değil. Böyle olduğu insanların artık sorgulamaya gittiğini düşünüyorum. Keşke böyle olmasa ama böyle olması gerekiyor çünkü insanlar artık çıkar peşinde koşuyor.” (K17, Meşveret, Bağlı)

ii. Dini Gruba Mensup Olmayan Çocukların Bakış Açısı

8 katılımcıdan 4’ü darbe girişiminden sonra tarikat ve cemaatlere yönelik bakış açılarında değişiklik olduğunu, artık güvenmeyip mesafeli olduklarını ifade etmiştir. 2 katılımcı ise darbe öncesinde de sonrasında da dini gruplara güven duymadıklarını söylemiştir. 2 katılımcı dini grupların siyasetle ilişkilerine vurgu yaparak, kapatılmaması fakat devlet tarafından denetlenmesi gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir. Bununla birlikte 6 katılımcı benzer bir darbe girişimine mümkün gözüyle bakarken, 2 katılımcı kararsız olduklarını ifade etmiştir.

“Olmadı dersem yalan olur, o şekilde bakmak isterdim. Bir cemaat var ve bir şey uğruna savaşıyor ama içlerindeki bazı kötü insanların amaçları böyleymiş, böyle bir şey yaşandı aslında onların bir suçu yok gibi bakmak isterdim. Ama insanda ister istemez bir güvensizlik oluşuyor. Yani şu anda da kesin bir şekilde “Hayır bir daha böyle bir şey olmaz” diyemem çünkü dediğim gibi güvensiz hissediyorum açıkçası. Öncesinde daha güveniyordum, hani böyle bir şey olmaz diye bakıyordum. Şu anda daha az güveniyorum öyle yapılaşmalara. Özellikle baskılayıcı bir yapısı varsa cemaatin kendi içinde ‘Şu gün şunu yapacağız ya da konuştuğumuz gibi şu insanlardan başkasını okumayın, bunu mutlaka takip edin, şu konuda para toplayalım vs.’ gibi şeyler olunca açıkçası geri çekilirim, korkarım yani öyle şeylerden. Ne oluyoruz, ne yapıyoruz biz diye bir uzaktan bakmak isterim. Öyle bir güvensizlik ortamı oluştuğu oluyor. Yani tekrar böyle bir şey olur mu bilemiyorum ama hayır kesinlikle olmaz da diyemem. Yani bir ihtimal var, bence olabilir. İnsanların olduğu her yerde bazı şeyler kötü emellerle kullanılabilir bence. Yani kimseye %100 güvenemeyiz artık gibi hissettiğim oluyor.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Benim bakış açımında değişiklik çok olmadı. 15 Temmuz'un bu raddeye geleceğini ben tahmin etmezdim. Ama mesela annemin cemaatinde gördüğüm bu bağlılığı birazcık tehlikeli bulmamın sebebi de o. Yani işte birilerinin artıklarını yemek, birilerini uzaktan bile olsa görmek için birçok çaba sarf etmek, birilerini tehlikeli derecede böyle hani ilahlaştırmaya doğru giden bir şekilde sevmek, bağlanmak. Bu birazcık çekindiğim bir nokta ama bu benim önceden beri çekindiğim bir şeydi. Yani 15 Temmuz'da bu çekincelerimi doğrulayan bir şey oldu. Sadece arada böyle bir olay patlak verdi. İnsanların değiştiğini çok düşünmüyorum öncesiyle sonrası olarak.

Bence tekrar yaşanabilir. İlla kesin şöyle bir cemaat buna dönüşecek demem ama yaşanır da şaşımam. Yani buna kapı aralayacak şeyler hala devam ediyor. Bu tarz bağımlı ilişkiler sadece dini olarak da değil, böyle çok bağımlı şekilde insanın şahsiyetlere olan şeyleri devam ediyor. Mesela bir siyasetçiye bağlı olarak da böyle insanlar var. Belki bir dernek, vakıf oluşum tarzı herhangi bir şeye bağlı olarak da var. Aşırı aidiyet hep var, radikal grup diyebiliriz belki. Yani bir şeyleri radikal olan insanlar her alanda var. Bunun tamamen o grubun, grupla yöneten kişinin ilişkisiyle ilgili olduğunu düşünüyorum.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

“Evet bence yaşanabilir. Ben tarikatların olmamasını savunan biri değilim ama tarikatların siyasetin içerisinde olması, siyaset organlarıyla bir bağının olması bana çok saçma geliyor. O yüzden yani tekrar olabilir neden olmasın. Çünkü bu kurumlar bence sömürülmeyi aşırı açık kurumlar. İnsanlar da oraya her şeyiyle bağlanıyorlar, her şeyiyle, her fikirleriyle oradalar ve insanları manipüle etmek bence oralarda çok daha kolay. Bu yüzden böyle bir şey istediklerinde yapabilirler. Hani bu tarikata mensup insanların suçu olur mu konusunda bence olmaz, çünkü çok manipüle ediliyorlar gibi. Ama madem bu organlar böyle manipüle edilmeyi açık organlar, o halde bunları buradan yani siyasetten silelim, insanlar daha kendi içlerinde bağlı kalsınlar ya da devlet onları denetlesin gibi düşünüyorum. Peki büsbütün kapatılmalı mı? O biraz daha nefret doğurur gibi geliyor bana ama denetlenmesi gereken kurumlar bence.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

2.2.8. Grup İçi Etkinlikler

Tarikat ve cemaatlerin grup içerisindeki faaliyet alanları 3 kategoride toplanabilir. Katılımcıların tamamı grup içerisinde “Hatim, zikir, sohbet, İslâmî dersler” gibi dini içeriğe sahip faaliyetlerinin olduğunu ifade etmiştir. Bunun dışında 7 katılımcı grup içerisinde aktif olarak yardım faaliyetlerinin yapıldığını belirtmekle birlikte, 2 katılımcı

yurt dışında da faaliyetlerinin olduğunu açıklamıştır. 2 katılımcı ise grup içerisinde geziler düzenlendiğini bunların genellikle türbe ziyaretleri olduğunu ifade etmiştir.

“Hep din üzerine faaliyetler. Haftada bir görüşürler, yani ayrı ayrı gruplar vardır bu arada. Mesela meal okuma grubu vardır, Kur'an okuma grubu, Ramazanlarda özellikle işte mukabele grubu vardır. Büyük tefsir konuşulan gruplar vardır. Ayrıca tefsir, hadis dersleri falan diye de ayrı ayrı eğitimler veriliyor. Bir sürü farklı gruplar var ama dediğim gibi hepsinin bağlayıcı noktası İslâm” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Kermesler düzenliyorlar sık sık. O kermeslerde yemek hazırlayıp onları satıyorlar. Bu şekilde yardım topladıkları çok oluyor. Faaliyetleri çok fazla oluyor. Bugün şöyle bir etkinlik ya da toplanıp şöyle bir sohbet, şöyle bir ders yapalım diyorlar ya da onların bazı düzenli etkinlikleri oluyor perşembe günleri mantı açıyorlar vs. öyle şeyler satıyorlar. Hatta aklıma şu an gelmeyen düzenli bir sürü etkinlikleri vardır, annemin zaman zaman gidip gitmediği. Çok faaliyette bulunuyorlar yani, yardım da çokça topluyorlar. Kurban faaliyetleri de oluyor, bazen topladıkları oluyor” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Maddi sıkıntı çeken insanlara çok erzak yardımı oldu kıyafet yardımı oldu bazen bize de diyorlardı hani eğer ihtiyacınız yoksa biraz yemeyin, paranızı biriktirin, dışarıdaki zevklerinize azıcık taviz verin bir süre. Para biriktirin şuna şuna yardım edeceğiz gibisinden şeyler söyleyen de çok oldu. Mesela başımızda bir hoca vardı bizim, kimyager hocamız dediğim kişi. Mesela o gerçekten bu konuda artık master yapmış bir hoca. Yurt dışına çıkıyor her zaman ve oradaki çok fakir ülkelere gidip erzak yardımı yapıyor. Ondan sonra hastane açtı, katarakt ameliyatı yaptırıyordu. Kendisi gidip hani biz Allah rızası için yaptık diyor ya da çok sonradan öğreniyoruz mesela onun böyle bir şey yaptırdığını su kuyusu açıyor. Bizi de teşvik ediyor buna çok fazla. Yani bilmiyorum ya ben bu yönünü çok seviyorum cemaatin birisi bir sıkıntı çektiğinde yardım ediyorlar yani.” (K11, İsmailağa, Bağlı)

2.2.9. Dini Grupların Grup İçi ve Grup Dışı İlişkilere Etkisi

i. Grup İçi İlişkilere Etkisi

Katılımcılara ebeveynlerinin cemaatinde mensuplar arasındaki ilişkilerin nasıl olduğu sorulduğunda 20 katılımcıdan 18'i yardımlaşma, dayanışma ilişkilerinin gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Bu 18 kişiden 2'si ise bu dayanışma ruhunun annelerinin içinde yer aldığı küçük gruplar arasında olduğunu özellikle belirtmişlerdir. Çünkü cemaat çok

büyük olduğu için 10-15 kişilik küçük cemaatlere ayrılmış, ilişkilerin daha samimi olduğu gruplar oluşturulmuştur. Bunun dışında 2 katılımcı cemaat içerisinde kadınlar arasındaki bağların erkeklere göre daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. Bunların dışında kalan 2 katılımcı ise ilişkilerin sohbetler ve derslerle sınırlı olduğunu dolayısıyla ilişkilerin yüzeysel olduğunu aktarmıştır. Katılımcıların bu konudaki aktarımları şu şekildedir:

“Mutlaka birinin birinden haberi olur, yani biri bir sıkıntıya düştüğünde belki bunun özellikle maddi noktada kendisi dile getiremiyor bile olsa, onu mutlaka biri fark eder ve bu noktada ondan habersiz belli bir şey gerçekleştirilir ve yine onun gururu incinmeyecek şekilde, sıkıntıya düşmeyecek şekilde ona yardımcı olunur. Bu noktada bu şekilde gerçekleşir. Onun dışında bir sıkıntı olduğunda, bir cenazesi olduğunda bir insanın, yine ekstra farklı farklı durumlar olduğunda o noktada da herkes taşın altına elini koyar. Yani mutlaka kuvvetli bir dayanışma mevcut. Yani sürekli etkileşim halindeyiz çünkü ayırmıyoruz, yani ben sosyal genel hayatımla cemaati ayırmıyorum. Benim zaten hayatımda şekillenen arkadaşlarımla cemaatin içerisinde olduğu için onlarla kardeşlik bağım da çok kuvvetli. Genel olarak ailem içinde bu şekilde. O yüzden biri bir sıkıntıya düştüğünde mutlaka nasıl arkadaşımıza yardım ediyorsak doğal olarak yardımcı oluruz yani.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

“Cemaat dediğimiz çok kapsamlı bir şey olduğu için, yani burada beş tane cemaat olsa beşinin birbirinden haberi olması imkânsız. Ama annemin dergâhı içinde bir kişi ağzını açtı mı herkes yardımcı olur mesela” (K14, Menzil, Bağlı)

“Biraz soğuk temasları olduğunu söyleyebilirim. Yani tamamen bir arkadaşlık, sevgi bağı kurmadıklarını düşünüyorum şahsen, biraz mesafeliler gibi. Hem annem hem babam için aynı şekilde diyebilirim. Annem için biraz daha o bağların daha kuvvetli olduğunu söyleyebilirim. Çünkü kadınlar arasında bağların biraz daha hızlı kurulduğunu düşünüyorum. Onun biraz daha güçlü bir bağları olabilir ama yine de bağların yapmacık yapay olduğunu düşünüyorum, tamamen dostluk üzerine oluşmadı.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Çok sıkı yoktur çünkü genellikle ev ortamında tanışılmaz. Bu ilişkiler medresededir. Yani ben seninle hem buradayım hem evime misafir olarak gel... Kolay kolay yoktur” (K17, Meşveret, Bağlı)

ii. Grup Dışı İlişkilere Etkisi

11 katılımcı çevrelerinin de kendileri gibi şekillendiğini buna bağlı olarak herhangi bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. 1 katılımcı anneleri sayesinde akrabalarının cemaate

bağlı olmasalar da sohbetlere geldiğini, bu toplanmalar sayesinde akrabalık bağlarının kuvvetlendiğini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı ise annesinin cemaate girdikten sonra akrabalarıyla ilişkilerinin zayıfladığını bu anlamda eleştirildiğini ifade etmiştir. Yine 1 katılımcı annesi vesilesiyle akrabalarındaki kadınların tarikata bağlandığını ifade etmiştir.

1 katılımcı akrabaları arasında farklı görüşlere sahip insanların olmasına rağmen ilişkilerinde sorun yaşamadıklarını ifade ederken, 1 katılımcı zaman zaman çatışmalar yaşandığını aktarmıştır. Haremlik selamlık, çalgılı ortamlarda bulunmama, tesettür, 90 km yolculuk konuları tartışma konularından bazılarıdır. 2 katılımcı kendilerinin ve ailelerinin bir cemaate bağlı olduğunu arkadaş çevrelerinden gizlediklerini ifade etmiştir. 1 katılımcı Işıkçılara mensup olan annesinin, cemaati dışındaki çevrelerle iletişim kurmadığını belirtmiştir. 1 katılımcı ise Nur Cemaati'nin bir kolu olarak FETÖ'den farklı olduklarını çevrelerine ispatlama ihtiyacı içerisinde olduklarını dile getirmiştir.

“Çevremizde çok alakasız, bu konulardan uzak insanlar olmadı. Cemaate uzak olanlar da anneme hoca gözüyle bakıyorlardı. Bir şey olduğu zaman anneme geliyorlardı. Yani bize dışlama gözüyle bakın hiç olmadı bu zamana kadar.” (K16, Meşveret, Bağlı)

“Annemler, kadın akrabalar işte sohbetler düzenliyor. Zaten kadınlar arasında çaylar, altın günleri falan olur, sohbet havasında geçer falan. Kadın akrabalar arasında birlikteliği çok daha sağladığını görebiliyorum. Cemaatten dersli değil aslında çoğu akrabam ama bu işte hatmelere, zikirlere katılırlar. Zaten dersli olmaya gerek yok. Zevk alırlar. Yine dine yaklaştırdığı için büyük ihtimalle katılırlar. Onun için aile bağlarında kuvvetlendi hatmeler sayesinde.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Teyzemler falan hiçbir yere bağlı değiller. Bu yüzden dışarıdan tamamıyla kulaktan dolma bilgilerle cemaatlere tepkili oldukları için, zaman zaman anneme ‘Her gün mü gidiyorsun? Yeter artık.’ gibi tepkilerle yaklaştıkları oluyordu. Annem orada daha huzurlu hissettiği için bir ara akrabalarla çok fazla görüşmemeye başlamıştı. Yani daha dedikodu dolu daha sıkıcı bir ortama dönüşmüştü aile ortamı onun için. Böyle zamanlarda eleştirildiği oluyordu teyzemler tarafından, onu hatırlıyorum. Yeter artık bizle görüşmüyorsun vs. gibi...” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Annemin cemaate girmesi akrabalarımızdaki kadınları olumlu anlamda etkiliyor, onlar da girmek istediler, halamlar falan annemler aynı gruptalar şu anda. Hatta çoğu girdiler. Bizim genelde erkeklerden dolayı bir tepki oluyor, hani girmelerini çok

istemiyorlar. Haklı nedenlerden dolayı onlar da görebiliyorlar çünkü” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Mesela ailede kafası açık olan da var, Müslüman olmayan da var, Müslüman olan da var, kapalı da var, farklı tarikata mensup olanı da var. Bütün sülaleden bahsediyorum. Sürtüşmedir, bizimki daha iyidir, çatışmadır öyle şeyler yok yani.” (K14, Menzil, Bağlı)

“Sadece annemin tarafıyla çatışmalarımız oldu çünkü annemin tarafı tamamen açık, biz tamamen kapalı... Bu sefer neden yapıyorsunuz, gezin tozun, eğlenin yarın ahirette bir şey olmaz, tövbe estağfurullah... Bu tarz çok söylemleri oldu. İşte dünyanın geçici bir yer olduğu değil de sanki tamamen kalacakmışız gibi yaşamamız gerektiğini, işte açık saçık giymemiz gerektiğini, işte saçlarına fön çektir yüzüne makyaj yap. İşte kıyafetlerin açık olsun. Anneme, ‘Bu kızı bu kadar sıkma, kapama, çıldırır bu kız, evden kaçır’ tarzında çok söylemler oldu. İşte anneme ‘Neden bize gelmiyorsun, neden 90 km mahremsiz aşmıyorsun, eşini neden dinliyorsun?’ diye sürekli söylemler oluyordu. Yine ‘Neden çalgılı salonlara girmiyorsun, neden salonlarda işin yok neden oynamıyorsun?’ tarzında çok söylemler oluyordu. Düğünlerde ve toplanmalarda sıkıntı oluyor çünkü biz ayrı oturmak istiyoruz onlar bir oturmak istiyor. Sıkıntı oluyor eşleriyle beraber. Babamın tarafıyla problem yaşamıyoruz çünkü onlar da tam bizim gibi çarşaflılar. Tam bizler gibi tedrisat usulü eğitim almış kişiler değil ama yine de belli konulara dikkat ederler.” (K12, İsmailağa, Bağlı)

“Sadece mesela teyzem tarafı bu işlerden biraz daha uzaktır. Birkaç kez işte annemle teyzemin konuştuğunu hatırlıyorum. Yani neden siz böyle bir şeyler yapıyorsunuz gibi ama hani bu kavga boyutunda değil, direkt olarak öğrenmek amacıyla. ‘Sizde şöyle mi sizde böyle mi? Hani böyle yapmana gerek var mı gerçekten?’ gibi. Ben buna da hak veriyorum çünkü bunun sonuçta herkesin girmesi gereken bir yol olduğunu düşünmüyorum açıkçası. Tabii bu kalbi bir şey, yani bir insan hiçbir tarikata muhabbet beslemeyebilir de ama besleyen birisine de ‘Sen nasıl böyle bir şey yaparsın?’ dememeli. Onun dışında hiç böyle herhangi bir sorun hatırlamıyorum. Sadece mesela ben lisedeyken, ailemin bir tarikata bağlı olduğunu veya işte tarikatlar hakkında şöyle düşündüğümü falan asla arkadaşlarıma söylemezdim. Bence iyi ki de söylememişim, çünkü o dönemde beni yaftalayacaklarından korkuyordum. Yani korkuyordum derken bu şeyin arkadaşlık ilişkilerime zarar vermesini istemiyordum. O zamanlar sorgulama şeylerindeydim, kendim de tam olarak %100 doğru diye bir

şey olduğunu söyleyemiyordum yani. O yüzden arkadaşlarımla paylaşmamayı tercih ediyordum. Üniversitede biraz daha açıldım. En yakın arkadaşlarım dahi çok bilmezdi yani, hala daha bazı yakın arkadaşlarım böyle bir yapının içinde olduğunu bilmiyorlar. Onlarla da sırası gelmiyor yani veya işte açıklayacağım bir ortam oluşmadığı için açıklamıyorum yoksa bazı arkadaşlarım biliyorlar yani. Hep bir önyargı olduğu için, yani sen böylesin, sen şöylesin vs. Yani bir de ben dediğim gibi o kadar savunucusu değildim, bilgi seviyem de müsait değildi bazı şeyleri açıklamak için.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Şöyle ki zaten hemen hemen bize yakın olan dayımlarda, teyzemlerde İhlasçılık var. Yani o konuda bir sıkıntı yok zaten. Ama komşular çok İhlasçı olmadığı için annem böyle çok kendini onlara vermedi. Böyle çok bir komşuluk ilişkileri olmadı yani, sadece arada bir kapıda görüşüyorlar. Ama mesela akrabalarımız da İhlasçı olduğu için hani gitme gelmeler farklı oluyor. Mesela annemin şu anda İhlasçılarla sohbetleri olduğu için arkadaşlarıyla samimiyet, onlara gidip gelme var yani.” (K1, Işıkcılar, Bağlı değil)

“Sempatisi olan da var, bizim kendimizi çok ispatlamak zorunda olduklarımız da var. Çünkü cemaat denince herkes tepkili yaklaşıyor ilk önce. Onun için kendimizi ispatlamamız, anlatmamız gereken yerler de oluyor. Hani bizim bunlarla ilgimiz yok, biz sadece Kur'an'ı anlamak istiyoruz, Risaleleri okumak istiyoruz gibi kendimizi açıklamamız gerekiyor. FETÖ olaylarıyla ilgili yani mesela ya da işte siyasi olaylarla... Mesela böyle kendimizi açıklayarak bizim derslerimize gelmeye başlayan bir komşumuz da olmuştu. Öyle yani genel anlamda çok zorluklar yaşamadık. Ama ben hangi ortama girsem, yeni bir çevreyle tanışacağım zaman ilk başta bunu açıklama gereği duyuyorum çünkü bir şekilde anlaşılıyor. Bununla ilgili kendimi açıklamak zorunda hep hissediyorum. Bu durum darbe girişiminden sonra daha da arttı ya da ben belki de ondan önce daha küçüktüm, çok fazla bunun farkında değildim. Darbeden önce kendimi böyle açıklama ihtiyacı duymuyordum. Bir de ben o zaman 15-16 yaşındaydım, zaten kendi içimde fırtınalı zamanımdı. Ama o zaman bu kadar açıklama gereği duymuyorduk, babamdan da öyle hatırlıyorum. Her zaman bir de şey tepkileri oluyor, cemaate gerek yok, herkes zaten bireyselde Kur'an okuyabilir gibi tepkiler de oluyor. Bir de onunla ilgili vereceğimiz cevapların hazır olması lazım her zaman.” (K20, Yeni Asya, Bağlı)

2.2.10. Dini Grupların Farklı Dini Kaynaklara Yönelik Tutumları

Katılımcılara ebeveynlerinin cemaatinin farklı hocaların sohbetlerine ve kitaplarına yönelik tutumu sorulmuştur. 9 katılımcı cemaat içerisinde bu konuda bir müdahalenin, telkinin olmadığını aktarmıştır. 5 katılımcı itikadi olarak sıkıntılı hoca ve eserler konusunda uyarıldıklarını ifade etmiştir. 4 katılımcı cemaat içerisinde kendi kitaplarının “yeterli, kapsayıcı, güvenilir” oldukları yönünde telkinlerde bulunulduğunu belirtmiştir. 2 katılımcı ise cemaat içerisinde başka kitapların okutulmasına ve başka cemaatlerin sohbetlerine gidilmesine hoş bakılmadığını, bununla birlikte ailelerinin de kendilerine bu doğrultuda yaklaştığını ifade etmiştir.

“Hayır, böyle terkinlerde bulunmuyoruz. Yani öncelikle Risale-i Nur müellifi konusunda bizim için bir hoca efendi mevzusu söz konusu değil. Bizim için eser söz konusu. Müellifini de yani yazarını da bir kenara bırakarak bizim için eserler çok daha önde, kıymetlidir. Yazarı da bizim için bir noktada geride kalabilir. Kendisi çok alim, çok mükemmel bir zat ama eğer öyle bir şey söz konusu olursa eserler çok daha önemlidir. Mesela dışarıdan, bilmeyen birine bunu anlatıyorsam öncelikle eserlerin üzerinden anlatırım ki merak ediyorsa eğer bana bu konuda bir soru gelirse öncelikle eserdir benim önceliğim. Bu yüzden öyle bir üst mevzusu yok. Hoca, abi, abla mevzusu yok. Bizim cemaatimizde herkes aynı seviyede ve bir kimsenin kendi kişisel hayatına karışma gibi yani böyle bir şey yapmıyoruz kesinlikle. Herkes nasıl tercih ediyorsa hayatını o şekilde yaşayabiliyor. Böyle telkinlerde bulunmuyoruz. Çünkü aslında baktığımızda hepsi bizim için bir. O yüzden hepsini destekliyoruz yani.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

“Öyle telkinlerde bulunmuyorlar ama mesela belli başlı insanların kitaplarını okumayın diyorlardı. Mesela yabancı bir insanın kitabını da tamam okuyun ama ne diyor, burada neden bahsediyor gibisinden şeyler söylüyorlardı. Ya da işte şunu okumayın hani bizim görüşümüzce bunun itikadı bozuk ya da bu burada işte mesela peygamberleri inkar ediyor gibisinden çok oluyordu. Ama diğer cemaatlerin ya da diğer hocaların kendi kitaplarını gelip bize okutturuyorlardı yani. Hani alın bunu okuyun, burada bunu diyor mesela biz bunu dememiştik ama burada bunu diyorlar gibisinden çok söylüyorlardı. Öyle kendi şeylerini direktmeleri yoktu. Sadece dediğim gibi belli başlı cemaatlerinkini okutmuyorlardı. Yani şu an tam hatırlamıyorum ama mesela üniversitede böyle profesörler, ilahiyatçıların kitaplarından getiriyorlardı tabii ki.” (K11, İsmailağa, Bağlı)

“Evet. Böyle telkinler oluyor. Şöyle hani dışarıdan bir cemaatinkini dinlemeyin değil de yani çok fazla hoca olduğu için hani isim verebiliyorlar belki. Hani şu cemaati değil de daha bireysel isimler oluyor genelde bunlar. Ama tabii herkes kendi bulunduğu yerin daha çok dinlenmesini ister, onları daha çok memnun eder. Ama işte kat’i bir böyle azar, sertlikle karşılaşmadık. Hep hocamızın bize dediği söz vardı, hani doğru burada, çok fazla şaşmamaya çalışın, hani sürüden ayrılanı kurt kapar misali. Biraz öyle cümleler kuruluyor ama asla başka bir yerin bir şeyini dinlemeyin tarzı bir katılık değil. Ama hani burada olmak net yani, yanlış bir şey duymazsınız, garanti.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“Evet fazlasıyla. Zaten onlar yüzünden çok fazla kitap okumadım. Çünkü mesela bir kitap alacağım zaman annem diyor ki zaten evde bir sürü kitap var. İlk önce onları oku. Cemaat kitapları dedikleri. Ondan sonra öbürlerini okusun diyor. Böyle ben annemi geçiştiriyorum, arada okuyorum, alıyorum kitap. Babam bazen anneme katılıyor bazen de diyor okusun. O biraz değişken, annem bu konuda biraz daha katı.” (K1, Işıkcılar, Bağlı değil)

2.2.11. Dini Grupların Müntesiplerine Katkıları

Katılımcılara bağlı oldukları dini grubun ebeveynlerine ne tür katkılarda bulunduğu sorulmuştur. Alınan cevaplar 13 kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; “dini bilgi” (9), “sosyalleşme” (6), “ibadet” (3), “şükür-tevekkül” (2), “çocuk yetiştirmede baskısız tutum-iyi ebeveynlik” (2), “tesettür” (2), “dine bağlılık” (2), “mânevî huzur ve güvenlik” (2), “hayatı anlamlandırma” (1), “kendilerini geliştirme” (1) “okuma alışkanlığı” (1), “demokrasi” (1), “helaller ve haramlar konusunda hassasiyet” (1), “sevgi ve şefkat” (1) şeklindedir. İlgili ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Annem çok evden çıkmayı seven bir insan değildi. Böyle biraz artık ev kuşu gibi bir şey olmuştu. Aslında evden çıkması, birileriyle görüşmesi falan benim hoşuma gidiyor, hani daha sosyalleşiyor. Bu konuda ne kadar dediğim gibi şu an cemaati sevmiyorum desem de yine de doğru söylenen şeyler de var. Sohbetlerde bunları da öğreniyor, yani olumlu tarafları hiç yok diyemem. O yüzden dini bilgiler öğreniyor hem de kaynaşiyor, sosyalleşiyor, insanın ilişkileri artıyor. Bu konuda memnunum onun adına. Bana kalsa gitme diyorum tamam, ama gitmesine de çok karşı çıkmıyorum açıkçası, hani kendin bilirsin kafasındayım” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Mesela namaz konusunda da tesettür konusunda da hani nasıl denir... Tam yapması gerektiği gibi yaptığını düşünüyor şu an. Bir yere bağlı olmak zorunda gibi hissediyor, yani nasıl yapacağını bilmediği için bir yere yanaşmak istiyor. Hani Efendi hazretlerinin cemaatinde çarşaf giyiliyor zaten biliyordur, annem de çarşafli benim mesela. O da hani tesettürüne öyle dikkat ediyor ya da ibadetlerini nasıl yapabileceğini düşünüyor, ona göre yapıyor.” (K11, İsmailağa, Bağlı)

“Yani iyi yönde katkıları bulunduğunu tabii ki söyleyebilirim. Yani babamın mesela tekeli bayisini kapatıp daha helal işlere girmesi gibi. Mesela alkollü herhangi bir restoranda vs. hiçbir yerde çalışmaz imkânı yok. Alkollü yerlerden herhangi bir şey satın almaz. Yani bu tür davranışların doğru ve iyi olduğunu düşünüyorum şahsen. Bunlar içinde dinlerini tanıma imkânı buldular, bunlar iyi yönleri. Annem sanırım cemaate katıldıktan sonra kapandı diye biliyorum. Onun dışında o da yine babam gibi alkol, sigara vesaire kullanırdı. Sigara hala kullanıyor ama alkol vs. şu an imkânı yok. Ben hiçbirinde görmedim. Konusu dahi açılmaz evde yemeklerde, sohbetlerde... Annem için de aynısını söyleyebilirim. Dinine olan bağlılığı biraz arttı” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Bence onların yaşamlarına çok büyük bir amaç sağlıyor. Yaşamlarını adayacak bir şey buluyorlar tarikatlarda. İşte mesela, ‘Şunları şunları yaparsan karşılığında şunları alacaksın ahirette’. Onun motivasyonu orada bulunmaktan bence mutlu oluyorlar, yani hayatlarına bir anlam katıyorlar. Hani bu bütün sıkıntılara karşı, mesela sürekli sohbetlere gidiyorlar cemaatlerine ya da mesela ders alıyorlar, sürekli bir şey içerisindeler...Sürekli sohbetlerde dinledikleri şeyler onları umutlu ediyor ve yaşamlarına dediğim gibi amaç katıyor. Yani bu çileleri çekiyorsak bile sonunda bunları alacağız. Ben bunun motivasyonu olduğunu düşünüyorum ve çevreleri de orada olduğu için, arkadaşları vs. çünkü büyürken de onlarla birlikte büyümüşler kurslarda vs. aynı zamanda bir sosyal ortam da sağlıyor onlara.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Mânevî olarak olabilir hani böyle güvenlik olarak. Bir de annemin aileden alınmış bir dini eğitimi yok. Bu açıdan da katkısı oldu.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“Şükretmek mesela. İsyan etmek yerine, daha kötüsü de olabilirdi düşüncesi var, bu önemli bir görüş. Mesela bazı arkadaşlarımmın anne ve babası bayağı isyan ediyorlar. Onların evlerine gittiğimde gördüklerim üzerine bunu söyleyebilirim. %90 ekonomik meseleler üzerine oluyor bu. Yani mesela, niye başımıza böyle şeyler geliyor? Niye hep bunları yaşıyoruz? Allah hiç mi yüzümüze gülmeyecek? vs. gibi

şeyler. Diğer anne ve babalardan ayıran taraf bir de şefkat ve sevgi. Mesela bazı arkadaşlarımmın anne ve babalarında kavga, gürültü, ses, şiddet var. Yani ben başkalarına baktığımda diyorum ki Allah'a şükür bu anne babaya sahibim.” (K14, Menzil, Bağlı)

“Beni yetiştirme, yani en başta ben bu açıdan bakarsam eğer çocuk yetiştirmede onlara çok fazlasıyla katkıda bulunduğunu düşünüyorum. Çünkü kendilerini psikolojik olarak da bazı hakikatlerde ben ne soru sorarsam ona en doğru cevabı verebilme noktasında kendileri geliştirmiş olmuşlar bir kere. Hani ben bununla karşılaştım. Herhangi bir baskıyla büyümedim. Bu konuda da kendilerini geliştirmişlerdi çünkü tamamen demokratik yapıda bir çerçevede büyüdüm. Yine hani kendi kişisel hayatlarında da annem ilkokul mezunu olmasına rağmen bu çerçeve içerisinde kendini çok daha fazla geliştirebildiğini düşünüyorum. Eğer belki dahil olmasa çok daha basit meselelerle kendini geliştiremeyebilirdi ilim noktasında. Ama öyle bir dairede olduğu için birçok noktada fikri var ve bu fikirler kendi fikirleri. Bu da çok önemli bir nokta diye düşünüyorum. Şu anda çevreye baktığımızda insanların kendi fikirleri yok, sürü psikolojisiyle hareket ediyorlar ama anne babamın kendi fikirleri var. Bir kere bir de okuma alışkanlığı da geliştirmişler. Biz burada Risale okuduğumuz için onlara bu kitap okuma alışkanlığı da kazanılmış. Ben televizyon olan bir evde değil, kitap okunan bir evde büyüdüm. Bunun da benim hayatımda çok ciddi bir etkisi var. Bunu da belirtmek isterim.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

2.2.12. Dini Grupların Aile İçi İlişkilere Etkisi

Katılımcıların yarısı anne babalarının bir cemaate bağlı olmasının aile içi ilişkilerine herhangi bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. 4 katılımcı İslâmî yönde eğitim alarak yetiştirilmeleri konusunda katkı sağladığını belirtmiştir. 3 kadın katılımcı ebeveynlerinin cemaate bağlı olmaları nedeniyle kendilerine baskı yaparak kısıtlamalarda bulduklarını söylemiştir. 2 katılımcı aile içerisinde bağlarını zayıflattığını düşünmektedir. 1 katılımcı ise cemaatte hâkim olan metotların aile içerisinde iletişim kurma biçimlerinde ve yetiştirilme sürecinde doğrudan ve olumlu yönde etkili olduğunu belirtmiştir.

“Pek etkisi olmadı. Yine normal Müslüman aile gibi yaşadık.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

“Bizi yetiştirme konusunda her şeyden çok İslâmî yönde yetiştirmeye çalıştılar. Yetiştirme konusunda topluma daha yararlı bir birey olmamız için kötü yollardan uzaklaştırdı, yol gösterdi.” (K16, Meşveret, Bağlı)

“Biraz kısıtlama. Hani onların söylemleri annemi etkiliyor öyle diyeyim. Mesela son zamanlarda bir şal taktığım zaman yani ‘Uygun değil, bizim cemaat sevmiyor. Neden takıyorsun? Güzel bir şey değil. Size yakışmıyor’ tarzda söylemler oluyor. Mesela annemin cemaatten beni görenler oluyor, onlar da söyleyince bir şeyler yani bu kız neden şal falan takıyor diye, annemin kafasında takılıyor bunlar yani.” (K1, Işıkçılar, Bağlı değil)

“Cemaate girdikten sonra ki düşüncelerimi sorarsan baskı gördüm. Tesettür anlamında. Yani mesela biz yurttan pardösü giyerdik. O dönem ben bir hafta önce mini etek giymiştim bir hafta sonra ben pardösüye geçiş yaptım. O hızlı dönemde bir bastırılmış duygular yaşanıyor. Çünkü ben Kur’an kursunun içindeyken herkes benim gibiydi yadırgamıyordum bu durumu ama liseye gittiğimde hiç kimse benim gibi değil ben hepsinin annesi gibi duruyorum. Sonra çok küçüğüm ve isteyerek kapanmadım, bir süre sonra pardösü eşarp falan bu benim gözüme batmaya başladı ve değişmek istedim açıkçası. Çünkü bir yerde bastırılmış duygular kendini açığa çıkartıyor ve pardösüyü bıraktım. Birgün çok iyi hatırlıyorum, bayram günüydü annemle akrabamıza ikimiz gidiyoruz, Kur’an kursundan çıktuktan sonra beni ilk defa pardösüsüz gördü. O gün ‘Kendini böyle çıplak hissetmeyecek misin?’ falan yaptı, böyle bir baskı git giy falan yaptı, giymeyeceğim dedim. Ben kötü bir şey dedi diye demiyorum, üstüme bir şey daha almamı söylemesi doğru olandı belki. Ama o gün fikrime saygı duymadı ful suratı asıktı, tepkiliydi. Önceki hali olsa, yani cemaatten önceki hali olsaydı, öyle bir şey asla yapmazdı. Sonra mesela makyaj yaptığımda, pantolon da giyiyorum şu an ve hala tepkisi var. Şey diye düşünüyor... Ben bilmiyorum. Bir şey demek istemiyorum ama ben senden belki daha çok bir şey biliyorum. Ben kaç yıldır bunun içerisindeyim, ben bunu okuyorum ama hani şu an bunu yapamadım. İlahiyat okuyorsun evet, hani diyorum ki yani bak egoluluk da yapmak istemiyorum ama ben neler biliyorum ama yani her bilen de her zaman her şeyi uygulayamaz, benimki de öyle...” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı)

“En büyük ablam Kur’an kursuna gitti, lise okumadı. Biraz da kapalılığı sorun oldu. Başörtüsü sorun olduğu zaman biz Çorum’da yaşıyorduk. İstanbul’da bu cemaatin bir hafızlık Kur’an kursuna yerleşmişti. Onun için mesela ablamla biraz bağlarımızın zayıf olduğunu düşünüyorum çünkü bizden uzaktaydı o. Yatılı olduğu için zorlandı.

Bir de çok küçük yaş aslında 13 düşündüğümüzde, 12-13 yaşlarında aileden kopmak kolay olmasa gerek. Ben o kadar uzun süre uzak kalmadım ailemden. En fazla 3 ay falan. Düşününce o yaşta gerçekten çok zor olmuştur. Ama dediğim gibi ablamlarla aramızdaki bu kopukluğun biraz sebebi de onun Kur'an kursuna gitmesi. Şey yani nasıl söylesem, bu aslında sadece cemaat özelinde de değil. Yani dinin her şeyin önüne koyulmasından dolayı ablamın lise okumasındansa dini eğitimine devam etmesi bizden uzak olsa bile, ailesinden uzak olsa bile dini eğitime devam etmesi gerektiğini düşündü babam o zaman. Ben öyle düşünmüyorum. Aile bağlarının daha kuvvetli olması gerektiğini düşünüyorum. Bir de ergenlik yaşları yani tamamen bizden de kopabilirdi. Elhamdülillah o yöne gitmedi ama daha farklı da olabilirdi yani.

Ben küçük yaşta çocukların gitmemesi gerektiğini düşünüyorum, özellikle Kur'an kursuna. Yani babam dedi hafızlık yap diye, ablamın kendi kararı değildi. Bence bir insan kendi karar vermediği sürece hayatını bu kadar etkileyecek, 2-3 sene tamamen hayatını bırakacak, Kur'an kursuna yerleşecek, orada devam edecek, bence gerek yok. Ablam hafızlığını bitiremedi ve 6-7 sene kaldı Kur'an kursunda. Ama sonra bizim yanımıza dönmekte de zorlandı, istemedi. Ben babamın biraz pişman olduğunu düşünüyorum. Yani düşününce çaresiz hissetmiştir o da kendini bir ihtimalle. Yıl o zaman 2006-2007 falan olabilir. Ablam şu an 30 yaşında, o dönemler... Bende ise babam dedi ki kesinlikle okuyacaksın. Biraz onun için acaba pişman mı ablamı gönderdiği için diye düşünüyorum." (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

"Aile hayatımıza genel olarak baktığımda olumlu etkileri oldu. Çünkü benim diğer kardeşlerim de aynı şekilde bu cemaate mensup olmayı tercih ettiler. Onlar da hala bu cemaate mensuplar ve Risale-i Nur'dan öğrendiğimiz metotlarla belki de aile hayatını düzenlemek, dizayn etmek bizim de daha sağlıklı ilişkiler kurmamıza sebep oldu. Hepimiz fikirlerimizi özgürce söyleyerek çok da modern bir şekilde bir karara varabiliyoruz. Her zaman bu şekilde oldu. Yani bana yaklaşımları da...Kardeşlerimin benden çok büyükler. Benden bir büyük, 6 yaş büyük benden. Bana yaklaşımları da her zaman olumlu ve beni ne yargılayarak ne de böyle öteleyerek ya da küçük görerek olmadı. Her zaman sözümü dinlediler ve hani beni yönlendirmelerinde cemaat içerisinde olmamızın Risale-i Nur içerisinde olmamızın çok büyük katkısı olduğunu düşünüyorum. Çünkü belli bir noktada fikirleri yerleşmişti artık. O yüzden beni yönlendirirken de bana yardımcı olurken büyüme sürecinde ya da aile ilişkilerimizde de bunun katkısının olduğunu düşünüyorum." (K19, Yeni Asya, Bağlı)

2.2.13. Ebeveynlerin Çocuklarıyla İlişkileri

Katılımcılara anne babalarıyla romantik ilişkilerini paylaşıp paylaşamayacakları sorulmuştur. 12 katılımcı anneleriyle, yengeleriyle ya da kardeşleriyle konuşabileceklerini belirtirken 1 katılımcı babasıyla paylaşabileceğini ifade etmiştir. 1 katılımcı ise şu an paylaşabileceğini ancak küçük yaşlarda ebeveynlerini üzmemek adına gizlemeyi tercih ettiğini belirtmiştir. 3 katılımcı ailelerinin olumsuz ve sert tepkiler vereceği kanaatinde oldukları için bu konu hakkında konuşmayı tercih etmemektedir. 18 yaşındaki 3 katılımcı ise yaşlarının küçük olması nedeniyle şu anda konuşmadıklarını fakat ciddi bir ilişkileri olduğu takdirde paylaşabileceklerini ifade etmiştir.

“Ben daha çok annemle babamla, yani olmadı da şu ana kadar, olsa dalga geçer gibi konuşurum. Anne bir kız gördüm var ya falan diye. Annem ne saçmalıyorsun öyle şey mi olur der, sonra kızın fotoğrafını göster der. Babama derim. Babam da saçmalama falan der yani onun da annesi babası var, o açıdan. Kızın da bir ailesi var, öyle konuşmalar olmaz vs. İlişki olmaz değil de yani olduysa kıza iyi davran çünkü onun da bir annesi babası var, onun yerinde sen de olabilirdin gibi konuşmalar. Mesela ben sevgili yapsam tebrik eder, alımdan öperler herhalde.” (K14, Menzil, Bağlı)

“Annemden çok sanırım babamla paylaşabiliyorum ama direkt değil. Yani bu şöyle oldu. Ben lisedeyken bir kere böyle bir şey yaşar gibi oldum. Babam işte bana ‘aşık olmak ayıp bir şey değil, günah da değil ama o aşkı nasıl yaşadığın önemli ve bana yalan söylemiyor olman önemli’ dedi. Böyle beni cesaretlendirdiği için daha sonraki zamanlarda böyle bir hissim olduğunda babama bu konuları yine bu çerçeveye açıyorum: ‘Aşık olmak günah değil ama işte bazen olabiliyor öyle şeyler’ gibi. O da tepki göstermiyor yani. Mesela şu anda böyle bir şey olunca anneme de babama da rahatlıkla söyleyebilirim çünkü emin adımlar atacağımı bilirler. Yani görüşeceğim herhangi bir erkekle evlilik niyetiyle görüşeceğimi bildikleri için böyle bir sorun teşkil etmez.” (K20, Yeni Asya, Bağlı)

“Bunu şu an paylaşabilecek bir yaşıyım. Küçükken de aslında paylaşısam, annem özellikle bir şey demezdi büyük ihtimalle. Babam da demezdi de üzülürdü belki içten içe, biraz babalığın verdiği bir şeyle alakası olabilir. Ama tercihen özellikle de daha küçükken paylaşmamayı tercih ediyordum, hiç paylaşmayı denemedim açıkçası, hep bir şeyleri gizleme modundaydım. Belki de yani dediğim gibi bir densesen, gözünü korkutursalar, sakla tamam da nedense biraz onları üzmememle alakalı

büyük ihtimalle. Yani üzüleceklerinden, bana kızacaklarından değil. Üzüleceklerinin farkında olmam bile biraz saklamaya itiyordu beni.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Hayır, asla. Yani az önce dediğim gibi işte ‘Biz senin buralara gidersen bozulacağını biliyorduk, bizi haklı çıkarttın’ derlerdi belki bilmiyorum. Ben öyle bir şey yaşamadım açıkçası. Bu tamamen kendimle alakalı, istemediğim için olmadı. Ailem yasakladı o yüzden yapmayayım diye değildi. Tamamen kendi şuuruyla bilincimde olan bir şeydi. Ama eğer olursa, olumsuz olarak büyük tepki vereceklerini biliyorum. Ama şey olarak evlilikle alakalı değil, sevgili ilişkisine karşı çıkacaklarından eminim.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Şimdi yaşım genç. O yüzden paylaşmam. Ciddi bir şey olmadığı için paylaşmam. İleride ciddi bir şey olur, o zaman paylaşılır tabii.” (K3, İskenderpaşa, Bağlı değil)

2.2.14. Ebeveynlerin İbadetler Konusunda Çocuklarına Yaklaşımı

Ebeveynlerinin ibadetler konusunda kendilerine nasıl yaklaştığı sorulduğunda, katılımcıların 12’si “teşvik edici, öğütler vererek, ödüllendirerek, sevdirek” aşlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir. 5 katılımcı anne babalarının ibadetler konusunda kendilerini zorladıklarını, baskıcı bir tutum sergilediklerini belirtmiştir. 3 katılımcı ise ailelerinin baskı ve dayatma düzeyinde olmasa da “iğneleyerek”, “ısrarcı olarak”, “şikayet ederek” sözlü bir şekilde ikazda bulduklarını ifade etmiştir.

“Teşviklerde bulunarak. Hiç baskıcı olduklarını hatırlamıyorum. Yani biraz şeydi hiç seçme şansım yoktu ki yapacaksın bunu. Mesela oruç tutmak... Ben oruç tutmamak diye bir şey olduğunu çok yakın bir zamanda öğrendim. Yani insanlar cidden oruç tutmayabiliyorlarmış mesela. Bu benim için şok edici bir şeydi. Bana öyle geliyordu ki herkes oruç tutar. Yani bir seçeneğim yok gibiydi. Namaz konusunda, bir vakitler çok kılardım teşvik ediciydiler o dönem. Kılmamaya başladığımda da öyle hiç baskıcı bir şey göstermediler. Annem sürekli kılsan iyi olur konuşma yapar ama baskıcı bir dille değil, şunu yapmazsan senden şunu alırım falan gibi değil.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Bazen, namazı kılmadığımda hani kaçırdığımda, annem daha çok kızar bize. Namazımı kıl der, hatta bunu zorlayıcı bir etkide der. Hatta kardeşim bence bu yüzden dine karşı, ibadetlerine karşı bence daha bir soğuma oldu. Çünkü annem onun ne kadar çok üstüne gitse kardeşim sanki o kadar çok soğuyor gibi oluyor. Kardeşim 18

yaşında şu an, 1-2 yıl öncesinden bakarsak bu olaya, soğuması bence çok normal. Ama babam daha rahat, annem baskıcı.” (K13, Menzil, Bağlı)

“Babamın bana pek öyle şeylerle yaklaştığını hatırlamıyorum. Babam çok hassasiyeti olan biri değil. Annem açısından da böyle namaz konusunda falan ısrarcılığı olurdu, hani daha böyle yeni yeni büyümeye başladığımda. Ama böyle çok fazla kavga ettiğimizi ya da çok üzüldüğümü, ona inat namaz kılmadığımı mesela böyle anılar hatırlamıyorum. Hep böyle bir ses vardı, annemin kıl şöyle yap böyle yap hani yani teşvik edici şeyler kullanırdı. Kıl işte şunu alalım kıl şuraya gidelim gibi. Ama ben belli bir yaşa geldiğime bunu yapmam gereken bir şey olduğunu anladığımda öyle başladım. Ama hani bir ses vardı, hiçbir zaman kendi kendine bırakıp senin tercihin, kıl kılma öyle bir şey olmadı, hep söyledi yani. Hep bir ses vardı annemde.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

2.2.15. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Kurumlar

Katılımcıların hepsinin yolu hayatının bir döneminde ebeveynlerinin cemaatinin eğitim kurumlarına düşmüştür. Bunlar “sübyan mektebi”, “kurs”, “dergah”, “medrese”, “yurt”, “dershane” ya da “vakıf-dernek” adları altında her dini grubun farklı isimlendirmesine göre değişiklik göstermekle birlikte esas fonksiyonu itibariyle İslâmî ilimler veren eğitim kurumlarıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki bu bölümde “vakıf-dernek” olarak belirtilen her kurum bir dini gruba bağlı değildir. Bir dini grupla bağlantısı olanlar belirtilecektir. Bu başlık altında sadece katılımcıların din eğitimi aldıkları kurumlar açıklanacaktır.

Katılımcıların eğitim aldıkları dini gruplar; İsmailağa Cemaati, Süleyman Efendi Cemaati, Menzil Cemaati, Yeni Asya Grubu, Meşveret Cemaati, İskenderpaşa Cemaati, Yazıcılar Grubu ve Erenköy Cemaati’dir. Yazıcılar Grubu ve Erenköy Cemaati çalışmaya dahil edilen dini gruplar arasında olmamasına rağmen bu bölümde katılımcıların temas ettiği gruplar olması nedeniyle bahse konu olacaktır. Işıkçılar ise çalışmaya dahil olan dini gruplar arasında olmasına rağmen katılımcının bu çatı altında eğitim almamış olması nedeniyle dahil edilmemiştir.

Buna göre;

- 4 katılımcı İsmailağa Cemaati’nin sübyan mektebine gitmiştir. 2 katılımcı yaz aylarında yatılı kursa gitmiştir. 1 katılımcı 15-19 yaş aralığında medrese eğitimi alıp

hoca olmuştur. 1 katılımcı imam hatip lisesinden mezun olduktan sonra medreseye başlamıştır. 1 katılımcının ise 2 günlük bir kurs tecrübesi olmuştur.

- 1 katılımcı ortaokulu okurken yatılı olarak Süleyman Efendi Cemaati'nin yurdunda kalmıştır. 1 katılımcı ortaokulda bir yaz döneminde yatılı kursa gitmiştir. 1 katılımcı ise ilkokul döneminde gündüzleri derslere gitmiş, ortaokul döneminde yaz aylarında yatılı, lise ve üniversite döneminde ise tamamen yatılı bir şekilde Süleyman Efendi Cemaati'nin yurdunda kalmıştır. 1 katılımcı ise sadece 2 hafta yatılı kursa gitmiştir.
- 1 katılımcı ortaokul döneminde Adıyaman Menzil Cemaati'nin dergahına, yatılı bir kurs olmasına rağmen, gündüzleri gitmiştir. 1 katılımcı yaz aylarında cemaatin kurslarına gitmiştir. 1 katılımcı ise ortaokul döneminde yatılı kalmıştır.
- 1 katılımcı hem ortaokul hem de lise dönemlerinde yaz aylarında ve ara tatillerde Yeni Asya Grubu'nun dershanelerinde 1 haftalık kamplara katılmıştır. 1 katılımcı lise dönemlerinden itibaren kamplara gitmiştir.
- 1 katılımcı üniversite döneminde Meşveret Cemaati'nin kamplarına gitmeye başlamıştır. 1 erkek katılımcı yatılı kalamadığı için cumartesi akşamları sohbetlere gitmiştir.
- 1 Katılımcı İskenderpaşa Cemaati'nin yaz kurslarına gitmiştir.
- 1 katılımcı Erenköy Cemaati'nin yaz kurslarına gitmiştir. Daha sonra lise döneminde cemaatin hafızlık kursuna gitmiştir. Örgün okul süreciyle eş zamanlı yürüttüğü bir çalışma olmuştur.
- 2 katılımcı ilkokul-ortaokul çağlarında kadınların evlerini Kur'an kursuna çevirdiği yerlerde temel dini eğitimler almıştır. Bu evlerden biri Süleyman Efendi Cemaati'ne bağlı bir kadına aittir. Diğer ev kursunun ise nereye bağlı olduğu bilinmemektedir. O dönem katılımcının yaşı küçük olduğu için bu konuda farkındalığa sahip değildir.
- 3 katılımcı temel dini eğitimlerinin evde aileleri tarafından verildiğini belirtmiştir.
- 1 katılımcı imamı İskenderpaşa Cemaati'ne bağlı olan bir camide 8 sene bire bir Kur'an eğitimi almıştır.
- 12 katılımcı ilkokul-ortaokul dönemlerinde mahallenin caminin Kur'an kursunda dini eğitimini almıştır.

- 3 katılımcı Diyanet'e bağlı Kur'an kurslarına gitmiştir. 1 tanesi ortaokul döneminde yaz aylarında gitmiştir. 1 katılımcı lise döneminde yatılı kalmıştır. 1 katılımcı ise 12 yaşında başladığı Diyanet kursuna 12 yıl gündüzlü bir şekilde devam etmiştir ve hafızlık eğitimi almıştır.
- 1 katılımcı ortaokul döneminde hafta sonları Anadolu Gençlik Derneği'ne gitmiştir. 1 katılımcı ise yaz aylarında derneğe gitmiştir. (AGD, bir dini gruba bağlı değildir, kurucusu Necmettin Erbakan'dır)
- 1 katılımcı üniversite döneminde Eğitime Destek Programları Merkezi 'ne gitmiştir. (EDEP bir dini gruba bağlı değildir, TÜRGEV çatısı altında kurulmuştur.)
- 8 katılımcı imam hatip ortaokulunda okumuştur.
- 14 katılımcı imam hatip lisesi okumuştur.
- 2 katılımcı ilahiyat okumuştur. 1 tanesi ise ilahiyat eğitimine devam etmektedir.

2.2.16. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Kurum ile İlgili Görüşleri

i. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukların Görüşleri

7 katılımcı ilkokul-ortaokul çağlarında mahallelerindeki ya da köylerindeki caminin Kur'an kursuna gitmiştir. Bu kurslarla ilgili olumlu ya da olumsuz beyanları olmamıştır. 1 katılımcı ise İsmailağa Cemaati'ne bağlı bir sübyan mektebine gitmiştir. Burayla ilgili düşünceleri sorulduğunda yemekler konusunda hocalarla sorun yaşadığını ifade etmiştir.

3 katılımcı Nur Cemaati'nin dersanelerinde kamplarda kalmıştır. Nur Cemaati'nden 1 katılımcı ise sadece sohbetlere gitmiştir. Cemaatin kolları arasındaki bazı farklılıklar dile getirilmiştir.

3 katılımcı Süleyman Efendi Cemaati'ne ait yatılı kurslarda bulunmuştur. Bunlardan 2'si kursla ilgili anılarını olumsuz bir bağlamda aktarmıştır. Gerek kursun disiplini gerekse fiziki koşulları eleştirel yaklaştığı konulardır. 1 katılımcı ise yurttan yatılı kalmasının kendi ayakları üzerinde durabilmesi açısından sonraki yaşamında kendisine yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcılardan 7'si imam hatip lisesi mezunudur. 3 katılımcı ortaokulu da imam hatip okullarında okumuştur. Katılımcıların tamamının imam hatip okullarının koşulları,

imkanları, hoca-talebe ilişkileri konusundaki beyanları olumludur. Ancak 1 katılımcı tek cinsiyetli eğitim modelinin, karşı cinsle iletişim kurma konusunda sorunlar teşkil ettiğini dile getirmiştir. Bu bakış açısının aksine sadece kızlarla okumanın bir çeşit konfor olduğunu ifade eden bir katılımcı da olmuştur.

2 katılımcı medrese eğitimi almıştır. Gerek eğitim gerekse ilişkiler açısından buldukları ortamdaki memnun kalmışlardır.

2 Katılımcı Anadolu Gençlik Derneği'ne gitmiştir. Kurumsal bir çatı olması sebebiyle rahat ve verimli bir ortam olarak değerlendirilmiştir.

Lisansüstü eğitim alan 1 katılımcı ise EDEP'e devam etmektedir. Eğitimi ve hocaları konusunda övgüyle bahsetmiştir.

“İlkokula başlamadan bir sübyan kursuna gitmişim orayla ilgili belki olumsuz anılarım olabilir. İsmailağa Cemaati'ne aitti orası, yatılı değildi, her gün gidiyordum anaokulu gibi. Hem küçük çocuklara yapılan etkinlikler hem dini eğitim vardı. Oyun oynadığımızı hatırlıyorum çok eski bir zaman yani 5- 6 yaş olduğu için. Arkadaşlarla pek bir hikayem yok ama hocalarla var, sert olduklarını hatırlıyorum yani açıkçası beslenme konularında falan katılımları vardı. Yemekle alakalı, yemeğinizi bitirmeniz gerekiyor gibi zorlayıcılıkları vardı. Çok olumsuz bir şey yok.

...

İlkokuldan liseye kadar belki her sene olmamıştır ama genelde hafta sonları bir vakfa gidiyordum ama orası İsmailağa'ya bağlı değildi. Anadolu Gençlik Derneği'ne gidiyordum. Orası benim için çok güzeldi, zaten kendi bilincimde gittiğim, tercih edebilecek bir yaşta olduğum için eğlendiğim ve hocalarla da hiçbir sorun yaşamadığım bir yerdi benim için. Güzeldi, çok daha rahattı tabii ki biraz daha resmi bir yer olmasının belki de verdiği bir şeydi ve sonraki süreçte zaten liseye başladım imam hatip lisesinde okudum. Lisedeyken cemaate bağlı böyle ara ara hani her hafta sonu dini eğitim aldığım bir yere gitmedim. Daha sonra zaten lise bitmeden ben medreseye gitmeye karar verdim, mezun oldum medreseye geldim. Güzeldi, ben yani çok üzülerek mezun oldum okuldan hani böyle olumsuz bir şey yaşamadım liseye dair anılarım hep güzeldi benim. Hep samimi bir ortam vardı. Yani genç hocalarımızla böyle abla kardeş gibi, daha büyüklerle belki bazen baba gibi yani çok yakındık. Yani öğretmenler konusunda şanslı olduğumu düşünüyorum okulda. Sırf kızdık, rahatlık demek oluyor birazcık yani kızın bir arada olduğu bir ortam ne kadar

sıkıcı ya da kasıntı olabilir, yani benim için konfor alanıydı açıkçası kız kıza olması.”
(K10, İsmailağa, Bağlı)

“Ben sanırım 6 ya da 7 yaşından sonra her yaz işte camiye giderdim Kur'an kursuna. Sonra aralarda dershaneye zaten gidiyorduk, hafta sonları hep oluyordu, arada bir yatılı oluyordu işte. Yaz tatilinde ve 15 tatilde yatılı 5 gün kalıyorduk genellikle Yeni Asya'da. Sonra 13-14 yaşından sonra bu din arayışını bir kenara bırakıp cemaat arayışına geçtim. O zaman da bütün cemaatleri tek tek denemek için yatılılarına gittim. Mesela Meşveret'e yine Risale-i Nur'un Meşveret kolu. Orada da 40 gün kalmıştım. Orası da bizimle neredeyse aynı ama tabi ki bir farklılıklar var. Mesela Yeni Asya yayınevinde Risale'nin yanında lugat olur, o sayfada geçen kelimelerin anlamları yazar. Meşveret'te böyle bir şey yok. Meşveret'in gazetesi yok, Yeni Asya'nın gazetesi var gibi ufak farklılıklar var. Ben zaten Yeni Asya'nın içinde büyüdüğüm için oradaki o kardeşliği bir kere pekiştirmiştim. Yani Meşveret'te belki büyüseydim oraya bağlı olabilirdim ama Yeni Asya'da bir kere ortamım olduğu için bırakmadım, bırakmak istemedim. Birkaç kere yine Meşveret'e gitmeye devam ettim hafta sonu derslerine ama aynı verimi orada alamadım.” (K20, Yeni Asya, Bağlı)

“Yani ilk hatırladığım şey Kur'an-ı Kerim'i 6 yaşında öğrendim. Normal okula gitmeden önce Kur'an-ı Kerim'i öğrendim ve bu dediğim gibi dergâhta gelişti. Hocalarımı çok severdim. Arkadaşlarımla da aram iyiydi. Daha sonra ilkokula başladım. Ortaokulda yaz dönemleri bir haftalık Süleymancılara yanında kalma dönemim oldu, sonra ben ağlayarak eve geri döndüm. Daha sonra biz arkadaşla direkt olarak Diyanet'e bağlı bir kursa girdik. Orası da çok güzeldi mesela.

Süleymancılara da annem sayesinde gitmiştim, annem dedi ki bir şey olmaz hani giderse ne olacak yani. 11-12 yaşında falandık herhalde. Gün çok uzun bir kere, yani sabah kalkıyorsun namazı kılıyorsun ondan sonra koşa koşa derse gidiyorsun. Yemekhane koşulları çok kötüydü mesela. İşte ekmekler şöyle leğen gibi plastik bir şeyin içinde duruyordu. İçinde karıncaların gezdiğini görürdüm. O bir haftada zayıfladığıma eminim yani. Yemeklerin tadı böyle çok aşırı iyi gelmemişti hatırladığım kadarıyla ve ekmezsiz yediğim için mi ya da direkt soğuduğum için mi böyle hatırlıyorum, çok hatırlamıyorum... Umurunda değildi kimsenin. Yani yiyor musun, yemiyor musun? Sonra gideceğimiz günlere çok yakındı, bir vestiyer vardı oranın temizliğini yaptırmışlardı bize. Çok şaşırıyordum ben buranın temizlikçisi miyim diye düşünmüştüm. Şimdi bir de 11-12 yaşındayken öyle şeyleri çok

algılamıyorsunuz yani. Muhtemelen şöyle düşündüler, ‘Hani sen buraya aitsen, buranın bazı hizmetlerini yapmalısın ki işte kendi nefsini biraz daha alçalt’ diye ama yani ilk kez aralarına girmişsin ve sana temizlik yaptırıyorlar, biraz hani ne alakası var diye de düşünebiliyorsun. Yatakhaneyi hatırlıyorum mesela, çok büyük bir yatakhaneydi ranzalar demirdendi, her gece ağlıyordum. Yakın arkadaşımınla farklı yatakhanelere bırakılmıştık, bu beni etkilemişti tabi ki sonuçta tanımadığım insanlarla yatıyordum ve direkt ışıkları kapatıyorlar, direkt uyu diyorlar ve hani başına gelip uyudun mu diye de kontrol ediyorlar. Ondan sonra dönüş günü geldi, Ağlıyoruz ama nasıl ağlıyoruz, anne ne olur biz buradan götürün falan diye. Sonra işte ertesi hafta başka bir kusa başladık orası da o kadar güzeldi ki... Diyanet’in kursuydu, şartları daha iyiydi. Mesela sınıf ortamı...Süleymanlıların kursunda yerdeydik ve ister istemez bazı yerlerin sürekli oturmaktan uyuşuyordu ama burada direkt sınıf ortamı vardı. Yani işte sıralar var, sandalyeler var, sen oturuyordun, hocanı bekliyordun, hocan beyaz önlük giyinmiş gelmiş akıllı tahtada ders anlatıyor, böyle bir ortam... Zikir şartları çok daha iyiydi. Ranzalar vesaire rahat, odalar 4 veya 6 kişilikti. Arkadaş çevrem iyiydi, güzeldi gerçekten.

Sonra bir de imam hatip dönemlerim var. İmam hatip ortamı gerçekten çok ahlak üzerine yetiştirilen bir yerdi. Hocalarımdan çok memnundum, ciddi manada ortamımız güzeldi yani. Herkes belli bir amaca hizmet ettiğinin farkındaydı. Yani biz Müslümanız, Müslüman gibi yaşamalıyız ve insanlara İslâm’ı anlatmalıyız. Orada herkes heyecanlıydı yani, öğretmenlerimiz de gerçekten şeydi, bizim ne düşündüğümüzü çok merak ederler sürekli bizimle sohbet ederler. Bize önümüzdeki süreçler hakkında bilgi veriyorlardı. Sonra üniversiteye geçtim. Zaten lisedeyken ben bu EDEP programını bizden bir önceki dönemden mezun olan arkadaşlarımdan duyuyordum. Burası çok iyi çünkü gerçekten çok kaliteli hocalar var maşallah. Zaten çok büyük bir kısmı üniversitede hoca, ya da işte emekli olmuşlar artık. Hem dini açıdan hem de akademik açıdan tatmin edici bir program. Yani hem sosyal bilimler dersleri alınıyor hem de İslâmî bilimler dersleri alınıyor. Gerçekten alanında iyi isimler veriyor yani dersleri. Amaç şu zülcenaheyn dediğimiz, işte hem klasik ilimlere hem de modern ilimlere vakıf akademisyenler yetiştirmek. EDEP’in bende açtığı ufuklar farklı oldu. O yüzden önemsiyorum olduğum konumu da gittiğim şeyleri de.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Ben iki tane çiftlikte staj yaptım. Hepsini tek başıma ayarladım, kendi başıma ayarladım, kendi başımın çaresine baktım. Ben bunları yaparken 18-20 yaşlarımdaydım. Bunları aileme bile haber vermeden yaptım. Sonra başka işler de

yaptım, il il gezdim, yine onların haberi yoktu. Yani başımın çaresine bakabildim. Arkadaşımın evinde kaldım aylarca bir müddet, orada evi geçindirebildim. Bunların hepsi benim liseden itibaren yurtta kalıp, bana bir sorumluluk verilmesiyle ilgili. Dolabımın olması, yatağımın olması, temizlik yerimin olması. Yurtta bazı görevler... Ne bileyim çöpçülük, yemekçilik ve temizlik yerimin olması keza. Bunlardan dolayı ben akranlarıma göre daha erken olgunlaştım. Babamın disiplini gelince üstüne şu an ne babamların ne de kardeşlerimin bana karşı şüphesi yoktur. Ben aramadığım müddetçe onlar beni aramaz. Benim çok hoşuma gidiyor mesela... Bana güvendiklerini gösteriyor, bana bunları kattı.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

“Yazları camilere gidiyordum böyle küçükken işte 3. 4. sınıfa giderken hani böyle binadaki kızlar toplanır camilere gider ya öyleydi. Ondan sonra 1 sene yaz Kur'an kursuna gittim ama yatılı, İsmailağa Cemaati'ne bağlı. Orada bir hocamı çok sevdim, yani aşırı derecede sevdim ve bunun gibi olmam gerekiyor dedim yani onu kendime örnek aldım, bilgili, akıllı... 7. sınıfın tatiliydi yaz kursuydu, kurs sevgisi içime girdi. 15 yaşımıydım, o yaştan itibaren zaten 4 yıl boyunca eğitim aldım. Dolu dolu geçti süreç. Aynı anne babadan doğmayıp kardeş olduğun insanlar oldu. Ben çok hastalanan bir insandım mesela, hastalanıyordum başımda arkadaşım bekliyordu... Hoca, seni kızı gibi görüyor, kardeşi gibi görüyor. Hocamın da belki yaşı benden çok büyük değildir aramızda en fazla 5-6 ya da 8-9 yaş vardır ama hastalandığında seni şefkatle bekliyor başında.

Farklı farklı aktivitelerimiz oluyordu, Oyun oynuyorduk. 5 katlı bir kurstu, biz orada ip atlayıp top oynuyorduk, kanaviçe yapıyorduk, örgü örüyorduk. Zaten derslerimiz çok ağırdı, kışın kaldığımız kursların dersleri çok ağır oluyordu çünkü sürekli Arapça. Yazın kurslarımız da çok eğlenceli geçiyordu, beraber kekler, börekler falan.” (K12, İsmailağa, Bağlı)

“Küçükken annem vasıtasıyla mahallenin camisine Kur'an kursuna gitmiştim. Sonra ortaokulda ve lisede imam hatibe gittim. Buralara da kendi hür irademle gitmedim, annem vesilesiyle gittim. Okul zaten hep kızdı, erkek yoktu. Ama bu erkeklerden uzak olmanın bir eksi yanı vardı. Mesela bazı arkadaşlar bir erkekle konuşurken nasıl konuşacağını bilmiyor, yani ortam hep kızlar arasında olunca, yani illa sevgili manasında değil sadece bir arkadaş gibi olabilir sıkıntı oluyor. Hocalarla aramız iyiydi, bir sorun olmadı yani. Bir de bir caminin yatılı kursuna gitmiştim, Diyanet'e bağlıydı. 11 ve 12. sınıftaydım, hem lisede okuyordum her orada kalıyordum. Tefsir,

hadis gibi hani çok temel dersler görmüştük, çok güzel geçti, iyi ki oraya gitmişim.
Çok mutluyum oraya gittiğim için.” (K13, Menzil, Bağlı)

ii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Görüşleri

8 katılımcıdan 3’ü İsmailağa Cemaati’ne bağlı bir sübyan mektebine gitmiştir. 2 katılımcının beyanlarına göre katı, ağır bir eğitim sistemi vardır. Bununla birlikte salt kitabi bilgi verilmektedir. Bir katılımcı yaptığı ezberleri anlamlandıramamasından ötürü rahatsızlığını dile getirmiştir. Buna ek olarak, hocaların pedagojik formasyonunun olmadığını bunun o dönemde kendileri için olumsuzluk yarattığını belirtmiştir.

Diğer katılımcı hocalara karşı saygılarının iletişimlerinde bir tür iç huzursuzluğu oluşturduğunu ifade etmiştir. Aynı katılımcı daha sonra Süleymancılara ait bir ev kursuna gitmiştir. Bu cemaatte eleştirdiği konu, bilgilerin öğretilmemesi, kaynak kitabın kelime kelime ezberletilmesidir. Katılımcı Adıyaman Menzil Cemaati ve Erenköy Cemaati’nde de bulunmuştur. Erenköy Cemaati ile Menzil Cemaati’ni kıyaslarken, Menzil’de dini olan ve olmayan ayrımının keskin biçimde ayrıldığını ancak Erenköy Cemaati’nde dinin hayatın her alanında olduğunu ve oradakilerin entelektüel düzeyinin yüksek oluşunun kendisine katkı sağladığını ifade etmiştir. Ayrıca her iki katılımcının da değindiği bir konu, çocuklar için faaliyetlerin olmamasıdır. Bu konuda eleştirel bir bakış açısına sahip oldukları görülmüştür. 1 katılımcı ise sübyan mektebinde geçirdiği dönemden memnuniyetle bahsetmiştir. Gerek hocalarıyla gerekse arkadaşlarıyla ilişkilerinden hoşnut kalmıştır.

Bunun dışında 5 katılımcı küçük yaşlarda mahallelerindeki caminin Kur’an kursuna gitmiştir. Camiye giden 3 katılımcı oradaki eğitimden verim almamıştır. Sonraki süreçte farklı yerlerde eğitim almışlardır. 1 katılımcı ortaokul döneminde Süleymancılardan yatılı kursuna gitmiştir. Kursta hocalarla sorunlar yaşamıştır. 1 katılımcı yine bir camiye gitmiştir. Ancak caminin imamı, ebeveynlerinin cemaatine bağlıdır. 8 sene aynı hocadan özel olarak Kur’an eğitimi almıştır. Katılımcı bu süreçte hocayla bir sorun yaşamamasına rağmen sürecin uzunluğu ve aynı eğitimlerin defalarca tekrarlanmasından rahatsızlığını dile getirmiştir. Camideki eğitimden verim alamayan diğer katılımcı ise kadınların kendi hanelerini kursa çevirdiği evlerden birinde sürecine devam etmiştir. Ortamda el işi faaliyetleri gibi etkinliklerin olması çocuk olarak kendisini motive eden unsurlardan olmuştur.

1'i açık lise olmak üzere bütün katılımcılar imam hatip lisesi mezunudur. 5'i orta okulu da imam hatipte okumuştur. 4 katılımcı imam hatip okuduğu için mutlu olduğunu ifade etmiştir. Gerek arkadaş ve hoca ortamı gerekse eğitim açısından memnun kalmışlardır. 3 katılımcı ise öğrenci kitlesinin isteyerek değil de aile zoruyla gelmesine bağlı olarak ortamın dışarıdan görüldüğü gibi homojen bir yapıda olmadığını, çeşitlilik gösterdiğini belirtmiştir. Bununla birlikte 1 katılımcı eğitim sisteminin mevcut sınav sistemi karşısında öğrencileri meslek derslerinden uzaklaştırdığını dolayısıyla verimsiz bir eğitim-öğretim metodunun uygulandığını ifade etmiştir. Bunun dışında 1 kadın katılımcı lisesinde meslek dersi öğretmenlerinin başörtüsü konusunda manipülasyon yaptıklarını ifade etmiştir.

Son olarak, 1 katılımcı gündüzcü olarak 12 sene Diyanet'in Kur'an kursuna gitmiştir. Diyanet kursuyla birlikte farklı cemaatlerden insanlarla tanışma fırsatı elde ettiğini, her çevreden insanla muhatap olarak tahammülünün arttığını belirtmiştir. Hocalar ve arkadaş çevresi açısından da eğitim açısından da Diyanet kursuyla ilgili memnuniyetini ifade etmiştir.

“Ben küçükken, 6 yaşındayken bir sübyan mektebine gönderildim. İsmailağa'ya bağlıydı galiba. Kadın Arap'tı ve İsmailağa'da evi vardı, kendi evinde topluyordu çocukları cüzi bir paraya. Kur'an-ı Kerim, peygamberin hayatı, Allah'ın isimleri vs. gibi şeyler öğretiyordu. Benim için korkunç zamanlardı. Yatılı değildi ama hiç gitmek istemiyordum. Orayı sevmiyordum çünkü anlamlandıramadığım şeyi öğrenmek bana çok zor geliyordu küçükken. Ben daha şey istiyordum, çocuğum ve kitaplar okuyayım. Ben kitaplara çok takıntılı bir çocuktum, çok severdim kitap okumayı. İşte daha anlamlandırabileceğim şeyler yapmak isterdim. Ama orda işte saatlerce Kur'an ezberi, şey ezberi... Bunlar bana bir karşılığı varmış gibi gelmiyordu. Çünkü anlamıyorum, bir şey ezberliyorum onu okuyorum herkes karşısında beni alkışlıyor ama ne bu, sıkılıyordum. Bir de şey vardı, oranın hocaları da dediğim galiba tarikat çıkışlı kızlar yani genç kızlar çocuk pedagojisinden anlamadıkları için mesela ben ıspanak yemeği sevmezdim. Oradayken mesela bana şey şakası yaparlardı, bugün ıspanak varmış K4...Benim sürekli karnım ağrırdı ıspanak olduğu için. Oranın yolu aklıma gelince böyle şey olurum, yani hani sıkıntı hissederim içimde...

Hocaların bize yaklaşımı iyiydi çok nahif insanlardı ama çocuk pedagojisinden anlamıyorlardı dediğim gibi. Bunu zaten büyüdükten sonra fark ettim o zamanlar

hiçbir şey anlamıyorsun. Hiç öyle kötü bir şekilde davrandıklarını hatırlamıyorum, gayet kibar davranıyorlardı, iyi davranıyorlardı. Çocukları sürekli koyu bir şekilde Kur'an eğitimi vermek bence çok yanlış. Çünkü ben mesela alfabeyi öğrenmeden, Türkçe okumayı öğrenmeden Arapça okumayı biliyordum. O yüzden birazcık daha eğlenceli bir hale getirilmeliydi. Çocuksun orada eğlenmek istiyorsun ya da ne bileyim başka ilimler de verilmeliydi diye düşünüyorum. Beşeri olsun, coğrafya vs. çocuk seviyesinde eğlenceli bir şekilde onlar da verilmeliydi.

İmam hatip okurken hocalarımız sürekli manipülasyon yapıyordu, başını örtmen çok iyi vs. şeklinde gülümseyerek ama alttan alta karşı tarafı bence irite edecek şekilde yaparlardı. Bunlar meslek dersi hocalarıydı. Kur'an hocamız vardı mesela, bir kız vardı, açık ona bir şey söylemişti. Şu an hiç hatırlamıyorum ne söylediğini ama kadın da çok güler yüzlü çok iyi bir hocamız ama o kızın gücüne gitmişti. Bir de sınıftaki tek açık o olduğu için haliyle alınmıştı. Herhalde kendini ait hissedemiyordu. Annesi gelmişti hoca ile konuşmuştu, kavgacı bir tavırla değil de hani hocam böyle yapmışsınız çok kırılmış gibi vs. şeklinde.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Ben iki sene okuldan önce sübyan kursuna gittim. Orada gerçekten güzel geçtiğini hatırlıyorum. Yani orda direkt işte hem Kur'an-ı Kerim'de elif cüzünden itibaren çat pat bir şeyler öğreniyorsun. Okuma yazmayı öğreniyorsun. İşte arkadaşlarıyla sosyalleşiyorsun falan...Oradaki hocamı hala hatırlıyorum mesela, çok severdim. Görüşmüyoruz, ondan bir haberim yok ama o anki hatıra aslında gayet iyiydi. Hala özlemle ve sevgiyle yad ederim” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Ben yazları genelde camiye giderdim çünkü annem o zamanlar daha burayla tanışmamıştı. Camideki dini eğitimim bence çok iyi değildi çünkü çok yeterli bulmuyorum orayı. Bence biraz daha çocuğa özel olmalı böyle şeyler. Orada 50 kişiye sadece 'elif be' öğretilim geçelim gibi bir anlayış olduğu için sen ne kadar iletişime açık bir çocuksan ya da ne kadar arkadaşlık kurabiliyorsan o kadar iyi geçiyor açıkçası. Ben de çok öyle bir çocuk değildim, biraz daha yalnız takılıyordum. O yüzden çok sevmiyordum gitmeyi. Yine de bir başlangıç eğitimi olarak mutluydum.” (K6, Menzil, bağlı değil)

“İlkokul 2. sınıftan beri yaz Kur'an kursları zaten olmazsa olmaz. İlkokul 3. 4. sınıfa geldiğimde, Kur'an kurslarının klasik bir muhabbeti vardır ya her yaz işte Kur'an-ı Kerim'i öğrenirsin unutursun, yaz başında tekrar başlarsın. Ben onu 2 sene boyunca yaşadım. Babam artık bir gün cemaatin sahip olduğu gibi bir caminin hocasına götürdü. İşte özel ders gibi bir şey almaya başladım. Yine bir cami ama yani cami

cemaatle bütünleşmiş gibi bir şey, imam cemaattendi yani. Ben orada işte dediğim gibi özel Kur'an dersleri almaya başladım 8 sene. İlk senesi şey vardı zaten kafamda, Kur'an-ı Kerim'i öğrenirim ne güzel, tamam öğrendim işte sonra biter. İşte ben öğrendim 2 yıl oldu 3 yıl oldu 4 yıl oldu... Yani benim bu gidiş sürelerim bu arada şeydi, yani sadece yazın değil hem yaz hem kış. Okul zamanı okuldan çıkıyorum Kur'an kursuna gidiyorum, yazın yaz tatillerinde, yani neredeyse 8 senem yokmuş gibi bir şey diyebilirim. En son pandemi girdi araya, kurtulabildim demeyeyim de kaçabildim diyeyim daha çok.

Çok uzun bir süre zaten Kur'an'a geçmedim. Yani aslında okuyabiliyordum ama hocam böyle biraz değişik bir insandı. Bir dört beş kere tekrardan okuduğumu bilirim. O elif-ba vardır ya cüz, ben her sayfasını ezbere biliyordum. Başta hafızlık adı altında girmemiştım ama biraz ona evrildi diyebilirim. Zaten çok isteyerek olmadığı için herhangi bir ne gayret ne bir çaba sarf ediyordum. Derslere çalışmıyordum zaten doğrusunu söylemek gerekirse. Kur'an kursuna gidiyordum, hoca okutuyordu, ödev veriyordu, eve geliyordum, kitabın kapağını daha açmıyordum. Yani artık bıkmıştım, usanmıştım diyebilirim sekiz senenin sonunda. O yüzden çok ilerleme kaydedemiyordum. Çünkü kendi isteğim dahilinde değildi bunlar. Hep aynı hocadan eğitim aldım. Hoca ile ilişkim çok iyiydi aslında. Bana o verdiği derslerin sonucunda vadettiği maddi şeyler vesaire belki o yaşta küçük bir çocuk için çok değerli şeyler olabilir ama ben artık öyle bir bıkmıştım ve usanmıştım ki yani istemiyorum artık yani yok diyordum. Yani mesela vadettiği şeylerden birini söyleyeyim. Kur'an-ı Kerim'e geçtiğinde sana işte 500 TL gibi bir meblağ para vereceğini söylemişti. Yani ben ona rağmen herhangi bir gayret sarf etmiyordum, istemiyordum yani içimden gelmiyordu. Yani o maddi imkanlar beni cezbetmiyordu.

Biz bir grup olarak çalışmıyorduk ben tek başımdım. Yani şöyle diyeyim mesela 2 senede bir öğrenci gelirdi öyle 2 kişi çalışırdık, 3. ay o öğrenci kaçardı. Beni gören zaten artık 'Sen işte artık kemik kadrodasın, demirbaşı oldun buranın' diyordu. Bu kadar uzun süre giden olmadı falan diye. Böyle espriler dönerdi cemaat içerisinde, yani ben tek başımdım her zaman.

İmam hatip okudum hem ortaokulda hem lisede, hiç dışarıdan görüldüğü gibi bir yer olmadığını söyleyebilirim. Ortaokul için yaş küçük olduğu için içindeki insanların da çok bir fikirleri oluşmadığı için herhangi bir davranış ya da bir şeyleri olmadığını düşünüyorum. Ama lise için imam hatiplerin kesinlikle dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını düşünüyorum. Yani bir örnekle açıklayayım. Benim

oyundan tanıştığım bir arkadaşım vardı, daha önce Türkiye'de 4-5 sene yaşamış şu an Almanya'da. İşte imam hatipte okuduğumu duyduktan sonra, 'Siz cin çıkarmayı vesaire öğrenmiş miydiniz?' demişti. Bu insan 4-5 yıl boyunca lise ortaokul dönemlerinde Türkiye'de yaşamış biri, yani bu soruyu ciddi ciddi sorması o zaman çok garibime gitmişti. Demiştim ki acaba insanlar böyle mi düşünüyor imam hatipler hakkında...Dışarıdan görüldüğü kadarıyla şunu da örnek verebilirim. Çalıştığım yerdeki ustalarım imam hatipli olduğumu öğrendikten sonra işte 'imam, sofi' gibi klasik lakaplar takmaya başladılar. Yani direkt bir İslâm'la iç içe bir yer olduğunu düşünüyorlar. Oradan çıkan her öğrencinin tamamen işte hacı, hoca gibi çıktıklarını düşünüyorlar ama yani kesinlikle doğru değil. Ben 8 yıl imam hatipte okumuş biri olarak söyleyeyim. Bizim lisede 12. sınıfta toplam 60 tane 12. sınıf öğrencisi vardı, içerisinde 2-3 tane ateist vardı benim bildiğim arkadaşlarımdan. Mesela dinle herhangi bir bağ olmayan insanlar vardı, yani her türlü insan vardı. 60 kişinin içerisinde 5-10 kişinin o dışarıdan düşünüldüğü kişiler gibi olduğunu düşünüyorum sadece. Yani içeriden biraz daha zayıf olduklarını düşünüyorum. Zaten 60 öğrencinin 50-55'i ailesinin zoruyla gönderilmişti. Ben de bu arada zorla gönderilenlerdim. Dışarıdan ve içeriden böyle görüldüğünü söyleyebilirim. Hocaların genel olarak yaklaşımlarının aslında çok iyi olduğunu söyleyebilirim. Aklımda canlandırdığım meslek hocaların hepsi gayet iyi insanlardı. Yani herhangi bir problem görmüyorum ama verilen eğitim ne kadar doğru ne kadar faydalı tam emin değilim. Yani dediğim gibi imam hatip okudum sekiz yıl, aralıksız Arapça gördüm şu an size Arapça tek bir cümle dahi kuramam, imkânı yok. Mesela benim arkadaşlarımdan çoğu meslek derslerini dinlemezdi. Neden dinleyeyim ki sekiz yıl imam hatipteyim diyor çocuk zaten. Üniversite sınavı yaklaşmış, ben İslâm kültür medeniyet dersine mi kafamı yorayım, yoksa tarihten iki net daha fazla çıkarabilmek için şurada test mi çözeyim diyor. Sonuçta geleceğim söz konusu gibi bir düşünce altında otomatik oraya yöneliyor. O yüzden lisenin son 2-3 senesinin tamamen meslek derslerinden kopmuş bir öğrenci kitlesi olduğunu söyleyebilirim. Yani tabii bu bizim lisemiz için geçerli diğer liselerde nasıl olur bilmiyorum." (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

"Ortaokul 6-7'de olması lazım annemin bir arkadaşı evini Kur'an kursuna dönüştürmüştü öyle bir yere gittim. Orası çok iyiydi, orada çünkü başka etkinlikler de oluyordu. Ben el işlerinden falan çok hoşlanırım, orada çok fazla öyle şeyler vardı. Eğitim olarak da bence yeterliydi, çok fazla başlangıç bilgisi oldu dini açıdan diyebilirim. Tamamen Kur'an-ı Kerim, işte Esmâ'ül-Hüsna dersleri falan oluyordu.

Gün gün farklı dersler oluyordu. Öyle temel dini eğitim dersleri de veriliyordu. Bir yerlere bağlıdır muhtemelen ama ben o zamanlar hiç öyle şeyler bilmediğim için farkında değildim.

Sonra liseyi imam hatipte okudum. Benim okulum aslında çok yüksek puanlı bir imam hatipti, ortamım çok çok iyiydi. Hayatımın en iyi dönemi idi. Şu anki hayatımın neredeyse %90'ını oradaki eğitim hayatım ve oradaki arkadaşlarım oluşturuyor. Çünkü oradaki bilgi birikimim tamamen dünyamı oluşturdu diyebilirim. Eğitim açısından da bence genel geçer görüşe göre bizim okulumuz fen bilimlerini o kadar yabana atan bir okul değildi, hepsini çok iyi öğrendik yani. Bizim okulumuzun hemen yan binası okulun yurduydü. Orada çok daha fazla arkadaşla tanıştım. Arkadaşlıklarım hala devam ediyor. Hocalarımızla ilişkilerimiz çok güzeldi. Meslek derslerini hep çok severdim, onlardan görüştüğüm hocalarım var hala. Hatta okul müdür yardımcımızla aramız çok iyiydi, arada giderdik yanına, oturur çay kahve içerdik. Yani iyi anılar hatırlıyorum.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Diyanet’in kursuna gittim ve çok da memnunum iyi ki gitmişim. Çünkü baktığım zaman Diyanet’in kursuna her telden insan geldi. İnsan böyle biraz daha önyargısız olabiliyor. Mesela başka bir cemaat kursuna gitseydim herkese açık olmayabilirdim diye düşünüyorum ya da bilmiyorum, çevremdeki insanlardan gördüğüm şeyden dolayı böyle bir yargıya düştüm belki onu da bilmiyorum. Çünkü cemaat kursuna giden insanlar sanki cemaatin dışındaki insanlara böyle çok açık değiller gibime diyor. Her cemaatten gelen var şu anda. Nur Cemaati’nden olanlar var, Menzil’den olanlar var, İsmailağa’dan olanlar var. Burası evlerine yakın, hem de öbür türlü de cemaatlerin kursları yaşları küçük olanlar için. Hani bizim şu anda çevremizdeki en yakın hem hafızlık hem de gündüzcü olan kurs orası. Onun için arkadaşlarımız buraya geliyor.” (K1, Işıkcılar, Bağlı değil)

2.2.17. Çocukların Din Eğitimi Aldıkları Ortamların Dine ve Dini Gruplara Yaklaşımlarına Etkisi

i. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukları Görüşleri

Dini gruba bağlı 12 katılımcının belli başlıklar altında detaylandırılan eleştirilerine rağmen tamamının dine ve dini gruplara yaklaşımı en nihayetinde müspettir. Gerek aileleri tarafından gerekse çeşitli çatılar altında aldıkları dini eğitimden memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Eleştirel bakımlarına rağmen diğer dini gruplara bakışları, en öz

biçimde “farklı bir yol/hak yol” olmalarıdır. Bu bağlamda olumsuz bir yargıda bulunmamışlardır.

“Ya ben bu konuda şanslı olduğumu düşünüyorum. Hiçbir yere zorla gitmedim. Hani o yüzden de şu niye şöyle oldu demedim. Hani hepsi kendi isteğim ve tercihim doğrultusunda devam etti ya da etmedi. Hep seçerek, araştırarak, özenle gittim ben gittiğim yerlere. Hani ‘Aa burası varmış, git’ gibi değil, hepsi seçilmiş ailemin bildikleri, güvenlikleri yerleri olduğu için çok fazla bir olumsuzluk yaşamadım.” (K10, İsmailağa, Bağlı)

“Yani bunu da zaman zaman düşündüm. Acaba bir şeylerde geri mi kaldım, bir şeylerde problem yaşadım mı diye. Ama buna kanaatim daha iyi eğitim bence olamazdı. Yani geldiğim noktada kendi yaşıtlarıma baktığımda, daha iyi bir eğitim alamazdım diye düşünüyorum. Bence bana göre ailem bana vermeleri gerekeni en güzel şekilde verdiler. Diğer cemaatler konusunda onların da hak olduğunu düşünüyorum. Çünkü evet hepimiz farklı farklı yollardan gidiyoruz ama aynı yol üzereyiz. Yani belki biri şahsi ilerlemek istiyor, belki biri tarikatla ilerlemek isteyecek, belki biri daha farklı bir yol tercih ediyor ama hepimiz aynı yoldayız. Yani bu yolda birlik olabilmek için birbirimizi desteklememiz gerekiyor. Birbirimize karşı konuşmak, birbirimize karşı cephe almak yerine birbirimizi desteklersek eğer sonucunda güzel bir şey ortaya çıkacak.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

ii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Görüşleri

Görüşülen 8 katılımcıdan 4’ü gönderildikleri kurumlar ve baskılar nedeniyle dine mesafeli olduklarını, geri tepmenin yaşandığını ifade etmiştir. Aralarından 1’i itikadi problemler yaşadığını da ayrıca belirtmiştir. 2 katılımcı tarikat ve cemaatlere yönelik tarafsız bir bakış açısına sahip olduğunu ifade etmiştir. 1 katılımcı Diyanet’e bağlı bir kursta 12 sene boyunca Kur’an-ı Kerim ve hafızlık eğitimi almıştır. Daha önce ilgili başlıklarda detaylı olarak sürecini aktardığımız katılımcı, buradaki ortamın çeşitli çevrelerden teşekkül etmesinin, farklı görüşteki insanlara yönelik tahammül ve saygısını arttırdığını düşünmektedir. Son olarak 1 katılımcı, dinin hep en zor yerinden, ibadet ve fıkhi boyutu bağlamında öğretilmesini eleştirmektedir. Bu nedenle pratikte ibadetlerini yerine getirme hususunda sıkıntılar yaşadığını ifade etmiştir. Bu anlamda eğitim aldığı birtakım müesseseleri eleştirmektedir. Ona göre, dinin inanç ve ahlaki boyutu daha ön planda olmalıdır.

“Annemin bana bir sözü vardı, 18 yaşına kadar ben sana karışmayacağım diye. Hani tesettürüne, namazına, hiçbir şey karışmayacağım. Hani istediğin gibi yaşa. Ama tutmadı orası ayrı. Altıncı sınıfta Kur’an kursuna gittim. Bana bırakılıyorsa ben belki şu an olduğum durumdan daha iyi bir Müslüman olabilirdim diye düşünüyorum. Çünkü baskıyla bir yere kadar gidiyor. Yani şeyi çok isterdim, hani istediğim zaman kapanmak, kendimi sıcak hissettiğimde dini eğitim almak daha çok isterdim” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Dinle bu kadar küçük yaşta tanışmasaydım, daha anlamlandırılabilir bir şekilde dini öğreseydim, dediğim gibi mesela Arapça öğreniyorduk ya sürekli...Kur'an okuyorduk, Kur'an'ı biraz daha anlama babında bir eğitim görseydim ve imam hatip gibi okullarda okumasaydım şu an dine bakışım çok daha farklı olabilirdi diye düşünüyorum. Ben yine anaokulunda din eğitimi görmekte sakınca görmüyorum ama bunu diğer eğitimlerle, beşeri eğitimlerle eşit bir şekilde olmasını istiyorum, dilerdim yani. Öyle olsaydı çok daha iyi olurdu, çok daha eğlenceli bir şekilde öğretilseydi yani.” (K4, İsmailağa, bağlı değil)

“Beni zorlamasalar daha iyi olurdu diye düşünüyorum. Çünkü zorladıklarında çok büyük bir geri tepme aldılar kesinlikle. Ben şu an gerçekten dinden uzak olduğumu düşünüyorum. Artık dini vecibelere karşı herhangi bir isteğim bulunmadığını düşünüyorum şahsen. Yani kesinlikle zorlamamaları lazım, insanın kendi isteyerek kendi arzularıyla yapması gerekiyor. Yani ailem bu durumu ne kadar farkındalar bilmiyorum. Çünkü son 2-3 senedir biraz uzak olduğumuzu söyleyebilirim. Çünkü hafta sonları çalışıyorum, hafta içi okuldayım. Geçirdiğim vakit çok az olduğu için bunun çok farkında olmadıklarını düşünüyorum şahsen. Hala bana ilkokuldaki o çocuk gözüyle baktıklarını düşünüyorum din konusunda. Hala o çocuk olduğumu düşündüklerini düşünüyorum. Abimlerle ablalarla da paylaşmıyorum bazı şeyleri. Yani ister istemez davranışlarımdan, fikirlerimden falan tahmin edebildiklerini düşünüyorum ama herhangi biriyle paylaşma düşüncesi aklımda hiç olmadı bile. Aslında bu durum bile benim canımı sıkın unsurlardan biri. Çünkü yani abilerim, ablalarım belki cemaate mensup olmayabilir ama yani o kafada olduklarından dolayı bu fikirleri onlara sunmam. Onlar için, onların gözünde negatif bir şey olduğu için kendimi neden kötü göstereyim düşüncesi oluyor aklımda. Yani neden abimle, ablamla, annemle, babamla aramı bozayım düşüncesinden dolayı bu fikirleri açmıyorum onlara.

Şu an itikadi olarak dine mesafem olduğunu diyebilirim direkt. Yani bunu çok doğru karşılamayacaklarını ya da belki de şey bile diyebileceklerini düşünüyorum, ‘İşte daha çocuksun işte geçer’ gibi, geçiştirebileceklerini bile düşünüyorum şahsen. Geçici bir süreç midir bunu da bilemem. Zaman gösterecek. Ama bunları paylaştığım insanlar, yani belki beni annemden babamdan daha iyi tanıyan birkaç arkadaş grubum var. Zaten arkadaşlarım da imam hatip mezunu. Onlarla hemen hemen aynı kafada olduğumuz için çok rahat bir yolla açabilirim. Onlar da aynı şekilde bana açıyorlar. Benim soru işaretlerim onlarınkinden biraz daha fazla diyebilirim. Çünkü onlar belki imam hatibe gitmeye zorlandılar ama (iç çekiş...) 8 yıl boyunca aralıksız Kur’an kursuna gitmeye zorlanmadılar. Onlardan iki kat daha fazla cefa çektiğimi söyleyebilirim bu konu hakkında. Muhabbeti falan bile döner arkadaş ortamında, ‘Lan oğlum, başımıza ateist mi oldun’ falan gibilerinden muhabbetler döner.” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

“Ben açıkçası biraz ortadayım, nötrüm. Bazen bir yere bağlı olmak gerekiyormuş gibi de geliyor çünkü insan bazen günlük hayatın koşuşturmasında yalnız kaldığında bazı yerlere savrulabiliyor. Bazen böyle düşünüyorum açıkçası. Bazen de tam tersi şekilde düşünüyorum; insan bu yolculukta yalnız başınadır, her şeyi kendisi de yapabilir, Allah ile baş başadır gibi de düşündüğüm oluyor. Zaman zaman değişiyor” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“İnsanların, başka insanlara karşı tahammülü artıyor. Benim başka cemaatten insanlara karşı tahammülüm var. Aslında ben de baktığım zaman sanki böyle birazcık İhlas kültürü ile büyümüş gibi hissediyorum. Eskiden baktığım zaman sanki biraz katıymışım, yani annemin böyle bende biraz etkisi olmuş gibi hissediyorum. Çünkü sonradan idrak ettim, şu anda bütün cemaatten insanlara açığım yani. Çünkü herkes herkesi sevmeyebilir ama saygı duymak zorunda. Bu da Diyanet kursunda olduğum için oldu.” (K1, Işıkçılar, Bağlı değil)

“Kesinlikle küçükken din eğitiminin korku üzerine değil, sevgi üzerine temellendirilmesi lazım. Ben kesinlikle bunun böyle olduğunu düşünüyorum. Çünkü biz dini şey gibi anlıyoruz, bilgi ya da hani böyle bir salt bir şeyler üzerinden tanımlıyoruz ama aslında din bir yaşam şekli. Yani bizim hayatımızın her aşamasında olması gereken bir şey ve aslında hayatımızın her aşamasını yönlendiren de bir şey. Mesela namaz kılmak, ben bu konuda birçok şeyin çok eksik olduğunu düşünüyorum dini öğretirken. Ben namaz kılmanın ne demek olduğunu biliyordum. Küçükken Kur'an kurslarına gitmişim İsmailağa'da falan nasıl kılınır her şeyi

biliyordum ama namazın içerisinde mesela vacip olanın farz olanın sünnet olanın ne olduğunu Hüdayi'deyken öğrendim. Yine abdest için de aynı şekilde, lisedeki hocamız anlatmıştı. Mesela işte abdestin farzları var ama bu sanki abdest almak böyledir ve abdest hep böyle alınır gibi öğretilmişti bana Kur'an kursundayken. Mesela işte başını önden değil de arkadan mesh edebiliyormuşsun. Ben bunu öğrendiğimde aydınlanmışım. Çünkü başımı her seferinde baştan aşağı açmam gerekiyordu abdest alırken. Bunu öğrendiğimde çok hoşuma gitmişti çünkü başımı ful açmıyordum arkadan mesh ediyordum. Dini hep böyle en zor kısımdan öğretmişler en ucundan öğretmişle, takva boyutunu öğretmişler. Ben daha küçükken, ama bana önce farz boyutunu öğretmen lazım takva boyutunu değil. Çünkü ben takvaya direkt erişemiyorum yani o bana çok zor geliyor. Ben mesela o yüzden ergenlik çağıma kadar hiç namaz kılmadım. Çünkü bana namaz kılmak çok zor geliyordu, abdest almak çok zor geliyordu. Mesela ilk başta hemen bana şey diyorlardı sünneti de farzı da her şeyi başta kılman gerek, namaz kılmak budur, 5 vakit kılmak budur. Ben namaz kılmaya başladığımda çok zorlandım ilk başta. Çünkü hiç namaz kılmamıştım ve bir anda hem farz hem sünnet bir sürü şey kılmam gerekiyordu, adapte olmakta çok zorlandım. Ders arasında namaz kılıyorum, zaten farzı zor yetişiyor sünneti kılınca derse gecikiyorum, namaz kıldığımı söyleyemiyorum. Tabii ki sünneti kılmamız gerekiyor bu çok ayrı bir konu, ama bunun farzla aynı olmadığını işte hayatımızda bazı şeylerin bu kadar katı olmadığını gördüm. Benim kafamdaki din algısı çok sert bir din algısıydı. Mesela bana dinin hep ceza tarafını öğretiler. Mükafat tarafını, iyi tarafını, ahlak tarafını öğretmediler. Mesela en önemli kısım bence bu. Bu cemaatler birazcık daha tasavvuf ve ahlak kısmına yöneldiğini ifade ediyor. Aslında hani tasavvufa mana olarak baktığında fıkhıtan farklı bir şey ama biz hep fıkhî boyutunda kaldık. Yani en azından ben İsmailağa'da onu gördüm, fıkıh çok ön plandaydı. Benim sonradan kavradığım en önemli şey şu oldu, biz aslında dinin ahlak boyutunu önce verdiğimizde ibadet boyutu, yani amel boyutu kendiliğinden bir yerden sonra geliyor.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

2.2.18. Ebeveynlerin Sanata ve Spora Karşı Tutumu

9 katılımcı aileleri tarafından çeşitli sanat ve spor dallarına yönlendirildiklerini ifade etmiştir. 2 katılımcı ailelerinde böyle bir farkındalığın olmadığını ve yönlendirilmediklerini belirtmiştir. 4 katılımcı talep ettikleri takdirde ailelerinin kendilerini desteklediklerini, 2 katılımcı ise talep etmelerine rağmen aileleri tarafından

engellendiklerini ifade etmiştir. 3 katılımcı sanata ve spora teşvik edilmekle birlikte dini hassasiyetlerden ötürü birtakım sınırlandırmaların yapıldığını aktarmıştır.

“Bizde, ben ve kız kardeşimde böyle ufaktan bir müzik yeteneği olduğu falan keşfedildi. Uzun bir dönem 11-14 yaşlarında yani böyle dört yıl kadar sahne aldık. Türkiye'nin ilk çocuk ilahi korosu, Minik Kalpler Korosu'nu kurdular. İşte biz dedik ki, ‘Aa işte biz de katılalım’, annem dedi ki ‘İşte bu çocuklara da en azından bir şey olur, yani gönderelim en azından içlerinde de kalmamış olur’ falan diye biz koronun seçmelerine gittik. Dediler ki, tamam ikinizi de alacağız, sonra işte başladık. O zaman bir albüm çalışması vardı, demo kayıtları falan çekildi. Konserlere gittik hatta ben genç kız olduktan sonra, belli bir dönem konserler devam etti ama bana yavaş yavaş ‘Sen artık yapmasan daha iyi’ dediler. Sonra işte yavaş yavaş hocanın asistanlığını falan yapmaya başladım, koreografileri falan düzenliyorduk. Çünkü Ramazan programları özellikle bizim için çok yoğundu, belediyelerin Ramazan programlarına katılıyorduk, konserler hep dolu oluyordu. Babam da destekliyordu, konserlerimize geliyorlardı, güzeldi yani o açıdan. Mesela ben annemin yerinde olsam izin vermezdim böyle bir şeye. Ama annem sağ olsun yine takdir ettiğim bir şeydir bu.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Yok hayır desteklemediler. Farkında bile değillerdi bence bunun. Tek yöneldikleri şey ne kadar dine bağlı olduğumdu, ne kadar dini iyi yaşadığımdı. Mesela şey oldu, üniversiteyi kazandım, iyi bir yer kazanmışım herkes şey yapıyor işte, ‘Aa İstanbul Üniversitesi’ni kazanmışsın...’ Annem hemen, ‘Aman dinini bilsin de vs.’ şeklinde davranırdı. O yüzden onlar için hep din daha ön plandaydı. Mesela dile yatkınsındır, dil eğitimi alacağına şu kursa git, şurası daha iyi senin için çok daha ön plandaydı. ‘Aaa böyle bir yeteneği varmış, şöyle bir yere yollayayım’ gibi öyle bir hassasiyetleri hiç olmadı yani.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Sanat anlamında bizi çok fazla yönlendirmediler zaten. Bu şey olarak değil, gitmemelisin olarak değil. Bunu düşünmediler mi bilmiyorum, düşünmemiş olabilirler. Öyle bir farkındalık olmamış olabilir.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Küçükken olmadı çünkü benim hiç böyle bir yaklaşımım yoktu. Hani derler ya bir adım olması gerekiyor, ama ben o adımı attığımda çocukluk döneminde değil lise ve üniversite dönemindeydim. Adım attığımda da adıma karşılık verildi. Mesela kemanı çok istiyordum, pandemi döneminde öğrenmek istediğimi söyledim tamam dediler gönderdiler” (K17, Meşveret, Bağlı)

“Hayır. Mesela geçen senelerde boks kursuna gitmek istedim. Bizimkiler kabul etmedi. Hani boks olur, yüzme olur falan gitmek istedim kabul etmediler. Ya işte ne yapacaksın kız şeyleri değil falan dediler, onun için kabul etmediler yani. Annem ‘Kızlar için iyi değildir boks’ dedi. Babam da annem öyle deyince izin vermedi.” (K1, Işıkcılar, Bağlı değil)

“Yani şöyle sanata çok yatkınlığım vardı, küçükken tiyatroya özellikle çok ilgim vardı, tiyatro yaptım. Sonrasında dansa ilgim vardı, modern dansa. Çok küçük yaşta modern dans eğitimi de aldım. 9-10 yaşlarındaydım, okulda bir hocamız veriyordu, en başarılı öğrencilerinden biriydim ama babam sonrasında devam etmeme izin vermedi. Dini hassasiyetlerinden ötürü tamamen. Modern dans şey değil, hani böyle çok okey olunacak bir şey değil zaten. İşte vals, tango gibi yani erkeklerle, partnerle olan danslara izin vermiyordu küçükken dahi. Sadece böyle sahnede toplu bir şekilde grupça sergilenen danslara izin veriyordu. Folkloru falan kendi teşvik ediyordu ama modern dansa da partnersiz olanlara okeydi, o da belli bir yaşa kadar. Anneme göre hepsi saçmaydı.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

2.2.19. Ebeveynlerin Çocuklarının Eğitim Hayatına ve Meslek Seçime Etkisi

Katılımcılara eğitim hayatları ve meslek seçimlerine dair yöneltilen soruya 12 katılımcı aileleri tarafından sınırlandırıldıklarını ifade etmiştir. 6 katılımcı dini hassasiyetlerden ötürü sınırlandırmaların olduğunu, 1 katılımcı ise cemaat içerisinde kadınların kendilerini geliştirmesinden rahatsız olduğunu bu yüzden de ket vurulduğunu belirtmiştir. 8 katılımcı ebeveynlerinin kendilerine bir sınırlama yapmadığını ifade etmiştir.

Akabinde kız ve erkek çocuklarına ailelerin tutumlarının değişkenlik gösterip göstermediği sorulmuştur. 13 katılımcı ebeveynlerinin eşit yaklaştığını belirtirken, 5 katılımcı erkek çocuklarına açıkça pozitif ayrımcılığın yapıldığını ifade etmiştir. 2 erkek katılımcının ifadeleri ise ablalarına yönelik dolaylı bir ayrımcılığın yapıldığını göstermektedir. 1 erkek katılımcı ise ailesinin tarikata ait yurttan kalma konusunda baskı uyguladığını belirtmiştir.

“Şöyle, ben ailemle bir anlaşma yapmıştım lise tercihlerimde. Dedim ki, bana imam hatip çıkmazsa ben açık gideceğim kapalı gitmem, haberiniz olsun. Sonra bütün tercihlerim imam hatip yaptırıldı. Yani böyle bir baskı, bence bu da bir baskı. Ya da daha çok erkek ayrı olunan bölümler tabii hoşlarına giderdi. Mesela ben üniversiteye kaydımı olduğumda kız erkek ayrı olduğunu bilmiyordum. Çünkü internette böyle

yazmıyordu, karışık olduğu yazıyordu. Hatta yazılmaya gittiğimde ailem kız erkek ayrı olduğunu duyunca çok sevinmişlerdi. Bu bağlamda sınırları ve kuralları vardı. Ama benim erkek kardeşim bana göre tabii ki daha rahat. Üniversite okumadı erkek kardeşim ama lisesinde mesela öyle bir şey gözetmediler. Hatta meslek lisesine gitti. Bana yapıldığı gibi, hiç öyle kız olmasın falan yapılmadı.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Bir sınır olmadı sadece İstanbul’da yaşıyorum ben, İstanbul’a yakın bir yer olsun dedi babam. Hani bir şey olduğunda hemen gidip gelelim diye. Böyle yani çok uzak olmadığı müddetçe istediğin yere git dediler. Yani bir sınır ailemizde çizilmedi. Babam her çocuğuna eşit davranır. Kardeşimi benden daha üstün tutmaz, beni de ondan üstün tutmaz. İkimize de aynı, eşit bir şekilde davranıyor.” (K13, Menzil, Bağlı)

“Şöyle ki ben evde üçüncü kızım ama ilk üniversiteye, ilk liseye giden ailede kızlardan benim. Çünkü bunun sözü bile edilmezdi aslında. İşte kız çocukları... İlkokul, ortaokul... Ortaokuldan sonra kursa giderler, yatılı kursa giderler. Çok doğal bir şekilde doğal örgüsünde böyledir bu. Ondan sonra ben geldim, dedim ki ben kursta okumak istemiyorum, ben yatılıda yapamam, benim tamamen yapıma ters bir şey. O zaman konuştum, imam hatibe gittim. Gerçekten imam hatip okumayı çok istiyordum çok severek okudum. Lisenin son zamanlarında, işte üniversiteye hazırlanmaya başladığımız zamanlarda babam bir kez ders çalıştığımı görmüş, ‘Sen niye ders çalışıyorsun? Üniversiteye gitmeyeceksin zaten, sınava girmeyeceksin, niye çalışıyorsun?’ dedi. Ben bir şey demedim, çalışmaya kendimce devam ettim. Sınava girdim, sınav sonuçlarım açıklandı. Sonra dedi ki ‘Ben sana söylemiştim okula gitmeyeceğini, benim için bir anlam ifade etmiyor’. Sonra bana işte ‘Niye üniversiteye gitmek istiyorsun?’ dedi. Ben de ‘Neden kursa gideyim, neden kursa gitmemi istiyorsun? Kursta alacağımı düşündüğün şey ne? Ya da gerçekten güzel eğitim veren, gerçekten yeterli eğitim veren bir kurs olduğunu düşünüyor musun? Öyle bir kurs var mı? Varsa ben giderim oraya’ dedim. Benim derdim kurs, okul, resmi, gayriresmi gibi bir şey değil. Benim derdim, gerçekten vaktini veriyorsan onun karşılığını bir şekilde almak. Bunu söyledikten sonra bir şey demedi, kabul etti. Ama bir şart koştu, hafız olmak. Üniversiteyle birlikte hafızlığı da bitirmemi istiyordu. Zaten lisedeyken sürekli söylüyordu hafız ol diye, o kadar çok baskıladı için o zaman istemiyordum, hatta geri tepmiştim. Sonra birkaç ablayla arkadaşla konuşunca bu kadar kesin reddedilmemesi gerektiğini, güzel olabileceğini söylediler. Bu süre zarfında ben de istemeye başladım. Kendim istemeye başladıktan

sonra hafızlığa hazırlık yaptım. Benim için kolay ve gayet güzel geçti ama sonrasında okul açıldı. Okul yoğunluğu ile hafızlığı yürütemedim ve bıraktım sonra. Geçen günlerle tekrar konuştuk babamla. Sen hafızlığı bana söz verdin ama bıraktın şimdi dedi. Yani söz vermedim ama bırakmadım da aynı zamanda. Bir noktada Allah nasip ederse elbette olmasını isterim. Ama şu an değil, o zaman bu zaman değil.

Aslında bu şeyler ilk başta hepimize uygulandı. Benim küçük abim üniversite sınavına girdi 118. oldu ama o da İslâmî bilimlere girdi. Sonra baktı ki ben zaten bunların hepsini biliyorum, okulunu da sevmedi sonra bölümünü değiştirdi ve şu an Eski Yunan Dili ve Edebiyatı okuyor. Yani şöyle ki babam, abim üniversiteye hazırlanacağı zaman işte “Sen üniversite okuyamazsın” diye baskı kurmadı. “Sen kazanamazsın” diye baskı kurdu o zaman. O zaman öyle yapmıştı. Şimdi erkek kardeşim üniversiteye hazırlanıyor. Geçen sene kazanamadı, bir yere yerleşemedi bu sene onu dershaneye yolluyor, her hafta deneme sonuçlarını soruyor falan. Asla kız ve erkeklere uyguladığı şey aynı değil. Bilmiyorum, babamın kuşağı...Biraz babam mizacındaki insanlar öyle. Yani şey değil teşvik olarak destek vermiyor, olumsuz teşvik, olumsuz şey yapıyorlar ki sen ona karşı çıkarak bir şeyler yapabilirsin. Ağabeyimin üniversitesindeki en büyük kamçısı babamın o sözü olmuştur belki bilmiyorum.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Şöyle mesela abime de okumak istiyorsan okuyabilirsin dediler, okumayacaksın demediler. Aynı şekilde bana da okumak istiyorsan okuyabilirsin dediler, seni okutmayacağım tarzında bir şey olmadı hatta beni okutmaya daha çok heveslendiler. Mesela abime fazla şeyleri yoktu ama bana her zaman destek oldular. Mahremiyet konusunda da bu hususa dikkat etmemi bana söylediler, aynı şekilde abimlere de söylediler. Abimler şu an çalışıyorlar mesela babam her zaman şey der ‘Siz benden daha iyi biliyorsunuz haramı helali, onu gözeterek çalışmaya dikkat edin, kul hakkından sakının ve haramdan uzak durun’. Mesela, dikkat edin kadınlı erkekli ortamlara der. İllaki onlarında ortamlarında olabiliyor ama dediğim gibi babam şu an onlara yapma etme tarzı yerine, siz benden daha iyi biliyorsunuz dikkat edin diyor.” (K12, İsmailağa, Bağlı)

“Ya şöyle ki teşvik edici olabilişlerdi diye düşünüyorum. Çünkü mesela ben ilkokulu 6. sınıfta bıraktım, 7 ile 8’i açıktan okudum. Hani o konuda belki 8’e kadar oku deselerdi de okur muydum bilmiyorum, çünkü ben kendi isteğimle ayrıldım aslında. Hem bizinkiler de istemiyordu o zaman ama yine de okuma konusunda teşvik etselerdi güzel olurdu düşünüyorum. Ama öyle de olsaydı Kur’an kursuna

başlamazdım, yani bilmiyorum pişman değilim. Ama yine de teşvik edici olabilirlerdi hem Kur'an kursu için hem de üniversite için. Açıkta okuyabilirdim mesela. Erkekler için biraz daha teşvik ediciler. Abim okusun diye hep teşvik ettiler yani. Üniversitesini bitirdi, şu anda yüksek lisans yapıyor. Abim okusam bir şey demez, o anneler gibi değil yani. Anneler de hani toplumda çok bilen kız koca evine de gidince sıkıntı olur. Hani çok bilen kızla evlenilmez tarzı bir kafa var aslında. Böyle eski kafalılık mı diyeyim, ne bileyim. Hani çok bilenle olmaz, çok bilen erkeğe çok karşı gelir kafası. Yani kadın ayakları üzerinde çok durmak ister, erkek kendini geri çeker tarzı şeyler.

Ben zaten onlardan bazen izin almıyorum artık. Ya bir de alıştım. Hani onların bu duruma ne diyeceklerini de biliyorum. Onun için bir şey sormuyorum. Hani zaten liseyi okumayı da kendim istedim, onları ikna ettim. Ha şu anda üniversite için de inşallah kayıtlar başlayacak, ona da kayıt olacağım. Onlar da bana destek olmasın ama köstek de olmasınlar. Alıştırdım artık onları, böyle biraz ben açtığıma inanıyorum.” (K1, Işıkçılar, Bağlı değil)

“Ben bir ara derslerime çok fokuslanmıştım. Bende de mükemmelliyetçilik vardı. Yani onu yaptığım zaman çok güzel yapmam lazım. O yüzden bayağı bunalmıştım, yorulmuşum, hasta olmuşum falan. Bizimkilerde çok kasmaya gerek yok. Sen ibadetine dikkat et, sağlığına dikkat et, okulu bitirmesen de olur. Halimiz vaktimiz yerinde, olduğu kadar olmadığı kader derlerdi. Ama yurttan kalmam konusunda çok ısrarcılar, o konuda baskıcılar. Ben yurttan ayrılmak istedim, iki defa eve çıkmak istedim çok karşı çıktılar. Yani babam da sert adamdır, öyle herkesin kolay kolay cesaret edip de karşına alabileceğin bir insan değildir. Ben bir defa aldım, bayağı sinirlenmişti. Sonra kalbine falan vurdu, kalp hastası olduğunu anladı. O gün ben onu sinirlendirmezsem bir kalp hastalığı olduğunu anlamayacaktı. Ben de öyle annemi babamı çok üzmem istemiyorum. Onların da gönlü olsun diye yurttan dayanıyoruz, kalıyoruz.

Benim iki ablam var. İkisi de bizim aldığımız gibi lise, üniversite eğitimi almadılar. Bizde hayır kesinlikle ama kesinlikle kız çocuğu okumaz diye bir yargı yoktu. Ama Süleymancı cemaatlerinde verilen eğitime göre kız çocuğu belli bir yaşta alınır, dört yıl eğitim, tekamül vs. sonra da genel olarak büyük bir kısım evleniyor veya evde kalan evde kalıyor kendi seçimine göre. Benim ablalarım da tekamül ettikten sonra evlendiler. Yani bizde asla kız çocukları okutulmaz diye bir şey yoktu ama kız çocuklarını destekleyici bir zihniyeti de yoktu. Sonra iki ablam da açıktan okumaya

başladılar, liseyi bitirdiler, üniversite sınavına girdiler. Buna karşı gelmediler. Zaten karşı gelme diye bir şey yoktu da. Çok da desteklemiyorlar ama.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

2.2.20. Ebeveynlerin Çocuklarının Eş Seçimine Etkisi

Katılıcılara eş seçiminde kriterlerinin neler olduğu sorulmuştur. 11 katılımcı ailelerinin aksine “namaz, oruç” gibi dinin ibadet boyutunun eş seçimlerinde öncelikli öneme sahip olmadığını ifade etmiştir. Bunun yerine “güleryüz, nezaket, saygı, merhamet, yardımseverlik, dürüstlük, ahlak” gibi iyi hasletlere sahip olmalarını ve anlaşabilmelerine önem verdiklerini vurgulamışlardır. 9 katılımcı ise aileleriyle paralel olarak, ibadetler konusunda hassas olduklarını belirtmişlerdir. Dini grup mensubu katılımcıların tamamı eşlerinin kendileri gibi bir yere bağlı olmasını kriter olarak göstermemiştir. Ancak Nur Cemaati’ne bağlı olan katılımcıların tamamı en azından Risale-i Nur’dan haberdar olmasını tercih ettiklerini belirtmişlerdir. 5 erkek katılımcının tamamı, ailelerinin aksine eşlerinin başörtülü olup olmamasını önemsemediklerini ifade etmişlerdir. 2 kadın katılımcı sınırlandırılmak istemedikleri için eşlerinin çok dindar olmasını istemediklerini ifade etmiştir. 1 kadın katılımcı ebeveynlerinin, kendisinin aksine maddiyata önem verdiğini ve bu nedenle anlaşamadıklarını aktarmıştır. Son olarak, ailelerin eş seçimlerinde ne kadar etkili olduğu sorulduğunda 15 katılımcı karar alırken etki edeceklerini, 5 katılımcı ise ailelerinin etkili olmayacağını belirtmiştir.

“Çok sevilmek ve kafa yapısının uyuşması benim için şu an galiba en önemli iki ölçüt. Ailemin kriterleri arasında kesinlikle çok dindar olması çok büyük yer kaplıyor. Namaz çok görünür bir şey. Oruç çok görünür. Annem de babam da bunu aşamıyorlar gibi geliyor bana ya da ben çok liberal düşünüyorum. Ahlaklı bir insanın illa beş vakit namaz kılması düşüncesi... İslâm’ın şartlarını yerine getirmeden de insanlar ahlaklı olabilir ya da İslâm’ın şartlarını yerine getiren biri ahlaksız da olabilir, hırsız da olabilir. Yani güzel ahlaklı olması daha önemli, daha baskın geliyor şu an benim için. Ama annemler için öyle olmayabilir. Namaz, oruç kesinlikle çok önemli özellikler, evlendiğim kişide bakacakları şeylerdir. Bunu böyle düşünüyorum ama onlara gidip söylemem. Çok anlayacaklarını da düşünmüyorum. Çünkü aramızda dönem farkı var. Şimdi onların zamanında namaz yani din daha gizlenmesi gereken bir şeydi. Oruç, namaz çok görünür ibadetler olduğu için bunları yapan biri zaten çok iyi bir Müslümandır, kendini gösteriyordur toplumda utanmadan,

sıklımadan. Yani zulme uğrayacağını bile bile namaz kılan bir adam zaten hırsızlıktan falan da kaçınan biridir. Belki de bu yüzden namaz kılan biri onların kafasında harika biri olabilir. Şu an ama öyle değil, yani ibadetlerimizi çok rahat yerine getiriyoruz. Zaten işte hükümet muhafazakâr bir arka plandan geliyor, muhafazakâr olmayan insanlar bile öyle davranıyor. Yani üst rütbelerden birileri namaz kılıyor, peşinde gidip namaz kılıyorlar ki normalde kılmaz. Yani ben şimdi namaz kılıyor diyecek miyim ona? Belki işte böyle bir dönemde büyüdükleri için namaz kılanlara baktıkları o hayranlıkla bakış açısı öyle kalmış olabilir. Onların çevresinde genç olarak biz varız. Namaz kılıyoruz hala, hani çalıp çırpıyoruz, saygı duyuyoruz. Bilmiyor olabilirler onun için farkında olmayabilirler bunları.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Bu anlamda kriterlerim tabi ki yani Müslüman olması olur. Hani en başta en özel özelliklerinden bir tanesi olur ve hani eğer inanıyorsa o zaman onun getirdiği bazı gereklilikleri yerine getiriyor olmasını gözetirim. Çünkü bir şeye inanıyorsam onun üzerine ilerlemem gerekir diye düşünüyorum ben. O yüzden hani namaz kılıyor olmasını, ibadet yerine getiriyor olmasını gözetirim. Daha sonra tabi ki biraz daha darlaşırsa durum, aynı sosyal hayatta aynı görüşe sahip olmayı da isterim. Bu yüzden benim içinde bulunduğum ortamlarda, benim içinde bulunduğum şeylerden geçmiş olabilmesi de benim ona kendimi daha yakın hissetmeme sebep olacaktır. Buradan mesela bir şeye mensup olmalı ya da Yeni Asya’dan olmalı gibi bir şart yok ama Risale okumuş olmasını tercih ederim ya da biliyor olmasını, en azından bununla bir fikre sahip olmasını tercih ederim. Sosyal hayat noktasında da duygu kontrolünün nasıl olduğu, öfke duygusunun ne durumda olduğunu gözetirim. İnsanlara karşı yaklaşımı, işte merhamet, şefkat noktasında nasıl bir insan olduğunu gözetirim. Bir de aynı şekilde sadece insanlara değil, belki genel olarak dünyaya yaklaşımı nasıl, milliyetçi olup bir de ırkçı olup olmadığı noktasını da gözetirim. Mesela bu da benim için çok önemli noktalardan bir tanesi. Ailemin tabi bir noktada daha hızlı ve rahat uyum sağlayabilmek için cemaatten olmasını tercih ederler. Ama eğer ben farklı bir seçenekle karşılarına çıkarsam, bu noktada da tabii ki doğal olarak onların en belki de keskin şartlarından bir tanesi Müslüman olması olur ve doğal olarak ibadetlerinin yerine getirip getirmemesi olur. Eğer bu şartlar tamamsa ve ben de istiyorsam o zaman bu konuda karşı çıkmazlar. Yani çok ayrışmadığımız için açıkçası yüksek oranda etkili olurlar diyebilirim, onların tercihleri de benim için çok önemlidir.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

“Mesela ben yabancı bir eş de edinebilirim, açık da olabilir, kapalı da olabilir fark etmez. Ama şey benim için çok önemlidir eş seçiminde; benim aileme karşı tutumu, kendi ailesine karşı tutumu, saygısı, psikopat olup olmaması. Bunlar önemlidir.” (K14, Menzil, Bağlı)

“Annem mesela bir gün, karşına biri geldiğinde direkt namaz kılıyor mu diye sor dedi. İlk sorun bu olsun falan dedi. Anne dedim, kızına bir sor, kızın çok mu düzgün kılıyor? Ben karşımdaki insana bunu nasıl sorabilirim? Olsun diyor, namaz kılsın yeter falan yapıyor. Annem için bunlar daha önemli. Ben de dinsiz, imansız birini istemem ama ilk soracağım soru ‘Namaz kılıyor musun?’ olmaz, öyle söyleyeyim. Ya ben daha saygılı kibar, efendi birini istiyorum. Bana yani atıyorum tutup da makyaj yapamazsın dememeli, diyemez yani. Ya da işte aşırı dindar...Yalan söyleyemem çok dindar bir insanla yapabileceğimi düşünüyorum. Hatta cemaatten birileri geliyor, annem söylüyor, istemiyorum diyorum yani.” (K8, Süleyman Efendi, Bağlı değil)

“Mesela benim için çok zengin olması, yakışıklı olması, çok harika işi olmasının hiçbirinin önemi yok açıkçası. Çünkü daha yaşımız çok küçük, yani illa işte 40'lı yaşlara falan geldiğinde kariyerinde ilerleyebilecek konumda hani öyle bir potansiyele sahip olması mümkün olsun, yeterli. Hani durduğu yerde durmayacak ya da ne bileyim hayatının sonuna kadar bir şeye kapağı atayım da ömrümü geçireyim değil de kendini geliştirmeye açık mı, bu benim için önemli. Kendini geliştirmeye açıksa şu anda gelişmiş olmasına gerek yok yani. İleride gelişir, çok sıkıntı değil bu. Ya da işte ne bileyim, çok aşırı yakışıklı olmasına falan bunlar da çok fark etmiyor. Tabii ki fiziksel olarak birini beğenmek önemli bir şey ama yani birini beğenmek şey değil. Belirli bir güzellik şeyi yok, birini sevdiğinde, beğendiğinde senin beğendiğin güzel oluyor zaten sana. Yani herkesin beğendiği güzelliği ben beğenmek zorunda değilim ama annem ve babam, annemde daha çok var, herkesin beğendiği bir güzeli arıyor. Benim için önemli değil hani ben zaten bir insan seviyorsam, o kişi benim hoşuma gidiyorsa herkesin hoşuna gitmesine gerek yok yani. Tipimizin değişmeyeceğinin, malımızın kaybolmayacağını, batmayacağımızın garantisi yok. Ne bileyim yangın çıkacak, belki bir deprem olacak bütün varlığımız yıkılacak, hiçbir şeyimizin garantisi yok. Tek garantisi olan şey karşında olan kişinin anlayışlı olması, karşındaki kişinin ahlakı, karşındaki kişinin hayata bakış açısı, ki bunlar içinde de benim için din çok önemli bir yer kapladığı için ben daha böyle ahlaklı olarak, dini olarak aynı şeyleri düşündüğüm, hani Allah rızası için bir şeyleri yapıyor olması, bir şeylerde gönüllü olabiliyor olması...Ben

mesela bunları önemsiyorum. Annem için de bunlar teferruat gibi, birazcık süs kısmı gibi. Benim için de tam tersi diğer taraf birazcık süs kısmı gibi. Öyle bir ayrımımız var. Annem bana şey diyor sadece, inşallah böyle en azından anlaşabileceğimiz biri olur senin getireceğin kişi, kesinlikle o kadar beklentisi yok yani, inşallah aç kalmazsınız falan diyor.” (K7, Menzil, Bağlı değil)

2.2.21. Ebeveynler ve Çocuklarının Çatıştıkları Konular

i. Dini Gruba Bağlı Olan Çocukların Görüşleri

12 katılımcının aileleriyle çatıştıkları konular; “moda” (2), “sosyal medya” (2), “özgürlük” (2), “kadın ve erkeğe yönelik bakış açısı” (1) olarak kategorize edilebilir. 5 katılımcı ise aileleriyle dünya görüşlerinin aynı olduğunu, genel olarak çatıştıkları bir konu olmadığını ancak bununla birlikte yetiştirilme tarzlarına ve dönemsel koşullara vurgu yaparak farklı olduklarını ifade etmişlerdir. Dönemsel koşullar olarak işaret edilen konular; varlık-yokluk, eğitim şartları, darbe dönemleri, başörtüsü sorunları, iş kaygısı gibi temelde eğitim, ekonomi, siyaset ve din üzerinden gerçekleşen toplumsal sorunlardır.

Katılımcılara ebeveynleriyle çatıştıkları konuların sebepleri de sorulmuştur. Bu konuda düşünceleri; “farklı kaynaklardan beslenme” (1), “farklı sosyal ortamlara sahip olma” (2), “eğitim düzeyi” (2), “dönemsel farklar-zorluklar” (4), “ailelerin yetiştirme tarzı” (3) şeklinde kategorize edilebilir.

“Doğru olduğuna inandığı yol var ve benim de o yoldan yürümemi istiyorlar. Yurt ve 5 vakit namazına çok dikkat etmen gerekiyor. En önemli şey bu kafasındalar. Ama benim için ise önemli olan önce insanlığın, ondan sonra din, dil, ırk gibi şeyler geliyor. Yani bunun mesela farklı olmasının sebebi babamın yaşadığı hayatla benim yaşadığım hayatın çok farklı olmasıdır. Benim gördüğümü babam, babamın gördüğünü ben görmemişimdir. Mesela yani 80 darbesini ben görmedim. Babam nasıl bir zamandan geçti bilmiyorum. Babam da İstanbul'u bilmiyor. Mesela burada Müslüman olmayan, başka dinlere mensup kişilerin, başka cinsel yönelimleri tercih eden insanların da çok iyi insanlar olduğunun farkında değil. Yani bazı şeyleri o farkında değil, bazı şeyleri ben farkında değilim. Yani farklılıkların temel sebebi onun yaşadığı hayatla, benim yaşadığım hayatın tamamen farklı olması.” (K18, Süleyman Efendi, Bağlı)

“Annem benim zaten çarşaf giyen bir insan. Bende bence etkileniyorum modadan. Ben üniversiteye başladığımda giyimimde bir değişim oldu. Örneğin önceden ferace

giyen bir insandım ben ama şimdi bu yönde giyimim değişti. O yüzden olumsuz bir etki oldu bende. Şimdi çok şey değil yine, ama eskiden pantolon falan giymezdim. Farklı bir ortama giriyorsun dolayısıyla bazı şeyler değişebiliyor. Yine aile evinde kalsaydım giyimimde kuşamımda bir değişim olmayacaktı örneğin. Babam bir şey demedi. Annem de kızım bunu giyme etme demedi ama farklı olmuşsun, değişmişsin dedi.

Şöyle... Her ne kadar bir ailenin çocuğu olsun da fikirlerin uyuşmayabiliyor. Çünkü herkesin bir karakteri var, herkes birbirinden bağımsız ama tabii ki çocuk anne babaya bağlıdır. Ama daha fazla okuması, daha fazla şey görmesi farklı bir düşünceye yol açmasına sebep oluyor bence. Sadece bir yola bağlı şeyler okumamak, farklı şeyleri de görmek farklı düşünceleri de doğuruyor bence.” (K13, Menzil, Bağlı)

“Ben ve kardeşimde bir tık daha sosyal medyada, işte bu kanal video yayınladıysa izleyelim, şu yayınladıysa çok saçmadır falan mantığı var. Ama onlar tam kullanmayı bilmedikleri için her izlediklerini doğru zannediyorlar. Yani sadece YouTube'da oluyor çünkü onun da şey olduğunu zannediyorlar, koymuşlarsa kaliteli bir şeydir ki koymuşlar. Ya daha tam mantığını oturtamadılar, televizyonda tam mantığını oturtmuşlar. Yani televizyon ne zamandan beri var? Çok eskiden beri. Mantığını oturtuyorlar. Neyin doğru neyin yanlış olduğu orada oturmuş ama genelde bu YouTube konusunda farklıyız.” (K17, Meşveret, Bağlı)

“Dünya görüşlerimiz aşağı yukarı aynı. Sadece böyle bazı noktalarda babamların çıkışlarını daha fevri buluyorum. O da belki benim daha geç doğmamdan kaynaklı. Onlar daha tutucu büyümüşler, daha yokluk görmüşler, daha şiddet görmüşler. Yani şiddet derken hem psikolojik hem fiziksel. Yani yaşadıklarının kolay olduğunu düşünmüyorum. Bazen anlatıyorlar hakikaten problemlilerden geliyorlar. Şu an tabii ki aile ilişkileri kötü değil, ama işte genel böyle o kuşağın yaşadığı bazı şeyler var belli başlı. İşte yokluk görmek, fakirlik, eğitimle alakalı şeyler. Mesela annem 28 Şubat döneminden dolayı üniversiteyi çok sonra okudu. Yani onların hayata bakış açıları daha böyle mücahit bakışı. Mesela babam üniversite okumamasına rağmen gidip Beyazıt'ta üniversitedeki eylemlere katılmış. Annem derdi işte kanlı gömleklerini yıkıyordum babanızın, joplaniyorlarmış. Yani onların savunduğu bazı şeyler var tabii ki artık eskisi kadar aşırı hamasi duygular beslemiyorlar ama belki onlar biraz daha böyle astığım astık kestiğim kestik olabiliyorlar. Biz daha gri bir ortamda yaşadık belki. Özellikle son 5 yıldır falan daha böyle hiçbir şeyin keskin

olmadığını görüyorum. Yani kutuplaşmalar var aslında, bazen çok var ama genel seyir bence böyle bir kimlik karmaşası, özellikle gençler üzerine bence böyle bir kimlik karmaşası var. Ben öyle olduğunu düşünüyorum veya işte dış görünüşüyle hiç alakası olmayan bir insanın tam tersi bir görüşü savunduğunu da görebiliriz. O yüzden böyle biraz karışık olduğunu düşünüyorum olayların. Belki biz dediğim gibi böyle biraz daha gri bir yerde büyüdüğümüz için onlar daha siyaha siyah, beyaza beyaz bir ortamda büyümüşler.” (K15, Menzil, Bağlı)

“Bu son zamanlarda sıklıkla düşündüğüm bir şey. Farklı düşündüğümüz çok fazla nokta var. Mesela daha 2-3 sene önce cinsiyet konusunda annemle çok çatıştığımı hatırlıyorum. Kavgasını da veriyorduk. Mesela kaç kere “erkektir yapar” gibi bir şey söylediğini hatırlıyorum annemin. Çok sinirlenmiştim, sen bilinçli bir kadınsın, nasıl böyle bir şey dersin diye. Erkektir yapar ne? Yapamaz. Ya da mesela ne bileyim bir cinayet olayı falan oluyor. Şey diyor işte, “Ama kız da bir şey yapmıştır... Yani artık bakmamamız gerekiyor, kız ne yapıyor diye. Yani ne yapmışsa da sonuçta ölmüş, sonuçta mağdur. Ne olur şu an bunu bir anlayalım. Ama bunu tartıştım tartıştım bir yere varabildiğimizi çok göremiyorum. Yani bazen insanların zihniyeti sadece olduğu gibi var olmaya devam eder. Belki de bir yaştan sonra duruyordur kendimizi değiştirmemiz. Aslında elhamdülillah çocukları büyüdükçe ben bayağı yine kendilerini değiştirdiklerini düşünüyorum. Bir de zaten çocuk konsepti de çok ayrı. Hiçbir zaman ebeveynlikte tecrübe kazanamadıkları için onları daha önceden suçlayıcı yaklaşırdım. Sonra dedim ki onlar için de yeni bir deneyim, içimde bir şeyleri çözdüm, onları değiştirmeye çalışmak yerine kabullendim. Kötü bir yönde söylemiyorum, elhamdülillah benim içim de rahatladı, onları da rahatsız etmiyorum. Belli başlı noktalarda hala tabi ki de çok yanlış olduğunu düşünüyorsam söylüyorum. Elhamdülillah saygı duyuyorlar görüşlerime. Entelektüel birikimim olduğunu düşünüyorlar büyük ihtimalle.

Büyüme biçimi olduğunu düşünüyorum. Ailende nasıl görülürse biraz öyle ilerliyoruz. Özellikle eski, bizden eskiye gittiğimizde öyle. Annem üniversite okumamış yani yine kapalılık sorunu yüzünden kazanmış ama gidememiş. Yani biraz daha tüm ortamın ailen etrafında şekillendiği için yani İstanbul'da nasıldır bilmiyorum, ama Anadolu'dan bir aile olduğunu düşünün, görüşlerini aslında bulunduğu ortam belirler, şekillendirir, genişletir ya da dar olmasına sebep olur. Öyle bir ortamda büyümüş.” (K9, İskenderpaşa, Bağlı)

“Genel olarak farklılaştığım noktalar onların yetişme şartlarından kalma görüşleri ve hani alışkanlıklarını değiştirmek istememeleri noktasında oluyor. Hani çok ciddi bir problem yaşamıyoruz çünkü benim de sunduğum şey, yani benim neden bunu tercih ettiğim küçük meselede bile olsa o konuda beni dinleyip, beni anlamaya çalıştıkları için çok ciddi problem yaşamıyoruz. Ama farklılaştığımız noktalar, dediğim gibi onların hayatta yaptıkları tercihler, alışkanlıkları üzerinden oluyor genelde.

Onların koşulları, tabii ki zor zamanlardı yani hani bir noktada çok daha hızlı hayatın içerisine atılmak zorunda kaldılar. O dönemde çok da fikirlerini beyan edemedikleri bir ortamda büyüdükleri için, çok fazla büyüklerinin sözlerini dinlemeleri gereken bir noktada oldukları için... Mesela annemin işte tam böyle problemlerle bir döneme denk geldiği için dedemin onun okumasına izin vermemesi gibi bir meseleler var mesela. Bir de tabii onun da onu dinlemesi meselesi var. Hani karşı çıkmadan, büyüklerinin sözlerini dinlemesi gerçekten önemli. Buna alışkın, böyle bir şekilde büyütülmüşler. Onun dışında sosyal hayatımla, benim bulunduğum çağın getirisiyle ben çok daha fazla, hani daha nasıl desem, özgür hareket edebiliyorum işte. İstedğim zaman istediğim yere seyahat edebilmek benim için çok daha normal onlar için değil belli bir noktada.” (K19, Yeni Asya, Bağlı)

ii. Dini Gruba Bağlı Olmayan Çocukların Görüşleri

Katılımcıları aileleriyle çatıştıkları konular çeşitlilik göstermektedir. Buna göre, “moda” (2), “sosyal medya” (2), “kadın-erkek ilişkileri” (1), “tarikat/cemaat” (3), “dini merkeze alma” (2) ebeveynleriyle anlaşamadıkları konulardır.

Katılımcılara bu konularda neden çatıştıkları sorulduğunda “dönemsel farklar-zorluklar”, (4) “eğitim düzeyi” (4), “farklı sosyal ortamlara sahip olma” (3), “dünyaya bakış açısı” (1) şeklindeki kategoriler çerçevesinde cevaplar alınmıştır.

“Bakın benim annem ve babam yani gerçekten ruhban gibi yaşıyor diyebilirim bir noktada. Annem için moda diye bir şey yok, babam için de keza öyle. Üşümek için üstünde bir mont vardır babamın. Annemin de üstünde bir şalı vardı. İşte eskince yenisini alırlar. O devir daimde döner. Babamın üç pantolonu var. İşte yıkandıkça, ütülendikçe birini giyerdi. Onun için moda diye bir kavram yok. Ama ben güzel giyinmeyi, güzel kıyafet almayı, kıyafetlere bakmayı seviyorum. Yani bazı şeyleri biz konuşmuyoruz. Mesela babam, kızlarında da onlar gibi moda kaygısının olmaması gerektiğini, moda diye bir şey olmadığını, bizim de öyle davranmamızı istiyorlar. İstiyorlar değil, zorunlu kılıyorlar. Bunu yapmadığında,

annem çok bir şey demiyor ama babamın bir iki söylemleri olabiliyor, oluyor hatta. Ama nereye kadar baskı kurabiliyorlar? Ya da baskı kurmaları bende ne kadar sonuç gösterebilir? Müdahale etmiyor çünkü göstermiyorum, görmesini istemiyorum. Çünkü görse izin vermez, kızar vs. falan diye görmesini istemiyorum. Görmeyeceği şekilde giyinip çıkıyorum. Onların hayatları çok fazla dini olduğu için o dinin hemen odak noktasında geçiyorlar. Halbuki o dinin biraz daha geniş boyutu da var, bir sonraki çerçevesi de var, bir sonraki adımı da var, oralardayız biz. Ben kendimi dini bütün, işte her şeyi yerine getiren bir insan olarak söylemiyorum. Ama onlar burada oldukları için, merkezde yaşadıkları için, onlar için geride kalan bir şey yok. Yani bakmıyorlar, görmek istemiyorlar orayı. Oradakiler onlar için günahkâr belki, bilmiyorum ne düşünüyorlar bu noktada. Onlar için öyle bir şey olmadığı için etrafındaki herkesin bu merkezde olmasını istiyorlar. En doğru şekilde, en mükemmel biçimde burada olmalarını istiyorlar. Ben orada değilim, orada olmayı belki istemiyorum, belki sizin yüzünüzden orada değilim. Bilmiyorum ama orada değilim. Orada olmamız onları sinir ediyor, üzüyor olabilir. Dediğim gibi, annem bize küçüklüğümüzden beri hep kursa gidin, çarşaf giyin baskısı yaptığı için, onun karşı tepkimesi olarak olabilir şimdi bunlar.

Anne ve babam için karşı cinsten biriyle gerek olmadığı müddetçe konuşmaman gerek, bir iletişimde olmaman gerek. Bunu söylüyorlar ama direkt olarak ben asla kimseyle konuşmuyorum demiyorlar. Annem mesela İsmailağa Cemaati'nden erkek hocalara telefonunu açıp konuşabiliyor. Hocam benim bu derdim var, bir çare bulun. Onun için o gayet makul bir şey çünkü keyfi olarak değil yine. Dediğim gibi yani cüz-i miktarda, sorununu dile getirebilir. Hocası onlardan biri, konuşabiliyor gayet telefon açıp falan. Babam için de öyle. Kadınlar şeytandır diyen bir adam. Yani kadınların şey olduğunu düşünüyor. Nasıl denir bilmiyorum... Kadınlarla iletişime girmeyi sevmiyor, gerçekten sevmiyor. Babamın mizaç olarak da olabilir ya da cemaatin, dini eğitimin verdiği şey de olabilir, karısı ve ailesi bitti. Dışarı döndük hiçbir şey yok. Bizden de aynısını bekliyorlar. Yani benim hiç erkekle konuşmamam lazım, ne hoca ne şey olarak... Ama bu mümkün değil, ben gayet de kadın erkek bir masada oturup sohbet edebileceğini, konuşabileceğini düşünüyorum. Onlar için bu imkansız, mümkün değil. Bu görüşte olduğumu bilmiyorlardır sanırım. Bu konuda tabii ki çatırız. Yani bu noktada konusu açılrsa bazı şeyleri konuşmuyoruz aile içerisinde. Bu yasak olduğu için değil, gerek yok. Çünkü o benim görüşümü ne anlayacak, ne şey yapacak. Hatta aksine 'İşte bak ben diyordum bu kız girerse

buralara bozulacak' falan diye konuşurlar. O yüzden ben de kardeşlerim de susuyoruz bazı şeylerde.” (K5, İsmailağa, Bağlı değil)

“Bence kuşak olarak sosyal medyayı kullanımımız çok farklı. Ne kadar doğru bilmiyorum ama bence benimki bir tık daha bilinçli bir kullanım olabilir çünkü o kuşakta bir tık daha görüp hemen inanma daha çabuk oluyor. Bir haber görünce tamamen söylentidir o, ama doğru somut bir bilgiymiş gibi şöyle şöyle olmuş diye bahsedebiliyorlar. Anne diyorum, doğru değildir, yalandır o, öylesine yazmışlardır vs. oluyor. Ben genelde sorgularım. Kolay kolay çok inanmam internette gördüğüm şeylere, o açıdan bilinçli bir kullanıcı olmaya çabalarım. Bu böyle yazıyor ama muhtemelen böyle değildir, biraz yalan gibi duruyor falan diye sorgularım yani mutlaka. Farklı kaynaklara da bakarım, araştırırım genellikle o haberi. Hatta şu an toplumda bir linç kültürü olduğu için, hemen inanmaktan da çok hoşlanmam. Aslında tam tersi olsa bile o oraya yazılıyor ve insanlar ona göre bir görüş dolduruyorlar ama aslında o şeyin tam tersi de çıkabiliyor çoğu zaman. Bu da çok karşı olduğum ve biraz korktuğum bir şey açıkçası çünkü toplum çatışıyor bence biraz. Kötü bir şey yani.” (K6, Menzil, Bağlı değil)

“Annem koyu bir şekilde bağlıdır cemaatine ve benim onlardan ayrı olmamı, ayrı bir fikrimin olmasını, ayrı düşüncelere sahip olmamı hoş görmedi elbette. Hep zaten şeyi söylerdi ‘Benim seninle ilgili hayalim, şurada hocalık yapmandı...Şöyle biri olmadı, şöyle büyük biri olmadı...’ Hocalık manasında söylüyor. Ama benim hayalim hiçbir zaman bu olmadı...O yüzden oraya bağlı olmasının birbirimizi anlamlandırma, tanımak konusunda çok uzaklaştırıcı bir yol açtığını düşünüyorum. Dediğim gibi aşırıdır, mesela hiçbir şeyin orta yolunu görmezler. Atıyorum, ben bir zamanlar başörtülüydüm, sonradan açık olmamı direkt şey olarak, ‘Kim seni buna sürükledi?... Hangi arkadaşın yaptı da bunu yapmak istiyorsun? Çevremizde kim var da sen bundan gördün yaptın?’... Çünkü onun benim fikrim olabileceğine inanmıyordu. Çünkü beni kendisi o şekilde çok katı kurallar içerisinde yetiştirmiş beni. Bir zamanlar çocukken gerçekten ben de öyleydim, doğru olanın onların söylediği olduğunu düşünüyordum çünkü dünyayı tanımıyordum. Dünyayı o küçük küçük kafesten ibaret sanıyordum. Ama büyüdüm ve yeni yerler görmeye gittiğimde, onlar için de çok büyük bir hayal kırıklığı oldu, benim için de. Çünkü bizim anne kız ilişkilerimiz gayet iyiydi ama sadece İslâm konusunda, din konusunda çok çatışırız. Çatışmamızın sebebinin de açıkçası artık gerçek İslâm olduğunu düşünmüyorum. Aksine, tarikatın birtakım dayatmaları ve uygulamaları olduğunu düşünüyorum. Çünkü mesela onlara göre açıklar çok kötü insanlardır.

Yani mesela ‘Açık kadın ama çok iyi yaa’ şeklinde bahsederlerdi mesela. Öyle... Şu anda iyiyiz, ama eskiden çok çatışıyorduk bu konuda.

Biraz eğitim seviyemiz, okuma seviyemiz ayrıştırıyor bizi. Ya bir de biraz kolay kaçıyor gibiler, yani dünyaya bakış açılarının biraz dar olduğunu düşünüyorum. Ama bunu hani kötü manada değil, orada yetişmişler oradan çıkma ihtiyacı duymamışlar ve o bakış açısı onlar için gayet normal. Ben de farklı bir dünya gördüm, tanıdım ve bakış açımı çok daha genişletmeye çalışıyorum. Mesela benim için A, A'dır diyemem, A bazen B'ye de dönüşebilir ve hani A asla B'ye dönüşemez şeklinde bir savım olmaz, dönüşebilir. Ama onlar için A her zaman A'dır. A'nın dönüşebileceğini düşünmezler ve senin tolere etmeni beklerler birazcık daha...Bence bu yüzden ayrışıyoruz. Onlar çok daha sınırlar içerisindedir. Bizim neslimiz biraz daha her fikri önemserler mesela kardeşimde ben bunu çok görüyorum. Hani bu da normalmiş gibi bakıyor bazı şeylere daha geniş çaplı bakıyor, çok uçta değildir ama ailem öyledir. Ben de çok uçta değilim, değişebilir fikirlerimiz yani. Ama onlarınki değişemez.” (K4, İsmailağa, Bağlı değil)

“Yani bir kere dönemsel farklılığın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela benim dedem çok genç yaşta, babam daha çok küçükken vefat ettiği için babamın zor bir hayatı olmuş. Ondandır dolayı kendini farklı yetiştirdiği için orada bir fikir ayrılığına düştüğümüzü düşünüyorum. Yani sonuçta ben rahatça söyleyebilirim ki biraz rahat büyüdüm maddi açıdan. Çok bir zorluk görmediğimi söyleyebilirim. Ondandır dolayı bir düşünce farklılıklarımızın oluştuğunu düşünüyorum. Cemaat mensubu oldukları için dinlerine çok bağlı yani biraz körü körüne bağlı olduklarını düşündüğüm için bir fikir ayrılığına düştüğümüzü düşünüyorum. Onun dışında nesil farklılıkları olduğundan dolayı fikir ayrılıklarına düşüyoruz diyebilirim” (K2, İskenderpaşa, Bağlı değil)

SONUÇ

Tarikatlar ve cemaatler kurumsallaşmaya başladıkları ilk dönemlerden itibaren içinde buldukları toplumları başta dini, sosyo-kültürel ve siyasal olmak üzere pek çok alanda etkilemiştir. Dini grupların etki düzeyleri, her tarikat ve cemaat özelinde değişkenlik göstermekle birlikte, aynı zamanda dönemin kendine has toplumsal ve siyasal dinamiklerine bağlı olarak da farklılaşmaktadır. Toplumda birçok değişken ile ilişkili olarak tezahür eden çeşitli görünüşleri, dini grupların dönem dönem farklı vesilelerle üzerine tartışılan bir mesele olarak gündeme gelmesine yol açmıştır. Kimi zaman olumlu kimi zaman ise olumsuz yönleriyle kendilerinden söz ettirseler de dini gruplar indirgemeci yönelimlerle ele alınamayacak kadar karmaşık fonksiyonlara sahip kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, tarihsel ve sosyolojik realiteden hareketle dini grupları, ebeveynleri tarikat-cemaat mensubu olan genç yetişkin bireylerin gözüyle anlamayı amaçlamıştır. Çalışmanın ilk aşaması olarak, her araştırmada olduğu üzere öncelikle konuyla ilgili literatüre ulaşılmıştır. Tezin teorik çerçevesi, din sosyolojisinin alt dalı olan dini gruplar sosyolojisi literatüründen yararlanılarak oluşturulmuştur. Araştırmanın uygulama kısmında ise nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniğine başvurulmuştur.

Öncelikle, ebeveynlerin dini gruba katılma süreçlerine ve motivasyonlarına bakıldığında, birçok farklı unsurun ve kişilerin etkisinde kaldıkları görülse de esasında arka planda içinde buldukları dönemin karakterini yansıtan önemli bir unsur olan göç olgusuna rastlanmıştır. Göçler şehir içerisinde, semtten semte gerçekleşebildiği gibi, büyük oranda eğitim ve iş imkanları yahut eş durumu nedeniyle kırsaldan kente yaşanan göçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda araştırmanın teorik kısmında da değinildiği üzere, Türkiye’de özellikle 1950’li yıllardan itibaren hızla yaşanan toplumsal değişimin, bireylerin tarikat ve cemaatlere yönelmelerinde etkili olan faktörler arasında olduğu tespit edilmiştir. Ebeveynleri gibi kendileri de tarikat-cemaat mensubu olan gençlere bakıldığında ekseriyetle ailelerin etkisinde kaldıkları görülmüştür. Öyle ki, bir ailenin içine doğmakla birlikte aynı zamanda bir dini grubun içine doğmuş oldukları anlaşılmaktadır. Çocukluktan itibaren arkadaş çevrelerinin benzer aile yapılarına sahip insanlardan teşekkül etmesinin, ileriki yaşlarda dini ve dini grupları sorgulama süreçlerinin akabinde, bilinçli bir tercih olarak; fakat aynı zamanda alışılmışlığın da

etkisiyle, yine ebeveynlerinin cemaatine yönelmelerini kolaylaştıran bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Bireylerin dini gruplara yaklaşımları, mensup olanlar ile olmayanlar arasında iki kutup üzerinden gerçekleşmektedir. Görüşmeler sırasında tarikat-cemaat mensubu olan katılımcılar ve ebeveynlerinin bazı dini gruplar özelinde eleştirel bir tutum sergilediği; ancak bu yapılar hakkındaki düşünceleri doğrudan sorulduğunda, farklı yollar olarak hepsinin aynı amaca hizmet ettiğini ifade edip konu üzerine konuşmamaları dikkat çekmiştir. Bu noktada, tarikatlar ve cemaatlere müspet bakmakla birlikte yorum yapmaktan kaçındıkları görülmüştür. Nitekim görüşmeler sırasında da dini grup mensubu olan-olmayan fark etmeksizin bazı katılımcıların tarikatlar ve cemaatler hakkında yorum getirirken zorlandıkları ve ihtiyatla yaklaştıkları gözlenmiştir. Öyle ki görüşmeler sırasında bu konudaki tereddütlerini sözlü bir biçimde de ifade etmişlerdir. Anlaşılan toplumumuzda bir biçimde “tarikat ve cemaatleri zan altında bırakmanın vebali” korkusu üzerinden bir anlayış yerleşmiştir. Bu çalışmayla bir kez daha anlaşılmıştır ki din, Türkiye’de özgürce üzerine düşünülebilen, tartışılabilen ve bir noktada öz eleştirisi yapılabilen bir alan değildir. Bu nedenle toplumun bir kesiminde dini gruplara yönelik eleştiriler de çoğunlukla cılız seslerle sınırlı kalmaktadır.

Ailenin dini grup mensubu olmayan üyelerinin ise eleştirdikleri konular; tarikatlar ve cemaatlerde hayır adı altında paralar toplanması, dini liderin kutsallaştırılması, din eğitimi ve dini yaşama biçimi konusundaki katılımları ve baskıları ile sömürüye kapı aralayan yapılarıdır.

Bunların yanı sıra FETÖ örneğinin bireylerin zihninde dini gruplarla ilgili olumsuz bir imaj oluşmasına neden olduğu görülmüştür. Bireyler özellikle FETÖ yapılanmasından sonra tarikat ve cemaatlere güven duymayıp temkinli ve mesafeli olmayı tercih etmişlerdir. Aynı ailenin fertlerinin bu konudaki görüş farklılıklarının paralel izdüşümü 15 Temmuz darbe girişimiyle ilgili soruda tespit edilmiştir. Dini grup mensubu gençler, öncesinde olduğu gibi sonrasında da tarikat ve cemaatlere güven duyduklarını ifade ederken, diğer cemaatler hakkında detaylı malumat sahibi olmadıkları için onlar ile ilgili yorum yapmaktan kaçınmıştır. Bununla birlikte, kendi cemaatleri söz konusu olduğunda, bu konuda son derece emin bir dille, kendi dini gruplarına adeta kefil olduklarını belirtmişlerdir. Bu konudaki dayanakları, FETÖ ile kendi cemaatlerinin mahiyetleri

itibariyle birbirinden farklı olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla onlarla aynı kefeyle konulmak istememektedirler. Çünkü Fethullah Gülen Cemaati en başından beri siyasetle irtibatlı, devlete düşman bir yapılanmadır. Oysa kendi cemaatlerinin, “gerçek bir dini grup” olarak, tek gayesi dini faaliyetlerde bulunmaktır. Mensup oldukları dini grup, siyasetle bir ilişki içerisinde olmamakla birlikte, devlete düşman olmayıp devletin destekleyicisi konumundadır. Darbe gecesi tarikat ve cemaat çevrelerinden insanların sokağa dökülmesi, aralarından şehitlerin ve gazilerin çıkması bunun en açık göstergesi olarak sunulmuştur. Neticede gelinen noktada, tarikat-cemaat mensubu çevrelerin ekseriyetle şeksiz şüphesiz, tam bir güven ve iç rahatlığıyla kendi dini gruplarına bağlılık gösterdikleri görülmüştür. Buradan hareketle, darbe girişiminin toplum üzerindeki etkisi homojen bir görünüme sahip değildir. Dini grup mensubu bireyler yine tam bir teslimiyet içerisinde bağlılıklarını sürdürmektedir.

Darbe girişiminin etkileri söz konusu olduğunda dini gruplar içerisinde Nur Cemaati'nin ayrıca özel bir konumu bulunmaktadır. Fethullah Gülen Cemaati'nin, bu cemaatin bir kolu olarak ortaya çıkıp bir boyutuyla Risale-i Nur üzerinden kimliğini inşa etmesi, darbe girişimin ardından Nur Cemaati'nin kollarının toplumdaki itibarını zedelemiş, kendilerine duyulan güvenin sarsılmasına sebep olmuştur. Bu noktada Nurcular kendilerinin onlardan hangi yönlerden, nasıl farklılaştığını açıklayarak- deyiş yerindeyse- kendilerini ispatlamak mecburiyetinde kalmıştır.

Katılımcıların dini grupların devlet ve siyasetle ilişkileri konusundaki görüşleri çoğunlukla siyasetten uzak durulması gerektiği üzerinde toplanmıştır. Tarikat-cemaat mensubu olan-olmayan gençlerin bu konuda büyük oranda hemfikir oldukları görülmüştür. Bu açıdan, dini grupların siyasetle ilişkileri ya hiçbir biçimde olmamalı ya da sadece oy vermeye teşvik etmek ile oy verilecek partiye gerekçeleriyle birlikte yönlendirme yapmak üzerinden kurgulanmıştır. Bu bakış açısı, ebeveynlerin bağlı oldukları dini grupların devlet ve siyasetle olan ilişkileriyle örtüşmektedir. Çoğunluğun ortak söylemi, tarikat ve cemaatlerde seçim dönemlerinde oy kullanılması gerektiğine dair teşviklerin yapıldığı ve örtük ya da açık bir biçimde bir partiye işaret edecek şekilde yönlendirmelerin olduğu yönündedir. Öte yandan, dini grup mensubu olan bireylerden cemaatlerinde hiçbir şekilde siyaset yapılmadığını bir övünç edasıyla ve kesin bir dille aktaranların söylemlerinin, elde edilen diğer bulgularla çeliştiği tespit edilmiştir. Aynı cemaate mensup bireylerin bu konudaki ifadelerinin tutarsızlığı dikkat çekicidir. Öyle ki

bir katılımcı, İsmailağa Cemaati ve Ak Parti arasında açık şekilde bir tür patronaj ilişkisinin kurulduğuna işaret etmiştir. Buna göre her iki cenah da kendi menfaatleri doğrultusunda birbirlerini destekleyen bir ilişki biçimi geliştirmiştir.

Din ve siyaset özelinde katılımcıların çoğunluğunun görüşünün, ikisinin birbirinden ayrışması gerektiği yönünde olduğunu ifade etmiştik. Bu bakımdan, esasında din ve devlet ilişkilerinin ayrı tutulduğu bir zihin yapısının hâkim olduğu söylenebilir. Fakat burada şu ayrımı da belirtmek gerekir; bu düşünce yapısı bir kesim açısından “laiklik” çerçevesinde değerlendirilirken, üstün çoğunluk tarafından dini grupların başlıca gayesinin dini faaliyetlerde bulunmak olduğu ve doğası gereği amacına ters düştüğü gerekçesine dayanmaktadır. Ancak bu yorumların aksine, din ve devleti dolayısıyla siyaseti tek bir çatı olarak tahayyül eden, bunları birbirinden ayrı düşünmeyen bir kesim de bulunmaktadır. Buna göre, dini grupların siyaseten aktif rol alması normal bir vakiyettir. İki kutuptan oluşan bu zihin yapısının yanında vasat bir çizgi olarak, cemaat mensubu bir kimsenin devlette ve siyasette çeşitli pozisyonlarda yer edinebileceğini; fakat bununla birlikte, dini grup aidiyetini geri planda bırakması gerektiği düşüncesi de bulunmaktadır. Böylelikle, bireyin bir taraf olarak, devlete herhangi bir şekilde zarar verecek yahut devletin imkanlarını bağlı olduğu grubun çıkarları doğrultusunda kullanabilecek bir konumda olmayacağı ön görülmektedir. Bu konuya dikkatleri çekmekte fayda var. Şöyle ki, görüşmeler sırasında Diyanet bünyesinde memur olan ebeveynler tespit edilmiştir. Menzil Cemaati’ne bağlı bir katılımcının annesi de bu memurlardan biridir. Bir dönem, yine Diyanet’e bağlı bir Kur’an kursunda çalıştığı sırada, Süleyman Efendi Cemaati’nden oluşan hoca ve talebe kitesinin, kurs içerisinde bir tür ikiliğe sebep olması nedeniyle huzursuzluklar yaşandığı anlaşılmaktadır. Katılımcıya göre annesi ve cemaatinin Diyanet ile bir sorunu bulunmamaktadır, ayrıca annesinin Diyanet bünyesinde çalışmaya başlamasıyla dini grup kimliği arka planda kalmıştır. Bu nedenle sorun teşkil edecek bir durum yoktur. Ancak Süleyman Efendi Cemaati’nin hem DİB ile problemleri vardır hem de bulunduğu yerde farklı bir oluşum gerçekleştirmektedir. Şu hâlde, her cemaatin devletle ve özelde DİB ile kurduğu organik bağ değişkenlik göstermektedir. Her tarikat ve cemaat için genellemede bulunmak elbette ki hakkaniyetli bir tutum olmayacaktır. Fakat dini grupların ve mensuplarının başta DİB bünyesindeki kurumlar olmak üzere, devlet kurumlarıyla ilişki biçimlerinin güncel olarak takip edilmesinde yarar olduğu görülmektedir.

Tarikat ve cemaat mensubu ebeveynler ile çocuklarının kendi dini gruplarına yönelik eleştirdikleri hususlara bakıldığında hemen hemen aynı fikirde oldukları görülmüştür. Bu bakımdan neredeyse yarısı hiçbir eleştiride bulunmazken, geri kalanının eleştirel baktıkları konular, tarikat-cemaat mensubu olmayan gençlerin düşünceleriyle paralellik göstermektedir. Bu bağlamda eleştirilen konular; lidere körü körüne bağlanma, hocaların baskı yapması, para toplama uygulaması ve siyasette aktif olma şeklinde sıralanabilir. Ancak Süleyman Efendi Cemaati'ne mensup bir gencin öz eleştirisini burada dikkatlere sunmak gerekiyor. Hoca ihtiyacı nedeniyle cemaat içerisinde herkesin kolaylıkla hoca yapılabildiğini bir olumsuzluk olarak gündeme getirmiştir. Bakıldığında kısa vadede kurtarıcı bir formül gibi görünse de uzun vadede cemaat için bir tahribat unsuru haline gelebilir. Bu açıdan katılımcının beyanı sadece Süleymancılar özelinde değil, tüm dini zümreler için son derece hassas olunması gereken bir konu olarak tespit edilmiştir. Bir diğer önemli konu da Menzil Cemaati özelinde yaşanmaktadır. Cemaat kültüründe olmayan uygulamaların, birtakım müntesipler tarafından cemaat içinde yaygın bir uygulamaymış gibi lanse edilmesi eleştirilmektedir. Sonuçta, doğru zannedilen yanlış bir bilgi olarak, cemaatteki kadınlar tarafından Gavs'ın fotoğrafının taşınması, cemaate nispet edilen yanlış bir algı olarak tespit edilmiştir.

Tarikat ve cemaatler büyük kitlelerden oluştukları için 10-15 kişilik küçük gruplara ayrıldıkları görülmüştür. Bu sayede müntesipler arasında daha yakın ilişkiler kurulduğu anlaşılmaktadır. Herkesin birbirinden haberdar olduğu, maddî-mânevî açıdan yardımlaşma ve dayanışma ruhunun hâkim olduğu tespit edilmiştir. Fakat müntesipler arasındaki yakın diyalog daha ziyade kadınlar arasında oluşmaktadır. Kadınların ekseriyetle ev hanımı olmasına bağlı olarak dini sohbetler, İslâmî dersler (tefsir, hadis vb.), zikirler, hatimler gibi din içerikli etkinliklerde ve kermes gibi yardım faaliyetlerinde daha fazla katılım sağlamaları; erkeklerin ise yoğun iş hayatı sebebiyle, haftada birkaç gün, iş çıkışlarındaki sohbetlerle sınırlı olarak birbirleriyle temas kurmaları, grup içinde kadınlar ve erkekler arasındaki ilişki biçiminin farklı düzeylerde yaşandığını göstermektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, grup içerisinde düzenlenen yardım faaliyetleri sadece yurt içi odaklı değildir. Su kuyusu açmak ve katarakt ameliyatları yaptırmak gibi yurt dışı odaklı yardım amaçlı faaliyet alanları tespit edilmiştir. Yurt dışı yardım faaliyetlerinde kadınların da aktif rol aldığı görülmüştür.

Yukarıda zikredilen temel faaliyet alanlarına bağılı olarak, dini grupların müntesiplerine katkılarından dini bilgi edinimi ve sosyalleşme ön plana çıkmaktadır. Ayrıca tarikat-cemaat hayatının bireylerin hayatı anlamlandırmasına yardımcı olduğu, şükür ve tevekkül konusunda hissiyatlarını kuvvetlendirdiği, mânevî yönden kendilerini huzurlu ve güvende hissetmelerini sağladığı, ibadetlerini düzene koymalarında yardımcı olduğu, helaller ve haramlar konusunda hassasiyetlerinin artmasını sağladığı, buna bağılı olarak en nihayetinde dine bağılılıklarını güçlendirdiği görülmüştür. Hatta öyle ki dini gruba katılım bazı ailelerin yaşamlarında radikal değışimlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Bunların yanı sıra, Nur Cemaati özelinde konuşacak olursak, Risale-i Nurlar'ın bir katkısı olarak, bireylerin okuma alışkanlığı kazandıkları görülmüştür. Nur Cemaati'ne mensup olan gençlere göre, bu durum aile içerisindeki iletişim diline de yansımıştır. Bu anlamda ebeveynlerin çocuklarına yaklaşımı daha demokratik ve baskıdan uzaktır. Ancak iyi ve bilinçli ebeveynlik kanaati, Nur Cemaati'nin haricinde diğere cemaatlerden ebeveynleri gibi kendileri de dini grup mensubu olan gençlerde de tespit edilmiştir. Tarikat-cemaat mensubu olmayan gençlerin ifadeleri bu bulgularla çelişmektedir. Onlara göre, anne babalarıyla yaşadıkları çatışmaların sebebi tarikat ve cemaatlerdir. Bunun en açık göstergesi, bazıları için ebeveynlerinin dini gruba katılımlarıyla birlikte iletişim kurmada sorun yaşamalarıdır. Bu bulgulardan hareketle, tarikat ve cemaatlerin bireylerin aile içi ilişkilerine etkisi farklılaşmaktadır. Her bireyin dine yüklediği anlam, dolayısıyla intisap ettiği dini grupla arasındaki organik bağı değışkenlik göstermektedir. Çünkü dini algılama biçimimizin şekillenmesinde dış etkenler kadar, kendi karakterimiz de etkilidir. Din ile kurulan biricik bağı aile yapılarında da benzer şekilde kendini eşsiz biçimlerde göstermektedir. Netice itibarıyla, dini grupların aile ilişkileri üzerindeki etkisi genellenebilir olmamakla birlikte, yoruma açık bir mesele olarak görülmektedir.

Tarikat-cemaat mensuplarının grupları dışındakilerle kurduğu ilişkiler de değışkenlik göstermektedir. Dini grup aidiyetinin kimilerinin sosyal yaşantısında herhangi bir etkisinin olmadığı görülmekle birlikte, kimilerinde söylem düzeyinde çatışmalara yol açtığı görülmüştür. Tartışmalar genellikle bir dini gruba mensup olunmasının gerekli olup olmaması, tesettür biçimi, haremlik selamlık ve müzikli ortamlara girme konusu üzerinden gerçekleşmektedir. Bu tarz tartışma konularının arkadaş ve komşu çevrelerinden ziyade akrabalık ilişkilerinde gün yüzüne çıktığı tespit edilmiştir.

Bunların dışında, bir grup gencin kendisinin veya ailesinin tarikat-cemaat mensubu olduğunu gizlediği görülmüştür. Toplumun bir kesiminde var olan dini gruplara yönelik olumsuz algı nedeniyle sosyal ilişkilerinin zedelenmesinden çekindikleri anlaşılmaktadır. Toplumda dini gruplara yönelik algının kutuplarından birini temsil eden bu bakış açısı, Nur Cemaatleri özelinde daha kırılğan bir zemin oluşturmaktadır. Nurcuların hem diğer dini gruplara hem de tarikat-cemaat mensubu olmayan çevrelere, FETÖ'den farklı bir zümre olduklarını açıklamak mecburiyetinde kaldıkları anlaşılmaktadır. Bunun haricinde, çalışmaya konu olan tarikat ve cemaatler arasında grup dışındaki bireylerle ilişkileri zayıf olan iki cemaat tespit edilmiştir. Bunlar Süleyman Efendi Cemaati ve Işıklar Cemaati'dir. Nitekim bu çalışma kapsamında her iki grupta da iletişime geçmekte zorluk yaşamış olmamız bulgularla örtüşmektedir. Buna göre her iki cemaatin de dışarıya son derece kapalı gruplar olduğu tespit edilmiştir.

Tarikat ve cemaatler içerisinde farklı hocaların eserleri ve sohbetlerine yönelik tutumlar çeşitlik göstermektedir. Ekseriyetle bu konuda bir yönlendirme ya da telkin yapılmadığı görülmüştür; fakat bununla birlikte, bazı dini gruplar "itikadi" hassasiyetten ötürü birtakım hoca ve eserler özelinde ikazda bulunmaktadır. Bazıları ise kendi cemaatlerinde okutulan kaynakların "yeterli, kapsayıcı ve güvenilir" olduğunu vurgulayarak, buldukları çatının güvenilirlik açısından müntesiplerine konfor alanı sunduğuna işaret etmektedir. Azınlıkta da olsa bazı dini gruplar başka cemaatlerden hocaların sohbetleri ve kitapları konusunda olumsuz bir tutum sergilemektedir. Bu konuda hem cemaatlerin hem de onların etkisiyle ebeveynlerin tutucu bir söylem ve davranış biçimi geliştirdiği görülmüştür.

Tarikat-cemaat mensubiyetinin aile içi ilişkilerine etkisine bakıldığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun kanaati bir etkisinin olmadığı yönündedir. Bununla birlikte, yetiştirilme tarzları konusunda bulgular elde edilmiştir. Dini grup mensubu katılımcılara göre, ebeveynlerinin tarikat-cemaat mensubu olmasının bir sonucu olarak kendileri de İslâmî yönde bir eğitim alarak yetiştirilmişlerdir. Öyle ki dini açıdan tam olarak, olması gerektiği gibi donatılmışlardır. Öte yandan, tarikat-cemaat mensubu olmayan gençlerin nazarında dini gruplar, ebeveynlerinin kendileri üzerindeki baskı ve kısıtlamalarının kaynağıdır. Buna göre, görüşmeler sırasında ebeveynlerin mensup oldukları dini grup içerisindeki itibarları konusunda hassasiyet sahibi oldukları görülmüştür. Ebeveynler için tarikat-cemaat içerisindeki diğer bireylerin kendileri ve aileleri hakkındaki düşünceleri

son derece önemlidir. Bu anlamda “falancanın kızının-oğlunun okul/üniversite okuması”, yahut yine “falancanın kızının tesettür biçimi” aile içerisinde gerginliklerin oluşmasına sebep olan konulardır. Anne-babaların çocuklarına bu perspektiften yaklaşımı, gençlerin aileleriyle tartışmaktan ve aralarında gerginlik çıkmasından kaçınmasına neden olarak, onların ebeveynleriyle paylaşımında bulunmak yerine sorunların üzerini örtmeye yönelmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla, dini grup aidiyeti bir noktada aile bağlarını zayıflatan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer husus, çocukların küçük yaşlardan itibaren yatılı kurslarda kalmasıdır. Bu çocukların erken yaşlardan itibaren ailelerinden ayrı yaşamaya başlamaları, ileriki dönemlerde aile evine geri dönmek istememelerine ya da döndükleri takdirde aile yaşantısına adapte olmakta güçlük çekmelerine sebep olmuştur. Yatılı kursların bu tarz olumsuz etkileri konusunda dini grup mensubu olan gençlerden de benzer yorumlar gelmiştir.

Ebeveynlerin çocuklarıyla ilişkilerine bakıldığında; romantik ilişkilerin paylaşımı noktasında anne, kız kardeş, yenge gibi ailedeki kadın üyelerle daha rahat iletişim kurulduğu anlaşılmaktadır. Yaşı küçük olanlar, henüz evlilik boyutunda ciddi bir ilişkileri olmadığı için bu konularda konuşmayı tercih etmediklerini ifade etmişlerdir. Bazıları ise ebeveynlerinin romantik ilişkilere yönelik tutumu nedeniyle kendileriyle bu tarz konularda konuşamayacaklarını ifade etmiştir.

Ailelerin ibadetler konusunda çocuklarına yaklaşımlarına bakıldığında, ağırlıklı olarak teşvik edici oldukları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, bazılarının baskıcı bir tutum sergilediği bazılarının ise sözlü olarak ısrarcı ve iğneleyici bir yaklaşımda buldukları görülmüştür.

Gençlerin eğitim aldıkları kurslarla ilgili yorumları ve bu mecraların onların din ve dini gruplara yaklaşımına etkisi çeşitlilik göstermektedir. Her bir çatı özelindeki görüşler şu şekildedir:

- i. Gençlerin büyük bir kısmının ilkökul-ortaokul çağlarında mahallelerindeki caminin Kur'an kursuna yönlendirildikleri görülmüştür. Bu kurslarla ilgili somut örnekler üzerinden çok fazla bulgu elde edilememiştir. Ancak bazı gençlerin kendi karakterine bağlı olarak verimli eğitim alamadığı anlaşılmaktadır. Örneğin,

- kalabalık ortamlarda kendini ifade edemeyen, sosyalleşemeyen gençlerin eğitim konusunda da istenilen doyuma ulaşamadıkları görülmüştür.
- ii. Dini grup mensubu gençlerin İsmailağa'ya bağlı sübyan mektepleriyle ilgili eleştirileri yemekler üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun dışında, cemaate ait medrese ve kurslar özelinde gerek verilen eğitim gerekse hoca-talebe ilişkisiyle ilgili olumlu bir kanaatin olduğu görülmüştür. Dini grup mensubu olmayan gençlerin İsmailağa'ya ait sübyan mektepleriyle ilgili görüşleri yemekler konusunda dini grup mensubu olan gençlerle örtüşmekle birlikte, buna ek olarak kursun eğitiminin çok katı ve ağır olduğu yönündedir. Gençlere göre kursta verilen bilgiler salt kitabi bilgilerdir. Ayrıca hocaların pedagojik formasyon eğitimine sahip olmaması, çocuklarla iletişim konusunda sıkıntı oluşturarak onlar üzerinde derin izler bırakmıştır. Cemaatin eleştirildiği bir diğer nokta, kurslarda çocuklara yönelik onların düzeyinde etkinliklerin olmamasıdır. Bu eleştirilerin aksine hem kursta verilen eğitim hem de hocaların iletişim biçimi konusunda memnun kalan gençler de bulunmaktadır.
 - iii. Tarikat-cemaat mensubu gençlerin Süleyman Efendi Cemaati'ne ait kurslarla ilgili ağırlıklı olarak eleştirdikleri konular, fiziki şartları kötü olması ve kursun çok disiplinli olması yönündedir. Öte yandan, Süleyman Efendi Cemaati'ne bağlı olan bir gencin kurslardaki disiplin konusundaki yorumu olumlu olmuştur. Ona göre, yurt hayatındaki disiplin, yaşamında zorluklar karşısında kendisine avantaj sağlamıştır. Dini grup mensubu olmayan gençlerin eleştirdikleri konu ise öğretime değil, ezbere dayalı bir eğitim metodunun uygulanmasıdır. Bu da eğitim sürecinde çocuklar üzerinde baskı şeklinde tezahür etmiştir. Ayrıca gerek kursta kaldıkları süreçte gerekse kurstan ayrıldıktan sonra hocaların öğrencilere karşı söylemleri ve tutumları eleştirilen hususlar arasında olmuştur.
 - iv. Menzil Cemaati ile ilgili dini grup mensubu olmayan gençler eleştiride bulunmuştur. Cemaat içinde Gavs ve ailesinin kutsallaştırılması eleştirilen bir konudur. Dini liderin yemek artıklarının müntesiplere yedirilmesi de hoş karşılanmayan meselelerden biridir. Ayrıca cemaat içerisinde dini ve dünyevi olanın keskin sınırlarla birbirinden ayrılması da tenkit edilmektedir.
 - v. Erenköy Cemaati ile ilgili olumlu kanaatlere ulaşılmıştır. Cemaat mensuplarının eğitim düzeyinin yüksek olması ve entelektüel birikime sahip olması takdir edilen

bir konudur. Ayrıca burada din, Menzil Cemaati'ne kıyasla, dünyevi olandan ayrı değil, aksine iç içe görülmektedir. Bu anlamda genel olarak cemaate müspet bakılmaktadır.

- vi. Nur Cemaati hakkında eleştirel bulgulara ulaşılmamıştır. Aksine, FETÖ yapılanmasından tenzih edilerek, olumlu bir perspektiften değerlendirildikleri görülmüştür.
- vii. Dini grup mensubu gençlerin imam hatip okullarıyla ilgili yorumları çoğunlukla olumludur. Sadece bir katılımcı tek cinsiyetli eğitim modelinin ileride karşı cinsle iletişim kurma konusunda sorun teşkil ettiğini söylemiştir. Ancak aksi şekilde bunu bir konfor olarak değerlendiren de olmuştur. Bunun dışında bir katılımcı, imam hatip okullarına tepkili olan hocaların aile zoruyla gelen öğrencilere destekleyici söylemlerde bulunarak, en nihayetinde öğrencilerin okuldan ayrılmasında etkili olduklarını belirtmiştir. Tarikat-cemaat mensubu olmayan gençler arasından bu okullar zorla gidenler eğitim sistemini eleştirmektedir. Buna göre, genel olarak Arapça eğitiminin ve üniversite sınavı kaygısı nedeniyle lisenin 3. ve 4. sınıflarda verilen meslek derslerinin verimli geçmediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda, imam hatip eğitim-öğretim programı sınav kaygısı taşıyan öğrenciler için çekici, gerçekçi ve geçerli bir anlam taşımamaktadır. Dolayısıyla meslek derslerinin sınav öğrencilerine ne denli hitap ettiği tartışma konusudur. Bunun haricinde, öğrencilerin bir kısmında itikadi problemlerin olduğu tespit edilmiştir. Gençlerin hocalarla ilgili görüşleri genellikle olumlu olmakla birlikte, bir katılımcı bazı hocaların başörtüsü konusunda örtük ve rahatsız edici bir şekilde söylemlerde bulunarak kapanmaya “teşvik” etmeye çalıştığını belirtmiştir.
- viii. Hem tarikat-cemaat mensubu olan hem de olmayan gençlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurslarla ilgili düşünceleri olumludur. Kurumun sağladığı fiziki imkanlar, hocalarla ilişkiler ve eğitim kalitesi takdir edilmektedir. Ayrıca her kesimden kimsenin bu çatı altında toplanabilmesi, dini gruplar arasında etkileşimi sağlaması açısından bu kursların önemli bir rol üstlendiğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir.
- ix. Din eğitimi alınan kurumsal iki çatı olan AGD ve EDEP ile ilgili kanaatlerin olumlu olduğu görülmüştür. Hocalarla ilişkiler, verilen eğitimin kalitesi, imkanlar ve ortamın rahatlığı övgüyle aktarılmıştır.

Gençlerin din eğitimi aldıkları ortamların, onların dine ve dini gruplara yaklaşımına etkisine bakıldığında; dini grup mensubu olmayan gençlerin yarısının küçük yaşlardan itibaren gönderildikleri kurumlar ve aile baskısı nedeniyle dine mesafeli olduğu görülmüştür. Öyle ki imam hatip okullarında okuyan gençlerden itikadi problemler yaşayanların olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında, tarikat ve cemaatlerde dinin ibadet ve fıkhi boyutunun ön plana çıkarılarak aktarılması, gündelik yaşantıda dinsel pratiklerin gerçekleştirilmesinin zor olduğu yönünde bir algı oluşmasına sebep olmuştur. Çocukluk çağlarında oluşan bu algı, ileriki dönemlerde din eğitimi aldıkları farklı dini gruplar ve kurumlar aracılığıyla edindikleri bilgiler sayesinde değişmiştir. Geline son noktada, dinin inanç ve ahlak boyutu öncelikli konumdadır. Gençlerin dini gruplarla ilgili düşüncelerine bakıldığında; bütün tarikat ve cemaatlere eleştirel yaklaşanların, sadece ebeveynlerinin dini grubu özelinde olumsuz bir görüşe sahip olanların ve tarafsız bir tutum sergileyenlerin olduğu görülmüştür.

Ailelerin çoğu çocuklarının eğitim hayatı ve meslek seçiminde kısıtlama yapmışlardır. Bu kısıtlamalar büyük oranda dini hassasiyetlerden ötürü gerçekleşmiştir. Özellikle kız çocukları için iş ve okul ortamının karma olmaması, erkek çocuklarının iş ortamında alkol kullanılmaması dikkat edilen konulardır. Bulgulara göre aileler çoğunlukla kız ve erkek çocuklarına eşit bir şekilde yaklaşmaktadır. Yine de yaygın bir bulgu olmasa da kız ve erkek çocukları arasında ayrımcılık yapıldığı tespit edilmiştir. Buna göre, kız çocukları eğitim hayatlarında desteklenmezken, erkek çocuklarının lisansüstü eğitime varıncaya kadar teşvik edildiği görülmüştür. Kız çocuklarına yönelik bu tutum bazen açıkça ama çoğu zaman örtük biçimde gerçekleşmektedir. Bilhassa İsmailağa Cemaati, Süleyman Efendi Cemaati ve Işıklılar Cemaati'nde kız çocuklarının örgün eğitimine doğrudan ya da dolaylı olarak ket vurulmaktadır. Karma eğitim modeli ve erkek hocadan ders almanın dinen uygun olmaması gösterilen başlıca gerekçelerdir. Bunun dışında bir baskı unsuru olarak cemaatlerin yurdunda kalma zorunluluğu tespit edilmiştir. Süleyman Efendi Cemaati'ne bağlı bir aile, cemaate bağlı yurtlarda kalma konusunda oldukça katı, baskıcı ve tavizsiz bir tutuma sahiptir.

Gençlerin ve ailelerinin eş seçimindeki kriterlerinin farklılaştığı tespit edilmiştir. Buna göre, aileler “namaz, oruç” gibi dinin ibadet boyutuna ve “alkol, sigara” gibi kötü alışkanlıkları eş seçiminde ölçüt olarak görmektedir. Aileleriyle hemfikir olan gençlere rastlanılmış olmakla birlikte, çoğu gencin ebeveynlerinin aksine, bireylerin kişisel

özelliklerine ve insan-toplum ile ilişkilerine önem verdiği görülmüştür. Bu noktada gençler için önemli olan; güler yüzlü olmak, nezaket, saygı, merhamet, yardımseverlik, dürüstlük ve ahlaklıdır.

Yine aileler ve gençler arasındaki farklılaşmayı gösteren bir diğer konu tesettür konusudur. Genç erkekler eşlerinin başörtülü ya da başörtüsüz olmasını önemsemezken, aileler için bu çok önemli bir meseledir. Nur Cemaati'ne mensup olan gençler özelinde, eşlerinin Risale-i Nur'dan en azından haberdar olması önemli bir ölçüt olarak tespit edilmiştir. Genel çerçeveye bakıldığında her ne kadar aileler ile çocuklarının eş konusunda beklentilerinin farklılaştığı görülse de en nihayetinde, ailelerin çocuklarının eş seçiminde büyük oranda etkili olduğu tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin sanat ve spor konusunda çocuklarına yaklaşımına bakıldığında, ailelerin bir kısmında farkındalık düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Bazı aileler bu konuda destekleyiciyken bazıları dini hassasiyetlerden ötürü kısıtlama yapmaktadır. Nadir de olsa kız çocuklarına yönelik ayrımcı tutumları olan ve tamamen engelleyici bir davranış biçimi geliştiren ebeveynlere de rastlanmıştır.

Son olarak gençler ve ebeveynlerinin çatıştıkları konulara bakıldığında, gençlerin moda ve sosyal medya kullanımı konusunda ortak görüşe sahip oldukları görülmüştür. Tarikat-cemaat mensubu gençlerin ebeveynleriyle çatışmaları; moda, sosyal medya, özgürlük, toplumsal cinsiyet rolleri konuları üzerinden gerçekleşmektedir. Tarikat-cemaat mensubu olmayan gençlerin aileleriyle çatışma yaşadığı konular ise moda, sosyal medya, kadın-erkek ilişkileri, dini merkeze alma, tarikat-cemaat olarak belirlenmiştir. Moda özelinde aileleriyle sorun yaşayanlar genç kızlardır. Anne babaların zihnindeki doğru tesettür fikri, çocuklarına baskıya varacak şekilde telkin edilmektedir. Bu konunun bazı aileler içerisinde sözlü olarak tartışıldığı görülürken; bazı ailelerde çocukların ebeveynleriyle polemige girmek istememesi neticesinde, ailelerinden gizli bir şekilde giyinmelerine yol açtığı görülmüştür. Burada şunu da belirtmek gerekir; ailelerin ideal tesettür biçimi çarşaf, ferace, etek, eşarp üzerinden şekillendiği için, kız çocuklarının başörtülü olmakla birlikte pantolon, tunik, trençkot giymesi ve şal takması eleştirilmektedir. Dini grup dindarlığının bu konuda çatışmaya zemin hazırlayan önemli bir etken olduğu söylenebilir. Işıkçılar Cemaati'nde şal bağlanmasına tahammül edilmemesi, bir annenin kızına bu konuda baskı yapması şeklinde yansımıştır. Yahut İsmailağa Cemaati'nin belirlediği

tesettür kriterleri, bir baba ile kızı arasında tartışmaya yol açmaktadır. Günün sonunda ise kız çocuğunun evden çıkarken babasından gizli birtakım kıyafetler giyip çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada baskıların ne kadar etkili olabileceğinin tartışılır olması da katılımcıların beyanları arasındadır.

Bir diğer çatışma konusu, sosyal medyayı kullanma biçimleri üzerinden gerçekleşmektedir. Gençler, sosyal medyada karşılaştıkları haberlerin doğruluğunu teyit etmek adına farklı kaynaklardan araştırırken; ebeveynlerin bu mecralarda gördükleri her şeyi “doğru bilgi” olarak kabul etmesi aralarında tartışmaların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bunların dışında, dini grup mensubu gençlerin özgürlüklerine düşkün olmaları sebebiyle aileleriyle sürtüşme yaşadıkları görülmüştür. Aileler çocuklarını kontrol altına almaya çalıştıkça aralarındaki gerilim de artmaktadır. Yaygın bir bulgu olmasa da bir başka çatışma, kadınlık ve erkeklik algısı üzerinden oluşmaktadır. Toplumda kadına ve erkeğe yüklenen anlamlar, erkeklere yönelik pozitif ayrımcılık, kız çocuklarıyla aileleri arasında probleme dönüşen bir konudur.

Tarikat-cemaat mensubu olmayan gençlerin aileleriyle çatıştıkları konulardan biri, ebeveynlerinin, hayatlarının merkezine dini alarak yaşamaları ve herkesten de bunu beklemeleridir. Bu nedenle, gençlerin ebeveynleri kadar dindar olmaması yahut onların dindarlık algısıyla uyumlu bir hayat sürdürmemeleri sorun teşkil etmektedir. Bunun yanında, ebeveynlerin dini gruba katılımıyla birlikte çocuklarına karşı tutumlarının değiştiği düşüncesi bulunmaktadır. Dolayısıyla, anne-babalar ve çocukları arasında yaşanan gerginlikler, dini grupların ebeveynler üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır. Son olarak, kadın-erkek ilişkileri konusunda da ayrılıklar yaşandığı görülmüştür. Gençlerin sosyal yaşantılarında anne, babaları kadar hassasiyet sahibi olmamaları çatışma yaşamalarına sebep olmaktadır. Gençlerin tamamının ortak görüşüne göre, çatıştıkları konular özelinde ailelerinden farklılaşma sebepleri; dönemsel farklar ve zorlu hayat koşulları, farklı kaynaklardan beslenme ve farklı sosyal ortamlarda bulunma, yetiştirilme tarzı, dünyaya bakış açısı ve eğitim düzeyidir.

Sonuç olarak, bu çalışma ile en başta her bireyin din ve dindarlık algısının subjektif olduğu anlaşılmıştır. Nasıl ki İslâm’ın temel akideleri alenen ortada olmasına rağmen İslâm’ı yaşama biçimi, yorumlarından ibaret olan dini gruplar çeşitlilik gösteriyorsa, benzer şekilde her bir dini grubun öğretileri de sabit olmasına rağmen bunların

müntesipleri üzerindeki tezahürü farklılaşmaktadır. Çünkü her bireyin tarihsel, kültürel, örfi ve ailevi arka planı farklı şekillerde oluşmaktadır. Tüm bu unsurlar din ve dindarlık anlayışı üzerinde etkili olan faktörler olarak, dini gruplar aracılığıyla edinilen kolektif dindarlık biçimlerini her bireyin kendi anlam dünyasında harmanlayarak yeniden üretmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma kolektif dindarlıkların da en nihayetinde bireysel olarak yorumlanıp farklı formlarda ortaya çıktığını göstermektedir.

Benzer bir görünüm aile biçimlerinde kendini göstermektedir. Her bireyin ebeveynlik tecrübesi kendi karakteri özelinde şekillenmektedir. Bu anlamda her aile yapısı ve ebeveynlik formu, hatta öyle ki her bir çocukta gösterilen ebeveynlik performansı benzersiz bir hüviyete sahiptir. Din ve dindarlık algısı ile ebeveynlik biçimlerinin, birbirini aile içerisinde besleyerek inşa ettiği ve yeniden dolaşıma soktuğu görülmektedir. Sonuçta, dini grupların aile içerisindeki görünümleri de farklılık göstermektedir. Bu da anne-babaların çocuklarıyla kurduğu iletişim diline bağlı olarak onların dini gruplara yönelik tutumlarını etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Ağçoban, S. (2018). İmam Hatip Liselerinde Okutulan Ders Kitaplarının Bireycilik ve Kolektivizm Açısından İncelenmesi. *Talim: Journal of Education In Muslim Societies and Communités*, 2(1), 53-83.
- Akbulut, B. “FETÖ’nün Yargısal Darbeye Teşebbüsü 17-25 Aralık’ın Üzerinden 9 Yıl Geçti”. *Anadolu Ajansı* (17 Aralık 2022). <https://v.aa.com.tr/2766160>
- Akın, M. H. (2017). Türkiye’de Modernleşme Karşısında Dini Gruplar. *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), s. 1-24.
- Akşit, B. vd. (2020). *Türkiye’de Dindarlık*. İstanbul: İletişim.
- Akyüz, İ. (2016). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Din Politikalarında Etkili Olan Temel Dinamikler. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), s. 38-58.
- Akyüz, N. (1999). Dinlerin Teşekkülünde Dini Liderlerin Karizması. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 1(3), s. 43-64.
- Allport, G. (2004). *Birey ve Dini*. (B. Sambur, Çev.) Ankara: Elis.
- Altunışık, R. vd. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Amman, M.T. (2017). Türkiye’de Dini Grupların Anatomisi ve FETÖ Hareketi. Osman Güman ve Hülya Terzioğlu (Ed.) *Dini İstismar Boyutuyla 15 Temmuz Darbe Girişiminin Arka Planı* içinde (s. 224-235). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Amman, M.T. (2019). Sosyal ve Kültürel Boyutuyla FETÖ. Gökhan Sarı vd. (Ed.) *Uluslararası Güvenlik Kongresi (Kuram, Yöntem, Uygulama)* içinde (s.419-428). Ankara: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Arslan, H. (2017). Rüya Metaforu Üzerinden Din İstismarı: FETÖ Örneği. *Liberal Düşünce Dergisi*, (87), s. 33-47.
- Arslantürk, Z. (2008). *Namazın Cemaatle Kılınması veya İbadetin Toplumsallaşması*. Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, 18(19), 177-182.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2000). *Sosyoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Avcı, Ö. (2020). *İki Dünya Arasında*. İstanbul: İletişim.
- Ayas, M. R. (2020). *Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmeleri*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Aydınlı, A. “Ebû Zer el-Gıfârî” *Türkiye Diyanet Vakfı İ Ansiklopedisi*. 10/266-269. İstanbul: Yayınları, 1994.

- Aygen, M. (2018). Türkiye ve Darbeler: 15 Temmuz Örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), s.231-253.
- Bal, H. (2014). *Din Sosyolojisi*. Ankara: Sentez.
- Bardakçı, M.N. (2000). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bardakçı, M.N. (2005). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. İstanbul: Rağbet.
- Barkan, Ö. L. (2015). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *İnsan ve İnsan Dergisi*, 2(5) s. 5-37.
- Batson, C. D. vd. (2017). *Din ve Birey*. (Ali Kuşat vd., Çev.) Kayseri: Kimlik.
- Batur, B. (2015). Türkiye’de Modernleşme, Din ve Din Adamlığı. *Turkish Studies*. 10, s. 181-200.
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), s. 1-13.
- Benningsen, A. (1988). *Sufi ve Komiser*. (O. Türer, Çev.) Ankara: Akçay Yayınları.
- Berger, P.L. (2015). *Kutsal Şemsiye*. (A. Coşkun, Çev.) İstanbul: Rağbet.
- Bozkurt, V. (2004). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. İstanbul: Alfa Kitabevi.
- Bulut, R. (2022). Dini Gruplarda Karizmatik Otoritenin Sosyal Temsilleri. *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), s. 246-256.
- Cengil, M. (2003). “Tasavvufi Yaşantıya Yönelmede Etkili Olan Psiko-Sosyal Nedenler”. *Tasavvuf*. 4(11), 213-240.
- Certel, H. (1998). İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 1(3), s. 149-156.
- Certel, H. (2011). Din İstismarı Üzerine. *Journal of Islamic Research*. 22(1), s. 1-11.
- Certel, H. (2014). *Din Psikolojisi*. Isparta: Berikan Yayınevi.
- Coşkun, A. (2016). *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Çakır, R. (2004). Milli Görüş Hareketi. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-6 (İslamcılık)* içinde (s. 544-550). İstanbul: İletişim.
- Çokoğulları, E. (2021). 2002-2012 Dönemi’nde Türkiye’de Siyasal Alan, Din ve Özgürlük. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7(2), s. 17-33.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. İstanbul: Ataç.
- Dursun, D. (1992). *Din Bürokrasisi Yapısı, Konumu ve Gelişimi*. İstanbul: İşaret.

- Efe, A. (2013). *Dini Gruplar Sosyolojisi*. İstanbul: Dönem Yayıncılık.
- Efe, A. (2017). Kolektif Dindarlık Türü Olarak Tarikat/Cemaat Dindarlığı. *Journal of Islamic Research*, 28(3), s. 290-301.
- Yazır, M. H. (2021). *Hak Dini Kur'an Dili*. (Asım Cüneyd Köksal ve Murat Kaya, Haz.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Erol, E. C. (2021). *Türk Sanatında Tarikat Eşyaları: Ritüeller Bağlamında Sembolik Okuma*. (Doktora Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Fığlalı, E. R. (2010). *İslam Laiklik ve Türk Laikliğindeki Uygulamalar*. Ankara: Berikan.
- Fichter, J. H. (2015). *Sosyoloji Nedir*. (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Freyer, H. (1964). *Din Sosyolojisi*. (T. Kapsüz, Çev.) Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Günay, Ü. (1999). Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 41(4), s. 91-117.
- Günay, Ü. (2017). *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. ve Ecer, V. (1999). *Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Güngör, E. (2018). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. Ankara: Yer-Su Yayıncılık.
- Hazırbulan, T. (2017). Dini Grupların Siyaset ve Bürokrasi ile İlişkilerinde Ortaya Çıkan Problemlere Bir Örnek: Başbakanlıkta Şeyh Efendilere Verilen İftar. Kemal Ataman vd. (Ed.). *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi* içinde (s. 255-289). Bursa: Bursa Akademi.
- Işık, Z. (2020). *Modern Kentte Farklı Kadın Dindarlıkları: İstanbul Örneği*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Kara, İ. (2010). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2005). *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar, Tekkeler, Şeyhler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2015). Cumhuriyet Türkiye'sinde Tarikatlar. Semih Ceyhan (Ed.). *Türkiye'de Tarikatlar Kültür ve Tarih*. içinde (s. 95-132). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Kara, M. (2021). *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah.

- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karataş, G. (2004). *Tarikatların Sosyo-Kültürel ve Psikolojik Nedenleri* (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Kaya, İ. (2020a). *Osmanlılarda Devlet-Dini Gruplar İlişkisinde Bir Model Olarak Meclis-i Meşayih*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, İ. (2020b). Tarikatların Dini Gruplar Tipolojisindeki Yeri ve Sosyal Fonksiyonları. *Danışname Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 55-83.
- Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf Psikolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kılıç, A. F. (2007). Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), s. 37-58.
- Kirman, M. A. (2004a). Beyin Yıkama Teorileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(1), s. 107-132.
- Kirman, M. A. (2005). Dinin Ekonomik Modeli Küreselleşme Sürecinde Dine Yeni Bir Yaklaşım. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18-19), s. 147-161.
- Kirman, M. A. (2004b) Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Yeni Dini Cemaatler. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(2), s. 61-77.
- Kirman, M.A. (2019). Hakikat Tekelciliği ve Dini Partikularizm. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), s. 330-346.
- Küçük, H. (2004). *Tasavvuf Tarihine Giriş*. Konya: Nükte Kitap.
- Layder, D. (2015). *Sosyolojik Araştırma Pratiği*. Ankara: Heretik.
- Luckmann, T. (2016) *Görünmeyen Din*. (Ali Coşkun vd., Çev.) İstanbul: Rağbet.
- Mardin, Ş. (2021). Türkiye’de Din ve Siyaset. İstanbul: İletişim.
- Mardin, Ş. (2017). Bediüzzaman Said Nursi Olayı. İstanbul. İletişim.
- Mensching, G. (2012). *Din Sosyolojisi*. (M. Aydın, Çev.) Konya: Litetatürk Yayınları.
- Nar, N. (2016). Dini Orijinli Yapılarda Mürid Merkezli Yabancılaşma ve Sonuçları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), s. 46-62.
- Neuman, W. L. (2020). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II*. Cilt (Ö. Akkaya, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ocak, A.Y. (2020). *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*. İstanbul: Timaş.

- Okcu, B. (2020). *Dini Gruba Mensup Bireylerde Dini İnanç, Tutum ve Davranış Açısından Kuşaklar Arası Farklılaşma*. (Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öğüt, Z. (2022). *Sosyolojik Bağlamda İsmailiye Cemaati*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öngören, R. (2012). *Osmanlılar'da Tasavvuf Anadolu'da Sufiler, Devlet ve Ulema (XVI. Yüzyıl)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öngören, R. "Tarikat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 40/95-105. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özçelik, E. (2021). Nepotizm (Akraba Kayırmacılığı). Coşkun Can Aktan ve Osman Kürşat Acar (Ed.). *Kamu Yönetiminde Kayırmacılık* içinde (s. 160-177). SOBİAD: Hukuk ve İktisat Araştırmaları Merkezi.
- Parlamış, İ. (2022). Dini Gruplarda Karizmanın Temellendirilmesi: Galip Kuşcuoğlu Örneği. *Balıkesir İlahiyat Dergisi*. (15), 33-58.
- Pekdemir, K. (2019). Popüler Kültürden Kültür Endüstrisine Bayram FM. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 26, s. 152-186.
- Sarıkaya, M. S. (2001). Dini Zihniyetimizin Oluşumunda Dini Tarikat ve Cemaatlerin Olumsuz İzdüşümleri. *Arayışlar İnsanlık Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(5-6), s. 1-16.
- Sarmış, İ. (2017). *Tasavvuf ve İslam*. İstanbul: Ekin.
- Sinanoglu, A.F. (2014). Dini Gruplar ve Grup Fanatizminin Toplumsal Boyutları. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), s. 33-39.
- Sözer, S. (2015). Dini Grup (Cemaat)-İktidar İlişkileri Bağlamında Esad Coşan-Necmettin Erbakan Ayrışmasına Sosyolojik Bir Bakış. Hayati Hökelekli ve Vejdi Bilgin (Ed.). *Kur'an ve Toplumsal Bütünleşme* içinde (s. 585-608). Bursa.
- Şahin, Y. (2018). *Türkiye'de Aydınların İktidar Değişimlerine Yönelik Tutumlarını Belirleyen Toplumsal Faktörler: 28 Şubat Dönemi*. (Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeriatı, A. (2015). *Ebuzer*. Ankara: Fecr.
- Togayhan, A. (1998). *Toplumsal Değişme ve Dini Cemaatleşme: Kayseri Örneği* (Doktora Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torun, E. (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler*. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.
- Tönnies, F. (2018). *Cemaat ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019.

- Tunç, A. ve Atılgan, A. (2018). Paralel Devlet Yapılanmasının (PDY) Kamu Kurumlarına Sirayeti ve Bürokratik Vesayet Darbesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15 Temmuz ve Türkiye Demokrasisi Özel Sayısı, s. 79-104.
- Tutar, H. (2016). *İnsanlar ve Örgütler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Türer, O. (2011). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Ataç Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1999). Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve Cemaatlaşma. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(4), s. 65-90.
- Türkyılmaz, H. (2017). Türk Modernleşmesinin Arka Yüzü: Dini Grupların Gündelik Hayatta Dışa Kapalı Yapılaşması ve “Taktik”sel Yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (45), s. 7-40.
- Ülgener, S. F. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm’ler*. İstanbul: Derin.
- Ünal, M. S. (2010). Dinsel Bireycilik: Tehdit mi, Fırsat mı? *Dini Araştırmalar Dergisi*, 13(37), s. 5-18.
- Wach, J. (1995) *Din Sosyolojisi*. (Ü. Günay, Çev.) İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Weber, M. (1996). *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum-2*. İstanbul: Yarın.
- Yanmış, M. ve Aktaş, A. (2015). Diyarbakır Sultan Şeyhmuse Ezzuli Dergahı Örneğinde Tarikatların Toplumsal İşlevleri. *International Journal of Kurdish Studies*, 1(1), s. 1-26.
- Yelken, R. (1999). *Cemaatin Dönüşümü*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, H.K. (2014). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

EK

Ek 1: Görüşme Formu

Demografik Sorular:

Yaşınız?

Eğitim Durumunuz?

Kaç Kardeşiniz? Kaç kız kaç erkek?

.....

1. Anneniz-babanız hangi cemaate mensuplar? Ne zamandır bağlılar?
2. Siz de aynı cemaate mensup musunuz?
 - 2.1.Siz neden mensup değilsiniz? Beğenmediğiniz bir şeyler mi oldu?
 - 2.2.Bu cemaate girmeye nasıl karar verdiniz? Sizi etkileyen hususlar nelerdi?
3. Anneniz-babanız hangi sebeplerden dolayı bu cemaate girmiş? Hikayesini biliyor musunuz?
 - 3.1. Sizce bu cemaat anne-babanıza ne tür katkılar sağlıyor?
4. Annenizin-babanızın kendi cemaatleri ile ilgili beğenmedikleri şeyler var mı?
5. Anneniz-babanız diğer cemaatlere nasıl bakıyorlar?
 - 5.1.Siz nasıl bakıyorsunuz?
6. Annenizin-babanızın cemaat mensuplarıyla ilişkileri nasıl?
 - 6.1.Düzenli toplantıları var mı? Bu toplantılarda neler yapıyorlar?
 - 6.2.Cemaat içi dayanışma ilişkileri var mı? Cemaatten birisi bir sıkıntıya düştüğünde ona yardımcı olmak için neler yapıyorlar?
7. Türkiye’de dini gruplara genel olarak bakıldığında “Başka kitaplar okumanıza gerek yok, sadece bizim hoca efendinin kitaplarını okuyun, yeter. Yahut sadece bu hoca efendinin vaazlarını dinleyin yeter” gibi telkinlerde bulunulduğu bilinmektedir. Sizin anne babanızın cemaatinde de böyle bir durum var mıdır?

8. Annenizin-babanızın cemaatinin siyasetle ilişkisi nasıl? Siyasetle ilgili neler yapıyorlar?
9. Annenizin- babanızın bu cemaate bağlı olması aile hayatınızda ne gibi etkilere yol açtı?
 - 9.1.Gerek sizleri yetiştirirken gerek aile içi ilişkiler gerekse akrabalık-komşuluk ilişkilerinde nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?
10. Çocukluğunuzda nasıl bir dini eğitim aldınız? Nerede aldınız?
 - 10.1. Kaç yaşlarındaydınız?
 - 10.2. Kendi isteğiniz ile mi gittiniz yoksa zoraki olarak mı?
 - 10.3. Ortam ve koşullar nasıldı? Hocalarınızın öğrencilerle ilişkileri nasıldı?
 - 10.4. Oradaki arkadaşlarınızla dini eğitim faaliyetleri dışında paylaşımlarınız oldu mu, nasıl vakit geçirirdiniz?
 - 10.5. Nasıl bir dini eğitim almak isterdiniz, şöyle olsaydı daha iyi olurdu dediğiniz bir şey var mı?
11. Çocukluğunuzdan itibaren ibadetlerinizi yerine getirmeniz hususunda anne-babanızın size yaklaşımı nasıl olmuştur?
12. Çocukluğunuzda aileniz tarafından sanata ve spora hiç teşvik edildiniz mi? Bu alanlarda yeteneklerinizi geliştirmeniz adına sizi desteklediler mi?
13. Ailenizin eğitim hayatınızda ve meslek seçiminizde size koyduğu sınırlar var mı?
 - 13.1. Varsa, bu sınırlar nelerdir? Neyi gözeterek sınırlıyorlar?
 - 13.2. Bu sınırlar kız ve erkek çocukları arasında aynı mıdır yoksa farklılaşır mı?
14. Anne babanızın dünyasında ve sizin kendi akranlarınız arasında kadın-erkek ilişkileri nasıldır?
15. Romantik ilişkilere nasıl bakıyorsunuz? Hoşlandığınız biri olduğunda bunu aileniz ile paylaşabilir misiniz? Size yaklaşımları nasıl olur?
16. Evlenmeyi düşündüğünüzde eş seçiminde nelere dikkat edersiniz? Bu konuda ailenizin kriterleri var mı? Eş seçiminizde etkileri olur mu?
17. Sosyal medya kullanıyor musunuz? Ne kadar aktifsiniz? Aileniz ve arkadaş çevreniz ne kadar aktif?

- 17.1. Sizin ve ailenizin sosyal medyayı kullanma biçiminde ne tür farklılıklar var? Sosyal medyanın sizin üzerinizde ne gibi etkileri olabilir?
18. Moda sizi ve anne babanızı ne kadar etkiliyor?
19. Annenizden-babanızdan ayrıştığınız noktalara baktığınızda, sizce neden onlardan farklılaşıyorsunuz?
20. 15 Temmuz darbe girişiminden sonra tarikat ve cemaatlere karşı bakış açınızda bir değişiklik oldu mu? Sizce Türkiye’de benzer bir olayın tekrar yaşanma ihtimali var mı?

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Sultan DEDE	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Sosyoloji Bölümü
Makale ve Bildiriler	
1. Dede, S. (2023). <i>Türk Toplumunda Yaşlılık Algısı</i> . Toplumsal Değişim Dergisi, 5(1), ss. 56-71.	